ตามรอย
บันทึกชาวต่างชาติ
จากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๕๗

ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติ จากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๕๗

ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติจากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา

กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ ๑
พุทธศักราช ๒๕๕๗ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร
ราคา ๑๓๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติจากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา – กรุงเทพฯ:
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๗. ๒๒๔ หน้า.
๑.ไทย-ประวัติศาสตร์ I.ชื่อเรื่อง.
๙๕๙.๓๗๗
ISBN 978-616-283-142-3

ที่ปรึกษา

นายเอนก สีหามาตย์ อธิบดีกรมศิลปากร
นายบุญเตือน ศรีวรพจน์ ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางนันทนา ตันติเวสส นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (ประวัติศาสตร์และจารึตประเพณี)
นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

คณะบรรณาธิการ

นายชรัตน์ สิงหเดชากุล นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาววรัตติกาล สร้อยทอง นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางลำเนียง ศรีเกตุ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง#

ปัจจุบันโอนไปรับราชการในตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชอนแก่น

BOON CHAROEN บริษัท บุญเจริญ อินเตอร์เทรด จำกัด 63/9 หมู่ที่ 9 ต.กระทุ่มล้ม อ.สามพราน จ.นครปฐม 73220 โทร. 02-882-6833

คำนำ

ภารกิจสำคัญประการหนึ่งของสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่บันทึกโดยชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาติดต่อในประเทศไทย เรื่องราวที่คนต่างชาติ ต่างศาสนา และต่างวัฒนธรรม ได้เขียนถึงเมืองสยามและคนสยามในอดีตนั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ตั้งแต่ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นขึ้นไป เนื่องจากข้อมูลหลักฐานของฝ่ายไทยส่วนหนึ่งถูกทำลายและสูญหายจากผลของการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

นอกจากนี้ข้อมูลของทางฝ่ายไทยที่มีอยู่ก็มีข้อจำกัดบางประการ คือ มีลักษณะเป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญในแต่ละรัชสมัย โดยมีราชสำนักเป็นศูนย์กลาง ส่วนข้อมูลด้านสภาพภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพสิ่งแวดล้อมถูกละเลยไป ข้อมูลที่ชาวต่างชาติได้บันทึกไว้ในอดีตจึงสามารถช่วยเพิ่มเติมส่วนที่ขาดหายไปได้

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ตระหนักในคุณค่าของหลักฐานเอกสารที่บันทึกโดยชาวต่างชาติดังกล่าว จึงได้จัดโครงการวัฒนธรรมสัญจรในหัวข้อ “ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติ จากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา” ขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑ โดยได้มอบหมายให้นักอักษรศาสตร์กลุ่มแปลและเรียบเรียง สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ดำเนินการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่บรรดาชาวต่างชาติซึ่งเดินทางเข้ามาในประเทศไทยได้บันทึกไว้นำมาจัดพิมพ์เป็นเอกสารประกอบโครงการฯ โดยมุ่งเน้นข้อมูลที่บรรดาชาวต่างชาติตะวันตกที่เดินทางเข้ามาเมืองไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาได้บันทึกเรื่องราวตั้งแต่ทะเลช่วงปากอ่าวสยาม ผ่านเมืองปากน้ำ เข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยามาจนถึงเมืองบางกอก หรือกรุงเทพมหานครในกาลต่อมา ข้อมูลดังกล่าวมีทั้งที่เป็น

ไปตามสภาวการณ์ที่เป็นข้อเท็จจริงในขณะนั้น และมีทั้งส่วนที่ผ่านมุมมองและทัศนคติของผู้บันทึก ซึ่งมีภูมิหลังและวัตถุประสงค์ในการเข้ามาเมืองไทยต่าง ๆ กันไป จากการประมวลข้อมูลเหล่านี้ ทำให้มองเห็นภาพเรื่องราวในอดีต และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงประวัติศาสตร์อันยาวนานในด้านสภาพภูมิศาสตร์ของเส้นทางน้ำดังกล่าว การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตชุมชน ธรรมเนียมการติดต่อค้าขาย การต้อนรับแขกเมือง และการป้องกันราชอาณาจักรทางน้ำ และอื่น ๆ

กรมศิลปากรเล็งเห็นถึงความสำคัญของข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ชาวต่างชาติได้บันทึกไว้เหล่านี้ จึงได้นำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ โดยให้ชื่อเรื่องว่า “ตามรอยบันทึกชาวต่างชาติจากอ่าวสยามสู่ลำน้ำเจ้าพระยา” และหวังเป็นอย่างยิ่งหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และอ้างอิงของนักวิชาการ ครู อาจารย์ ตลอดจนนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจโดยทั่วไปตามสมควร อย่างไรก็ดี เนื่องจากข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลที่ชาวต่างชาติเขียนบันทึกไว้ จึงอาจจะทำให้มีเนื้อหาบางส่วนที่สะท้อนถึงมุมมอง วิธีคิด และทัศนคติตามแบบตะวันตก ผู้อ่านจึงควรใช้วิจารณญาณในการอ่านประกอบด้วย

(นายเอนก สีหามาตย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

สิงหาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

หน้า

ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก
ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ๑๐

ข้อมูลประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่ชาวต่างประเทศ
ได้บันทึกไว้ตั้งแต่ช่วงปากอ่าวสยามจนถึงเมืองบางกอกหรือกรุงเทพมหานคร

สภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ๑๙

- แม่น้ำเจ้าพระยา ๑๙
- ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ๒๔
- สันดอน ๒๘
- กระแสน้ำ ๓๑
- ภูมิอากาศ ๓๑
- สัตว์ต่าง ๆ ๓๓
- พืชพรรณไม้ ๔๑
- สภาพพื้นที่น้ำท่วมถึงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ๔๔
- สภาพดินที่บางกอก ๔๖
- บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ๔๖

การเดินเรือ ๕๒

- สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๕๒
- สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ๕๔
- สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๕๕
- สมัยสมเด็จพระเพทราชา ๖๐
- สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ๖๑
- สมัยรัชกาลที่ ๒ ๖๑
- สมัยรัชกาลที่ ๓ ๖๒

- สมัยรัชกาลที่ ๔ ๖๕
- สมัยรัชกาลที่ ๕ ๖๙
- สมัยรัชกาลที่ ๖ ๗๔
สถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ๗๖
- หมู่บ้านปากน้ำ ๗๖
- ด่านขนอน ๗๗
- ป้อมแก้วและป้อมทับทิม ๗๙
- อัมสเตอร์ดัม : โรงสินค้าของฮอลันดา ๘๐
- พระประแดง ๘๑
- เมืองบางกอก ๘๑
- สวนผลไม้จากบางกอกจรดตลาดขวัญ ๘๕
- ย่านที่อยู่ของชาวลาวและชาวมอญ ๘๕
- ปากน้ำ ๘๖
- สมุทรปราการ ๘๘
- ห้างหันตรา โรงสินค้าของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ๙๓
- สิ่งก่อสร้างริมฝั่งเจ้าพระยา ๙๖
- กรมทดน้ำ ๙๗
- พระสมุทรเจดีย์ ๙๘
- ปากลัด ๑๐๑
- กรุงเทพฯ ๑๐๓
วิถีชีวิต ๑๐๗
- การประมง ๑๐๗
- การทำสวนหมากและการค้าหมาก ๑๐๙
- บ้านเรือนของชาวสยาม ๑๐๙
- ความเชื่อของชาวสยาม ๑๑๒
- การตั้งถิ่นฐาน ๑๑๓
- การบริโภคน้ำ ๑๑๓

- ปลา : สินค้าสำคัญ ๑๑๕
- ภัยจากสองฝั่งแม่น้ำ ๑๑๖
- การต่อเรือสำเภา ๑๑๗
- การสัญจรและการค้าขายทางน้ำ ๑๑๘
- การเล่นว่าว ๑๑๙
- เรือนแพ ๑๑๙
- คุณประโยชน์ของต้นจาก ๑๒๐
- สำมะโนประชากร ๑๒๑
- ข้อเสียของการกินหมาก ๑๒๒
- ความสัมพันธ์กับสายน้ำ ๑๒๓
- ตลาดลอยน้ำ ๑๒๕
- เรือต่าง ๆ ในแม่น้ำ ๑๒๖
- แม่น้ำ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ๑๒๖
- สภาพธรรมชาติกับอุปนิสัยของผู้คน ๑๒๗
- เวนิสตะวันออก ๑๒๘
- งานทอดกฐิน ๑๓๐
- การค้าของสยามดำเนินการโดยชาวต่างชาติ ๑๓๑
- กุลีและกรรมกรที่ปากลัด ๑๓๒
- กำลังการผลิตข้าว/ ข้าว อาหารหลักของชาวสยาม ๑๓๓
- ชีวิตในเรือนแพ ๑๓๓
- ประเพณีแห่ผ้าห่มองค์พระสมุทรเจดีย์ ๑๓๕
- งานนมัสการองค์พระสมุทรเจดีย์ ๑๓๖
- ชุมชนเรือนแพ ๑๓๗
- ราษฎรสองฝั่งแม่น้ำร่วมฉลองพระราชพิธีสำคัญ ๑๓๘

ธรรมเนียมการติดต่อค้าขาย และการต้อนรับแขกเมือง ๑๓๙
- ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๑๓๙
- ธรรมเนียมการต้อนรับผู้แทนการค้าอังกฤษในสมัย
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๑๔๐
- ธรรมเนียมการต้อนรับพระราชสาส์นจากฮอลันดาในสมัย
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ๑๔๐
- ธรรมเนียมการเข้าเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๔๑
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๔๒
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตฝรั่งเศสเมอซิเออร์
เดอ ลา ลูแบร์ และเมอซิเออร์ เซเบเรต์
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๕๐
- ธรรมเนียมการต้อนรับราชทูตเมอซิเออร์ เซเบเรต์
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๕๒
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตลังกา
ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๑๕๓
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตของนายจอห์น ครอว์เฟิร์ด ๑๕๔
- ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยรัชกาลที่ ๓ ๑๕๖
- ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยรัชกาลที่ ๔ ๑๕๘
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตเซอร์ จอห์น เบาริง ๑๖๐
- การนำคณะราชทูตเดินทางจากปากน้ำสู่เมืองหลวง ๑๖๒
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตนาย เทาเซนด์ แฮร์ริส ๑๖๔
- ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตเมอร์ซิเออร์ เดอ มงติญี ๑๖๖
- ธรรมเนียมการเข้าเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๑๖๘
- การถวายการต้อนรับมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๑๖๘
- การถวายการต้อนรับมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียในสมัยรัชกาลที่ ๖ ๑๗๐

การป้องกันราชอาณาจักร **๑๗๑**
- สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ๑๗๑
- สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ๑๗๑
- สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๑๗๒
- สมัยสมเด็จพระเพทราชา ๑๘๒
- สมัยรัชกาลที่ ๒ ๑๘๒
- สมัยรัชกาลที่ ๓ ๑๘๓
- สมัยรัชกาลที่ ๔ ๑๘๔
- สมัยรัชกาลที่ ๕ ๑๘๗
- วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จากข้อมูลฝรั่งเศส ๑๙๑
- วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จากข้อมูลอังกฤษ ๑๙๙
- แผนที่และภาพประกอบ ๒๐๓
- ภาคผนวก ๒๑๕

ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในสมัยอยุธยา โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่คนไทยคบค้าสมาคมด้วย เมื่อโปรตุเกสตีเมืองมะละกาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ อัลฟอนโซ เดอ อัลบูเคิร์ก (Afonso de Albuquerque) เจ้าเมืองมะละกาได้ส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในปีเดียวกัน ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อกราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่าโปรตุเกสได้ปกครองมะละกา ซึ่งเดิมเป็นเมืองขึ้นของไทย และมีความประสงค์จะเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยทั้งให้สิทธิพิเศษในการค้าที่มะละกากับไทยอีกด้วย ฝ่ายไทยก็ตอบรับไมตรีของโปรตุเกส และลงนามในสัญญาฉบับแรกกับชาวตะวันตกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ ด้วยเห็นว่าโปรตุเกสมีความประสงค์จะมาทำการค้าขายมากกว่ายึดดินแดนเป็นเมืองขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสก็เริ่มมีขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวโปรตุเกสได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ บ้างก็เข้ามาค้าขาย บ้างก็สมัครเข้ารับราชการเป็นทหารรักษาพระองค์และทหารอาสาในกองทัพไทย ทหารโปรตุเกสเหล่านี้ได้ทำการฝึกหัดทหารไทยให้รู้จักใช้อาวุธปืนตลอดจนยุทธวิธีในการสงคราม นอกจากนี้ยังมีบาทหลวงโปรตุเกสเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก เพราะไทยไม่มีนโยบายกีดขวางการเผยแพร่ศาสนาแต่อย่างใด

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเริ่มมีชาวตะวันตกชาติอื่น ๆ เข้ามาติดต่อกับไทย ใน พ.ศ. ๒๑๔๐ คณะทูตไทยโดยการนำของชาวโปรตุเกสได้เดินทางไปยังมะนิลา ซึ่งเป็นอาณานิคมของสเปน และในปีเดียวกันทูตสเปนจากมะนิลาได้เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ทั้งสองฝ่ายต่างลงนามในสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ สเปนได้รับอนุญาตให้ตั้งสถานีการค้าขึ้นบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใน พ.ศ. ๒๒๖๑ อย่างไรก็ตาม แม้

ประเทศทั้งสองจะประสบความสำเร็จในการเจรจาทำความตกลง แต่การค้าขายระหว่างไทยกับสเปนก็ไม่ได้สร้างผลกำไรดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะเมื่อนำมาเปรียบกับการดำเนินกิจการค้าระหว่างไทยกับฮอลันดา ซึ่งเป็นชาวตะวันตกอีกชาติหนึ่งที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเช่นเดียวกับสเปน ฮอลันดาส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๑๔๗ ฝ่ายไทยดูเหมือนจะยินดีและกระตือรือร้นที่จะติดต่อค้าขายกับฮอลันดา ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถทูตไทยเดินทางไปยังประเทศฮอลันดาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๐ นับเป็นทูตไทยคณะแรกและคนไทยพวกแรกที่เดินทางไปยุโรป ฮอลันดาประสบผลกำไรอย่างงามในการทำการค้ากับไทย อาจกล่าวได้ว่าเกินหน้าโปรตุเกสและสเปนซึ่งเข้ามาก่อน ทั้งฮอลันดาก็คอยกีดกันพ่อค้าชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาค้าขายกับไทยหลังชาวฮอลันดา ๙ ปี แม้ว่าฝ่ายไทยจะมีท่าทียินดีต้อนรับพ่อค้าชาวอังกฤษก็ตาม แต่กิจการค้าของชาวอังกฤษในประเทศไทยก็ไม่เจริญก้าวหน้าตามที่ทั้งสองฝ่ายได้คาดหวังไว้

ฮอลันดานั้นไม่เพียงแต่จะมีฐานะทางการค้าที่มั่นคงในไทยเท่านั้น อำนาจการต่อรองในทางการค้ากับไทยก็เพิ่มทวีขึ้นเรื่อย ๆ มีการใช้อำนาจกองทัพเรือเป็นเครื่องมือในการข่มขู่ให้ฝ่ายไทยปฏิบัติตามข้อเรียกร้อง ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อกิจการค้าของตน อำนาจของฮอลันดาเสื่อมสลายลงพร้อมกับการเข้ามาของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาวตะวันตกพวกสุดท้ายที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยสมัยอยุธยาตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ฝรั่งเศสเข้ามาในช่วงเวลาที่ไทยต้องการมิตรเพื่อมาคานอำนาจของฮอลันดา ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเจริญถึงขีดสูงสุดในสมัยนี้

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งคณะราชทูตไทยเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสถึง ๓ ครั้ง ทูตชุดแรกเดินทางไปไม่ถึงฝรั่งเศส เรืออัปปางใกล้เกาะมาดากาสกาใน พ.ศ. ๒๒๒๓ ทูตชุดที่ ๒ เดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๖ เพื่อสืบข่าวคณะทูตชุดแรก และเพื่อสานต่อวัตถุประสงค์ของคณะทูตชุดแรกในการเจรจาเชื้อเชิญให้ฝรั่งเศสส่งทูตมายังประเทศไทย คณะทูตชุดนี้ได้ปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมาย เพราะเมื่อคณะทูตเดินทางกลับประเทศไทย คณะทูตฝรั่งเศสคณะแรกนำโดยเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) ได้ร่วมเดินทางมาด้วย เชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ดูจะมีศักดิ์ศรีเหนือทูตฝรั่งเศส

คนอื่นๆ เพราะถือเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กษัตริย์แห่งประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในขณะนั้นประเทศทั่วยุโรปกำลังเกรงขามพระบรมเดชานุภาพ ในชั้นแรกนั้น ฝรั่งเศสมีวัตถุประสงค์หลักในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาเป็นสำคัญ หาใช่การค้าดังที่ได้ชักจูงให้ฝรั่งชาติอื่น ๆ เข้ามา เมื่อคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดนี้เดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส คณะราชทูตไทยชุดที่ ๓ ภายใต้การนำของออกพระวิสุทธสุนทรที่รู้จักกันในนาม โกษาปาน ได้ร่วมเดินทางไปด้วยเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔ ปรากฏหลักฐานของทหารฝรั่งเศสว่า คณะราชทูตไทยชุดนี้ได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ เช่นเดียวกับที่ฝ่ายไทยได้ให้การต้อนรับราชทูต เดอ โชมองต์ ประชาชนชาวฝรั่งเศสทุกชั้นทุกวัยยืนเรียงรายตามถนนหนทางให้การต้อนรับอย่างเนืองแน่น ออกพระวิสุทธสุนทรได้ปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้องตามธรรมเนียมการทูตอย่างดียิ่งเป็นที่ชื่นชมของชาวฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตชุดที่ ๒ มี เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubire) และเซเบเรต์ (Claude Cebéret) เป็นหัวหน้าคณะ คณะทูตชุดนี้เดินทางมายังประเทศไทย พร้อมคณะทูตของออกพระวิสุทธสุนทรเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ วัตถุประสงค์ของคณะทูตฝรั่งเศสชุดนี้แตกต่างจากชุดแรก เพราะเริ่มมีการค้าและการเมืองเข้ามาแทรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะทูตชุดนี้ได้เดินทางเข้ามาพร้อมกองทหารฝรั่งเศสจำนวน ๖๓๖ คน ภายใต้การบังคับบัญชาของ นายพล เดส์ฟาร์ช (General Desfarges) เพื่อเข้าประจำที่เมืองบางกอกและเมืองมะริด ทั้ง ๆ ที่ฝ่ายไทยเสนอให้ฝรั่งเศสส่งทหารมาประจำในดินแดนที่เป็นเมืองขึ้นของไทยที่มีแนวโน้มจะแข็งเมือง เช่น เมืองสงขลา เพื่อจะได้อาศัยกองกำลังของต่างชาติเข้าช่วยปราบปราม เจตนาที่ฝรั่งเศสนำกองกำลังเข้ามาประจำที่บางกอกนั้นส่อเค้าว่า ฝรั่งเศสกำลังจะเข้ามาใช้อำนาจข่มขู่ไทยไม่ต่างจากฮอลันดา ดังนั้นเมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชาจึงได้กำจัดอิทธิพลของฝรั่งเศสให้หมดสิ้นก่อนที่ฝ่ายฝรั่งเศสจะดำเนินการประการใดอันอาจเป็นภัยต่อเอกราชของชาติ

ในสมัยอยุธยาตอนปลายก็ยังคงมีชาวตะวันตกต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในลักษณะประปราย ไม่คึกคักเหมือนในช่วงแรก ๆ และมาสิ้นสุดลงเมื่อไทยเสียเอกราชแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ อี ดับเบิลยู ฮัทชินสัน (E.W. Hutchinson) ผู้เขียนเรื่อง Adventurers in Siam in the Seventeenth Century ได้เขียนวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศทางตะวันตกไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าชาวยุโรปที่เข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยอยุธยาอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วง ในช่วงแรกชาวสยามได้ให้ความสนใจที่จะติดต่อค้าขายกับชาวตะวันตกทุกชาติไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษอย่างเท่าเทียมกัน ฮอลันดาซึ่งมีความตั้งใจและเพียรพยายามในทางการค้ามากกว่าโปรตุเกสและอังกฤษ ได้เริ่มกรุยทางให้ตนเองได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ในทางการค้า โดยการยื่นข้อเสนอในการสนับสนุนกำลังทางน้ำแก่ฝ่ายไทยในการปราบกบฏที่เมืองสงขลา ฮอลันดาหวังจะได้รับเอกสิทธิ์ในการผูกขาดการค้าเป็นการตอบแทน อย่างไรก็ตามพวกเขามักชอบแสดงตนว่ามีอำนาจในด้านกองทัพเรือเป็นเชิงข่มขู่เพื่อให้ฝ่ายไทยปฏิบัติตามข้อเรียกร้อง ฮอลันดาจึงไม่เป็นที่ชื่นชอบของชาวสยาม

ช่วงที่สองตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงมีความวิตกกังวลต่อท่าทีคุกคามของฮอลันดา จึงทำให้ทรงตัดสินพระทัยหาพันธมิตรเพื่อมาคานอำนาจฮอลันดาโดยทรงมุ่งมาที่อังกฤษก่อน เมื่ออังกฤษไม่อาจสนองพระราชประสงค์ได้จึงทรงเปิดความสัมพันธไมตรีโดยเต็มที่กับฝรั่งเศส อิทธิพลของฮอลันดาได้หมดไปจริง แต่กองทหารฝรั่งเศสที่เข้ามาประจำการอยู่ที่เมืองบางกอกก็ได้สร้างความประหวั่นพรั่นพรึงไม่น้อยให้แก่ฝ่ายไทย ซึ่งนำไปสู่การโค่นอำนาจของฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

ช่วงที่สามเริ่มขึ้นจากชัยชนะของพวกชาตินิยมนำโดยพระเพทราชา ปฏิกิริยาต่อต้านชาวต่างชาติได้ส่งผลให้ประเทศไทยดูเหมือนจะปิดประเทศไม่ยอมเปิดรับวิทยาการจากพวกมิชชันนารีและความช่วยเหลือจากประเทศตะวันตก ใน พ.ศ. ๒๓๐๘ ไทยซึ่งกำลังถูกรุกรานจากพม่าแทบจะไม่สนใจใยดีกับความช่วยเหลือทางด้านกำลังอาวุธที่เพานี (Pauni บางทีเขียน Powney) กัปตันเรือชาวอังกฤษ ซึ่งบังเอิญเข้ามายังเมืองบางกอกในช่วงเวลานั้นได้เสนอต่อฝ่ายไทย

เมื่อเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ ทัศนคติของคนไทยต่อชาวตะวันตกที่แฝงไว้ด้วยความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจนั้น ยังคงปรากฏให้เห็นตลอดช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ท่าทีอันไม่ผ่อนปรนประกอบกับระบบผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้าของไทยนั้นดูจะเป็นอุปสรรคในการคบค้าชาวตะวันตก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไทยพอใจจะค้าขายกับจีนมากกว่า ฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศไทยในสมัย

รัตนโกสินทร์คือโปรตุเกส ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ ทูตโปรตุเกสได้เชิญพระราชสาส์นมาจากกรุงลิสบอนโดยตรง หรือเป็นแต่อักษรสาส์นของเจ้าเมืองมาเก๊าไม่ปรากฏชัด มากราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรตุเกสเข้ามาขอตั้งโรงสินค้าในเมืองไทยและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงยินดีที่จะให้ชาวคริสเตียนโปรตุเกสมาตั้งถิ่นฐานถาวรในประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้สำเร็จราชการโปรตุเกสที่เมืองกัวได้แต่งตั้ง คาร์โลส มานูเอล ดา ซิลเวรา (Carlos Manuel da Silveira) เป็นกงสุลโปรตุเกสมาประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่ คือ บ้านที่องเชียงสือเคยอยู่มาแต่ก่อน (ปัจจุบัน คือ สถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกสซึ่งอยู่ในตรอกกัปตันบุช)

อนึ่ง การดำเนินงานของกงสุลโปรตุเกสในประเทศไทยประสบอุปสรรคหลายด้านโดยเฉพาะเรื่องการเงินเพราะถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควรจากรัฐบาลโปรตุเกส สถานะของกงสุลโปรตุเกสและโรงสินค้าจึงอยู่ในสภาพลุ่ม ๆ ดอน ๆ จนกระทั่งได้รับการฟื้นฟูให้ดีขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม ในช่วงรัตนโกสินทร์ไทยกับโปรตุเกสยังไม่ได้เจรจาตกลงทำสัญญาทางไมตรีและการค้า

อังกฤษเริ่มส่งทูตมาติดต่อทางไมตรีกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยส่ง จอห์น ครอว์เฟิร์ด เข้ามาเจรจาแก้ไขการเก็บภาษีและการค้าขายสินค้าบางอย่างที่ไทยผูกขาดอยู่ แต่การเจรจาในครั้งนั้นไม่บรรลุผล ฝ่ายไทยเพียงแต่ทำหนังสืออนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายตามธรรมเนียมเดิม ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ เป็นทูตอังกฤษคนที่ ๒ ที่เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และประสบผลสำเร็จในการเจรจาตกลงทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมา พ.ศ. ๒๓๙๓ เซอร์ เจมส์ บรุ๊ค ได้รับแต่งตั้งเป็นทูตคนที่ ๓ เข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาฉบับก่อน โดยขอลดหย่อนค่าธรรมเนียมภาษีปากเรือ แต่ไทยในขณะนั้นไม่มีนโยบายผ่อนปรนให้ชาวต่างชาติ การเจรจาจึงไม่ประสบผล

สหรัฐอเมริกาก็เริ่มเข้ามามีความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยในสมัยรัชกาล

ที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ นายเอ็ดมันด์ โรเบิร์ต เป็นทูตจากประธานาธิบดีแจ็คสัน เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าเช่นเดียวกับที่เฮนรี เบอร์นีย์ ทำไว้กับไทย และใน พ.ศ. ๒๓๙๓ รัฐบาลอเมริกันก็ได้แต่งตั้งนายโจเซฟ บาเลสเตียร์ เป็นทูตเข้ามาแก้ไขสนธิสัญญาที่นายเอ็ดมันด์ โรเบิร์ตได้ทำไว้ แต่การเจรจาไม่เป็นที่ตกลงกัน อันที่จริงก่อนที่จะเริ่มความสัมพันธ์ทางการทูตนั้น มิชชันนารีอเมริกันมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสานความสัมพันธ์กับไทย ผลสำเร็จของ มิชชันนารีชาวอเมริกันไม่ใช่การเผยแพร่ศาสนา แต่เป็นการเข้ามาทำประโยชน์ให้กับไทยอย่างสำคัญทั้งในด้านการศึกษา การพิมพ์ และการแพทย์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้เริ่มตระหนักถึงอิทธิพลของประเทศตะวันตกที่แผ่ขยายในทวีปเอเชีย โดยเฉพาะการล่าอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสในหมู่ประเทศเพื่อนบ้านของไทย สภาพการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไปในเอเชียทำให้ไทยยอมรับไมตรีของประเทศตะวันตก และปรับปรุงบ้านเมืองให้ทัดเทียมอารยประเทศอันเป็นทางเดียวที่ไทยจะรักษาเอกราชไว้ได้ การตกลงทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อพ.ศ. ๒๓๙๘ กับประเทศอังกฤษเท่ากับเป็นการเปิดประตูประเทศเพื่อคบหาสมาคมกับชาวตะวันตก ระบบการค้าเสรีแม้ว่าจะส่งเสริมให้พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายกับไทยมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี สเปน ญี่ปุ่น และรัสเซีย ล้วนเข้ามาทำสนธิสัญญาการค้าและไมตรีกับไทย โดยใช้สนธิสัญญาเบาริงเป็นหลักทั้งสิ้น แต่ในอีกมุมหนึ่งรายได้แผ่นดินของประเทศก็ถูกลดทอนลง จากการเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษี โดยยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือและให้เก็บภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ ๓ ของราคาสินค้า ส่วนสินค้าขาออกให้เก็บภาษีเพียงครั้งเดียวตามพิกัดอัตราสินค้าที่กำหนดไว้ตายตัว ในภาคผนวกต่อท้ายสนธิสัญญา

แม้ไทยจะยอมผ่อนปรนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศกับมหาอำนาจตะวันตกตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ในที่สุดไทยก็ไม่อาจรอดพ้นจากการเป็นเหยื่อของการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไทยต้องเสียดินแดนครั้งสำคัญที่สุดคือ ดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกกับอธิปไตยของ

ชาติในเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ หรือวิกฤตการณ์ปากน้ำ (Paknam Incident)

ไทยได้โอกาสที่จะแก้ไขข้อเสียเปรียบของสนธิสัญญาเบาริงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จากการที่ไทยได้เข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตรและได้รับชัยชนะในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ไทยได้ขอร้องให้มีการแก้ไขความไม่เสมอภาคที่ได้รับจากการทำสนธิสัญญาต่าง ๆ ก่อนหน้านั้น และประเด็นหนึ่งที่ไทยนำมาเจรจาต่อรองในเวทีโลกก็คือ ขอแก้ไขให้ไทยมีอำนาจในการเก็บภาษีสินค้าได้อย่างเต็มที่ แต่ยังมีเงื่อนไขสำหรับสินค้าบางประเภทที่ไทยยังไม่สามารถเรียกเก็บเกินพิกัดอัตราซึ่งกำหนดไว้ ต่อมารัฐบาลไทยในสมัยประชาธิปไตยได้พยายามเปิดการเจรจากับประเทศตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับต่างประเทศแบบเสมอภาค ยังผลให้ไทยได้อิสรภาพอย่างเต็มที่ในเรื่องภาษีอากร โดยไม่มีข้อผูกมัดใด ๆ แต่ยึดหลักการปฏิบัติอย่างชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่งแทน

ข้อมูลประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยา
และสมัยรัตนโกสินทร์ที่ชาวต่างประเทศ
ได้บันทึกไว้ตั้งแต่ช่วงปากอ่าวสยาม
จนถึงเมืองบางกอกหรือกรุงเทพมหานคร

ข้อมูลประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่ชาวต่างประเทศได้บันทึกไว้ตั้งแต่ช่วงปากอ่าวสยาม[๑] จนถึงเมืองบางกอกหรือกรุงเทพมหานคร สภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

แม่น้ำเจ้าพระยา

นายโยสต์ สเคาเต็น ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์บริเวณปากน้ำเจ้าพระยาในระหว่างที่จะแล่นเรือไปยังกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

"... ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวโดยละเอียดทั้งหมด แต่จะกล่าวถึงเฉพาะแม่น้ำที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นท่าเรือที่สำคัญที่สุดของราชอาณาจักร แม่น้ำ[๒] (ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า "แม่น้ำ" หรือแม่ของน้ำ) กว้างใหญ่และ

---

[๑] แนวชายฝั่งโดยรอบอ่าวไทยยาวติดต่อกันตั้งแต่ทางฝั่งตะวันออกที่จังหวัดตราดจนถึงชายฝั่งภาคใต้ที่จังหวัดนราธิวาส รวมเป็นระยะทางประมาณ ๑,๖๐๐ กิโลเมตร อ่าวไทยเป็นอ่าวที่อยู่ในทะเลจีนใต้ มหาสมุทรแปซิฟิก ล้อมรอบด้วยประเทศไทย มาเลเซีย กัมพูชา และเวียตนาม เขตแดนของอ่าวไทยกำหนดด้วยเส้นที่ลากจากแหลมกาเมา (แหลมญวน) ไปยังเมืองกลันตัน (โกตาบารู) ในชายฝั่งมาเลเซีย ซึ่งห่างกัน ๓๘๑ กิโลเมตร แม่น้ำสายหลักที่ไหลลงสู่อ่าวไทยคือแม่น้ำเจ้าพระยา (รวมทั้งแม่น้ำท่าจีนที่แยกสาขาออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท) แม่น้ำแม่กลองไหลลงสู่อ่าวแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม และแม่น้ำตาปีไหลลงสู่อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

[๒] แม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มต้นที่แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกันที่ ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ และไหลลงไปทางใต้ ออกอ่าวไทยที่ ต.แหลมฟ้าผ่า และ ต.ท้ายบ้าน จ.สมุทรปราการ มีความยาวทั้งสิ้น ๓๗๐ กิโลเมตร = ๒๓๑.๒๕ ไมล์ - สวป.

ยาวมาก ส่วนขนาดไม่เป็นที่ทราบแน่นอน เริ่มต้นจากทางตอนเหนือไหลลงทางใต้ผ่านดินแดนอังวะและพะโค และอีกหลายมณฑลของสยาม แล้วแยกออกเป็น ๓ สายไหลลงสู่อ่าวสยาม แม่น้ำเจ้าพระยามีลักษณะเช่นเดียวกับแม่น้ำคงคาและแม่น้ำไนล์ที่มีชื่อเสียง คือ ในปีหนึ่งจะไหลขึ้นท่วมท้นครั้งหนึ่งซึ่งจะท่วมทั่วทุกส่วนของประเทศ ทำให้เพิ่มผลผลิต และภัยทางธรรมชาตินี้ยังช่วยทำลายล้างสิ่งสกปรกต่าง ๆ ได้อีกด้วย(ซึ่งเกิดขึ้นเป็นระยะเวลาติดต่อกัน ๔ หรือ ๕ เดือน) ปากน้ำที่สำคัญของแม่น้ำอยู่บริเวณค่อนไปทางทิศตะวันออกประมาณเส้นรุ้งที่ ๑๓ ๑/๒ องศาเหนือ และตรงกลางอ่าวมีที่ราบกว้างเป็นทรายยาวประมาณ ๑ ไมล์ ซึ่งทอดขวางทางเข้าออกของแม่น้ำที่ลึกประมาณ ๕-๖ ฟุตในระดับน้ำตื้น และในฤดูหนาวเมื่อมีน้ำท่วมใหญ่ตามปรกติจะลึก ๑๗-๑๘ ฟุต หรือมากกว่านั้น เรือใหญ่ที่ต้องแล่นในน้ำลึกจำเป็นต้องทอดสมออยู่ในบริเวณ ๔, ๕ หรือ ๖ ฟาธอม[๑] โดยปราศจากที่กำบังลม พื้นดินเป็นดินเหนียวและอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อเกิดน้ำท่วม น้ำจะไหลบ่าผ่านบริเวณที่ราบนี้จนกระทั่งถึงเมืองบางกอก ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปประมาณ ๖ ไมล์ ฮอลันดาโดยไม่มีสิ่งกีดขวางใด ๆ แล้วแม่น้ำจะเริ่มแคบเข้าและเป็นร่องน้ำมากขึ้น เป็นเรื่องยากที่จะขึ้นไปถึงกรุงศรีอยุธยา บางครั้งเรือพวกนี้จะต้องจอดพักอยู่ที่บางกอก ก่อนจนกระทั่งเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายนเพื่อรอให้น้ำขึ้นอีกครั้งหนึ่ง...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

ผู้บันทึก : นายโยสต์ สเคาเต็น (Joost Schouten) ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ประจำ ณ สถานีการค้ากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๗๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

---

[๑] ๑ ฟาธอม = ๖ ฟุต - สวป.

เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ หนึ่งในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ที่เดินทางมายังประเทศสยาม ได้บรรยายถึงแม่น้ำเจ้าพระยาว่า

"...แม่น้ำ (Menam) ไหลผ่านตั้งแต่เมืองเชียงใหม่จนกระทั่งตกทะเล กล่าวคือจากเหนือมาใต้ คำว่า แม่น้ำ นี้ มีความหมายเช่นเดียวกับแม่น้ำ (Mère-eau) อันแปลว่าลำน้ำใหญ่ (grande eau) แม่น้ำนี้ได้รับน้ำจากลำน้ำลำห้วยหลายสายระเรื่อยมาทั้งสองฟากฝั่งจากเทือกเขาทั้งสองด้านที่กล่าวถึงนั้น แล้วก็ไหลลงสู่ปากอ่าวสยามแยกออกเป็นสามแคว [๑] แควที่ใช้ในการเดินเรือได้สะดวกนั้นคือลำน้ำสายทางด้านทิศตะวันออก"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ศรีปัญญา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : ในราว พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาพร้อมกับเมอซิเออร์ เชเบเรต์ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นายแม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย และบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในการเดินทางโดยทางเรือ เรือที่เขาโดยสารมาชื่อ "กอร์กอน" (Gorgon) ซึ่งแล่นออกจากสิงคโปร์มาได้ ๔ วัน ก็มาถึงอ่าวสยาม และหลังจากแจ้งการมาถึงของพวก

---

[๑] เป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของ ลา ลูแบร์ สามแควในที่นี้ ซึ่งเรียงจากตะวันตกมาตะวันออกตามลำดับ คือแม่น้ำแม่กลอง ไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม แม่น้ำท่าจีน ไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสาคร และแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ - สวป.

เขาแล้ว เรือแล่นผ่านสันดอนและปากน้ำเพื่อมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ในช่วงก่อนถึงกรุงเทพฯ เขาได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม บริเวณส่วนดอนล่างของแม่น้ำใกล้ ๆ กับกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...แม่น้ำสำคัญสายนี้ซึ่งนับเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักของสยามมีความคล้ายคลึงกับแม่น้ำสายใหญ่ของอียิปต์ (แม่น้ำไนล์)กล่าวคือ ในระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายนของทุกปี น้ำในแม่น้ำจะไหลเอ่อท่วมทันผืนดินบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำ ดังนั้นในช่วงเดือนสิงหาคมอาณาบริเวณตั้งแต่อยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งเกือบถึงกรุงเทพฯ จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยตะกอนดินทรายที่แม่น้ำพัดพามา ส่วนทางตอนล่างของแม่น้ำใกล้ ๆ กับตัวเมืองกรุงเทพฯ อาจจะโชคไม่ดีอยู่สักหน่อยที่น้ำในบริเวณนี้จะมีรสชาติเค็มจัด เนื่องจากเป็นบริเวณที่น้ำในแม่น้ำไหลมาบรรจบกับกระแสน้ำในทะเล ทำให้น้ำมีรสชาติกร่อยเพราะมีปริมาณน้ำทะเลผสมอยู่มาก สายน้ำที่สำคัญและทรงคุณประโยชน์มหาศาลแห่งนี้นำความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่งมาสู่เมือง ตลอดจนช่วยระบายสิ่งโสโครกทั้งหลายให้พัดลงสู่ทะเลได้อย่างรวดเร็ว

ข้อเสียอีกประการหนึ่งของตะกอนดินทรายที่ทับถมกันอยู่ในบริเวณนี้ก็คือ เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือในแม่น้ำช่วงที่เลยอยุธยาขึ้นไป เนื่องจากเมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมาเรือที่แล่นสัญจรไปมาในแม่น้ำสายนี้สามารถแล่นขึ้นเหนือไปตามลำน้ำได้เป็นระยะทางไกลถึง ๒๐๐ ไมล์..."

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายแม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไน อัญมณี จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๕๖๗ Monsieur Louis Finot ปราชญ์ชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้อำนวยการสำนักศึกษาฝรั่งเศส

แห่งภาคตะวันออกไกลและผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี เดินทางมาแวะพำนักในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่ง ก่อนเดินทางไปปราศรัยที่สมาคมภูมิศาสตร์แห่งฮานอย ในวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ เขาเดินทางมาโดยเรือโมริซ ลองก์ (Maurice Long) ซึ่งเป็นเรือโดยสารที่แล่นระหว่างไซ่ง่อน-กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิตและที่อยู่อาศัยของชาวสยามระหว่างเส้นทางตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงระหว่างปากน้ำและกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...การเดินทางโดยทางเรือถึงจะใช้เวลายาวนานสักหน่อยแต่ก็ไม่น่าเบื่อ เราสามารถชมวิวทิวทัศน์ได้ตลอดทาง เว้นเสียแต่ตอนจะถึงจุดหมาย ปลายทางที่มีต้นไม้ปกคลุมหนาทึบไปหมด แต่ก็ไม่มีอะไรจะมีเสน่ห์ชวนให้หลงใหลเท่ากับเส้นทางตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงระหว่างปากน้ำและกรุงเทพฯ ณ ที่นี้เรายังไม่พบร่องรอยการถูกทำลายซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำของอินโดจีน ตลอดลำน้ำสายยาวแห่งนี้มีหมู่บ้านตั้งอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น พระเจดีย์สีขาวและสีทอง บ้านไม้รูปทรงทันสมัย มีต้นไม้ทั้งไม้ดอกและไม้ผลเต็มไปหมด ในแม่น้ำมีเรือสำเภาบรรทุกข้าวจนเพียบแปล้ เรือสำปั้นและเรือยนต์ลำเล็กดูคล่องแคล่ว ขับเร็วแล่นไปมาไม่ขาดสาย ภาพทั้งหมดนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจในชีวิตที่มีแต่ความขยันขันแข็งและสนุกสนาน เมื่อเรือแล่นเข้าไปใกล้ตัวเมือง การสัญจรไปมาก็เพิ่มมากขึ้น และจากนั้นเราได้ข้ามไปสู่เขตอุตสาหกรรมมีโรงสีข้าวและโรงเลื่อยเป็นต้น ในที่สุดเราก็ได้มาถึงกรุงเทพฯ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ ๒ เรื่อง "บันทึกการเดินทางสู่ประเทศสยาม" กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : ปราชญ์ชาวฝรั่งเศสชื่อ Monsieur Louis Finot ผู้อำนวยการสำนักศึกษาฝรั่งเศสแห่งภาคตะวันออกไกลและผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๖๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาปราศรัยที่สมาคมภูมิศาสตร์แห่งเมืองฮานอย โดยแวะพำนักในประเทศไทยระยะหนึ่ง

ปากแม่น้ำเจ้าพระยา

บาทหลวง ตาชารด์ ซึ่งร่วมเดินทางมาในคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ได้บรรยายถึงลักษณะของสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาว่า

"... เราไปถึงปากน้ำในตอนกลางคืนค่อนข้างดึก ที่ตรงนั้นมีความกว้างราวหนึ่งลิเออ [๑] และเมื่อแล่นทวนน้ำขึ้นไปสักครึ่งลิเออ ความกว้างของแม่น้ำลดลงเหลือเพียงหนึ่งในสี่ของลิเออ และเหนือขึ้นไปอีกเล็กน้อยตอนกว้างที่สุดก็เหลือประมาณร้อยหกสิบก้าวเท่านั้น แม่น้ำของเขางดงามมากและมีความลึกพอสมควร สันดอนนั้นเป็นกองโคลนในทะเลอยู่ตรงปากทางเข้าแม่น้ำ ตอนน้ำขึ้นสูงสุดจะมีความลึกเพียงสิบสองถึงสิบสามฟุตเท่านั้นเอง ทิวทัศน์ของแม่น้ำนั้นงดงามนัก ทั้งสองฟากฝั่งเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่เขียวชอุ่มอยู่เป็นอาจิณ และเบื้องหลังออกไปเป็นท้องทุ่งอันไพศาลแลสุดสายตาเต็มไปด้วยต้นข้าว..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชารด์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล บริษัทอักษรเจริญทัศน์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙

ผู้บันทึก : บาทหลวงกีย์ ตาชารด์ บาทหลวงในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก คณะเยซูอิต

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมมาในขบวนเรือของคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ให้เดินทางมายังชมพูทวีปและประเทศจีน ในการเดินทางครั้งนี้บาทหลวงตาชารด์ มีภารกิจเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์และเผยแผ่ศาสนา โดยมีความมุ่งหมายโน้มน้าวพระทัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงนิยมยินดีนับถือคริสต์ศาสนา

---

[๑] ลี้ หรือ ลิเออ (Lieue) เป็นมาตราวัดโบราณ ๑ ลิเออ = ๔ กิโลเมตร แต่ ๑ ลิเออทะเล = ๓ ไมล์ - สวป.

นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่พำนักอยู่ในประเทศสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกถึงสภาพภูมิศาสตร์บริเวณปากน้ำเจ้าพระยาและการนำเรือขนาดใหญ่แล่นผ่านสันดอนเข้ามาได้โดยปลอดภัยไว้ ดังนี้

"...ในราชอาณาจักรสยามมีแม่น้ำใหญ่อยู่ ๓ สาย สายสำคัญไหลผ่านนครหลวงตรงปากน้ำอันเป็นปากอ่าวสยาม มีความกว้างหนึ่งลี้ เหนือขึ้นมาอีกมีความกว้างประมาณ ๑ ใน ๔ ของลี้ และเหนือ ๆ ขึ้นไปอีกกว้างประมาณ ๒๐๐ ก้าว ท้องน้ำลึกและค่อนข้างมีระดับสม่ำเสมอโตยตลอด..."

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีส ในพ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย และบรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงปากน้ำในขณะที่แล่นเรือมุ่งหน้าไปยังกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...ลมแรงช่วยพัดเรือของเราไปยังปากของแม่น้ำซึ่งเป็นระยะทางไม่น้อยกว่า ๑๐ ไมล์ จากรอบนอกของสันดอน... เราทอดสมออยู่ที่หมู่บ้านปากน้ำ (the village of Pak-nam) ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายห่างจากปากแม่น้ำราว ๒ ๑/๒ ไมล์...บริเวณปากแม่น้ำ จนถึงหมู่บ้านปากน้ำ มีความกว้างของแม่น้ำ ประมาณ ๑ ไมล์ และหลังจากนั้นขึ้นไป จะค่อยๆลดลงเหลือครึ่งหนึ่งซึ่งจะคงความกว้างเช่นนี้ไปจนถึงกรุงเทพฯ โดยจะมียกเว้นบ้างในบางช่วง..."

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy From the Governor-General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822
ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ – ๒๓๗๗ Mr. George Windsor Earl นักเขียนชาวอังกฤษ ได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ โดยเขาเดินทางมายังออสเตรเลีย แล้วแวะที่ชวาและสิงคโปร์ หลังจากนั้นได้เข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะที่เดินทางเข้ามาประเทศไทย ตั้งแต่อ่าวสยามตามลำน้ำเจ้าพระยามาจนถึงกรุงเทพฯ โดยในวันที่ ๓๐ มีนาคม เรือที่เขาโดยสารมาแล่นมาถึงปากแม่น้ำและเขาได้บรรยายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เขาพบเห็นบริเวณนี้ ความว่า

"...ในท้องน้ำบริเวณนี้ (บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีความกว้าง ๕ ไมล์) ไม่ปรากฏบ้านเรือนหรือสิ่งที่บ่งบอกว่ามีผู้คนอาศัยอยู่บนฝั่งที่เป็นหลุมบ่อของโคลนตมแต่อย่างใด... เรามาถึงปากน้ำซึ่งเป็นเมืองใหญ่อยู่ห่างจากปากแม่น้ำประมาณ ๓ ไมล์ เรือของเราแล่นผ่านเรือและป้อมใหญ่ซึ่งสร้างอยู่บนเกาะที่คนสร้างขึ้นกลางแม่น้ำ แม่น้ำบริเวณนี้กว้าง ๑ ไมล์ครึ่ง เส้นทางการเดินเรือถูกย่นระยะให้แคบลงเหลือเพียงหนึ่งในสามของความกว้าง เนื่องจากมีเขื่อนเชื่อมเกาะกับฝั่งตรงข้ามไว้..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม - กรุงเทพฯ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙
ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕ - ๒๓๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยว่าจ้างชาวตะวันตกผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการในเวลานั้น นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Waringtон Smyth) ชาวอังกฤษเป็นผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๘ เข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ในขณะที่อยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นมากมาย เขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงสภาพต่าง ๆ ขณะเดินทางโดยเรือเข้ามาบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ว่า

"...ข้าพเจ้าได้เดินทางผ่านประภาคารที่ปากแม่น้ำนั้น เป็นยามเช้าอันเย็นยะเยือกแห่งเดือนพฤศจิกายนและได้เห็นมันกระพริบแสงเป็นครั้งสุดท้ายก่อนแสงอรุณจะสาดส่อง ขอสารภาพว่าข้าพเจ้ารู้สึกใจหายกับทัศนียภาพที่ปรากฏพร้อมกับแสงเงินแสงทอง บริเวณโดยรอบครอบคลุมไปด้วยความสกปรก ผืนน้ำเป็นโคลนตมขุ่นคลั่กสีน้ำตาลมีความลึกสูงสุดประมาณ ๑๔ ฟุต มีหลักตกปลาปักไว้ทั่วบริเวณ ทำให้ภาพรวม ๆ ที่เห็นแลดูระเกะระกะ เสื่อมโทรมรกรุงรัง ที่เห็นปรากฏในระดับสายตาเป็นแนวยาวทางทิศเหนือนั้นก็คือพุ่มเตี้ยๆ ของไม้โกงกางที่ขึ้นอยู่ตลอดแนวที่เราใช้เดินทาง...โดยมากบนสันดอนจะมีตะกั่วอยู่มากพอสมควร โคลนตมที่ก้นบึ้งทางทิศตะวันตกจะค่อย ๆ ทับถมเข้าไปยังพื้นทรายทางทิศตะวันออกที่ละเล็กทีละน้อย...ขณะที่นกทะเลส่งเสียงร้องเช่งแซ่ไปทั่ว (บริเวณสันดอนปากแม่น้ำ)..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ – ๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

สันดอน

ในบันทึกของเชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส มีข้อความที่บรรยายถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นปัจจัยหนึ่งของสภาพภูมิศาสตร์ที่ทำให้เรือขนาดใหญ่ไม่สามารถแล่นข้ามสันดอนไปได้ ความว่า

"... เราเดินทางต่อไปเรียบร้อยจนถึงสันดอน (ปากแม่น้ำเจ้าพระยา) ได้ทอดสมอลงเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๙ นับตั้งแต่วันออกจากท่าเรือเมืองเบรสต์ เราเดินทางมารวมเวลาหกเดือนเศษ

สันดอนนี้ไม่ใช่อื่นไกล คือ เนินดินและโคลนที่กระแสน้ำขัดลงมาทิ้งไว้ห่างจากปากน้ำประมาณสองร้อยเส้น ที่ตรงสันดอนนี้น้ำตื้นมาก เวลามีน้ำขึ้นก็ไม่ลึกเกินกว่าสองวาครึ่ง เหตุฉะนั้นเรือขนาดใหญ่จึงข้ามสันดอนไปไม่ได้..."

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐) จดหมายเหตุฟอร์บัง หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล ทรงแปล องค์การค้าของคุรุสภา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓

ผู้บันทึก : เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๙ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ร่วมเดินทางมาในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรก โดยมีเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในการเดินเรือของคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังประเทศสยามเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ได้บันทึกเรื่องการเดินเรือข้ามสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อแล่นเรือขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา ความว่า

“ ๒๔ กันยายน

...เป็นอันว่าบัดนี้เราก็ได้มาจอดทอดสมอที่สันดอนสยามแล้ว ห่างจากปากน้ำสองลิเออ ตรงที่น้ำลึกห้าบราสส์ครึ่ง [๑]...

๒๕ กันยายน

...เราเตรียมการออกเรือเพื่อให้ห่างจากสันทรายสักหน่อย โดยเคลื่อนไปทางทิศตะวันออก และข้าพเจ้าเชื่อว่าตราวนี้เราคงทอดสมออยู่กับที่ได้แล้ว เราทอดสมอเรืออันใหญ่ และในไม่ช้าเราก็จะทอดสมออีกสองตัว...

๒๖ กันยายน

...เราทอดสมอตัวเล็กลงอีกคู่หนึ่ง หมายความว่าแม้ว่าเรือจะถูกผลักดันด้วยกระแสลมหรือกระแสน้ำ ก็จะเคลื่อนที่ไปเบียดสมอตัวใดตัวหนึ่งเท่านั้น ไม่ถึงกับหมุนลำไปรอบสายโซ่เหมือนอย่างที่ทอดสมอได้เพียงตัวเดียว

๗ ตุลาคม

...บัดนี้ข้าพเจ้าได้มาถึงสันดอนสยามแล้ว...”

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซี่ย์ คณะทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ หนึ่งในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ที่เดินทางมายังประเทศสยาม ได้บรรยายถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาและการแล่นเรือข้ามสันดอนไว้ว่า

---

[๑] บราสส์ (brasse) เป็นมาตราวัดความยาวแบบโบราณ ๑ บราสส์ เท่ากับ ๕ ฟุต หรือประมาณ ๑.๖ เมตร และสามารถใช้วัดความลึกของทะเลได้ - สวป.

"...ที่ตรงปากน้ำ (เจ้าพระยา) นั้นมีสันดอนโคลนอยู่แห่งหนึ่ง ตามภาษาชาวเรือเรียกว่า สันดอน (La barre) สกัดกั้นเรือกำปั่นใหญ่ไว้มิให้ล่วงเข้าไปในลำแม่น้ำได้และสันดอนนี้มีท่าทีว่าจะทวีตัวเองเพิ่มขึ้นทุกขณะ นานไปก็จะตื้นเขินกลายเป็นบกใหม่ขึ้นมาในที่สุด

...เรือกำปั่นเข้าถึงสันดอนปากน้ำสยามได้โดยยากในระยะหกเดือนที่มีมรสุมพัดมาจากทิศเหนือ และยากที่จะออกจากปากน้ำในระยะหกเดือนที่มีมรสุมพัดมาจากทิศใต้..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ศรีปัญญาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘
ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
เวลาที่บันทึก : ในราวปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาพร้อมกับเมอซิเออร์ เชเบเรต์ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาเรื่องสนธิสัญญา กับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้น

นายเทาเซนด์ แฮริส ออกเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณสันดอนปากแม่น้ำก่อนที่จะแล่นเรือขึ้นมาถึงปากน้ำ ไว้ว่า

"...น้ำตรงสันดอนลึกประมาณ ๑๒ ฟุต น้ำตรงสันดอนตื้นที่สุดในเดือนมีนาคม ตรงน้ำลึกจะลึกเพียง ๑๓ ฟุตเท่านั้น ในเดือนพฤศจิกายนน้ำจะลึกที่สุดถึง ๑๘ ฟุต..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : เทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๓๙๙
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

กระแสน้ำ

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในประเทศไทย และพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เขาได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริเวณตั้งแต่ส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ลงมาถึงปากน้ำไว้ว่า

"...ความแตกต่างระหว่างกระแสน้ำที่ขึ้นสูงและลดลงต่ำแตกต่างกันมากถึง ๑๐ ฟุต เนื่องจากมีกระแสน้ำไหลจากแม่น้ำฝั่งหนึ่งไปยังแม่น้ำอีกฝั่งหนึ่งอยู่เกือบจะตลอดเวลา..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : เออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

ภูมิอากาศ

คณะผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้บรรยายเรื่องการเดินทางออกจากชายฝั่งของประเทศสยามในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๑๕๕ ซึ่งประสบกับพายุไซโคลนบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำเจ้าพระยา ความว่า

"ก่อนที่จะออกเดินทางจากชายฝั่งทะเลของประเทศสยามไม่นาน นัก ดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำ (เจ้าพระยา) "แม่ของน้ำ" ปรากฏว่าถูกพายุไซโคลน เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ (พ.ศ. ๒๑๕๕) นายฟลอริสกล่าวว่าวันนั้น "ได้เกิดพายุไซโคลนขึ้น อย่างที่ชาวบ้านผู้เฒ่า

ผู้แก่ไม่เคยเห็นปรากฏที่นั่นเหมือนเช่นนั้นเลย พัดจนต้นไม้ถอนรากถอนโคน และพัดเอาอนุสาวรีย์กษัตริย์ตกลงมา อนุสาวรีย์ดังกล่าวนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างถวายพระราชบิดาของพระองค์ ด้วยสติปัญญาความสามารถของนายเรือ สกินเนอร์ และซามูเอล ฮูทส์ เรือจึงเกือบหนีรอดพ้นได้ ถึงกระนั้นสมอเรือ ๒ ตัวถูกพัดไปเสีย จึงทอดสมอตัวที่ ๓ ลงไปจาก ๖ ฟาธอมถึง ๔ ฟาธอม และไม่พ้นระยะ ๑ ไมล์อังกฤษจากแผ่นดิน นายเรือสกินเนอร์ถูกก้านสมอตีเอา แต่ก็หายเจ็บปวดได้อย่างประหลาดมาก คน ๕ คนจมน้ำตาย ที่เหลืออยู่คนหนึ่งนั้น เข้าใจกันว่าตกเป็นเหยื่อของปลาวาฬ ซึ่งพวกเขาได้เห็นมันหลังจากที่ได้เห็นคนผู้นั้นเพียงไม่นาน พายุนี้สิ้นสุดลงใน ๔ หรือ ๕ ชั่วโมง แล้วต่อจากนั้นทะเลก็ราบเรียบ ประหนึ่งว่าไม่ได้เกิดพายุขึ้นเลย ความโกลาหลยังคงมีอยู่บนเรือด้วยเหตุผลดังได้เล่ามาแล้วเกี่ยวกับการหมดสติของนายเรือผู้หลักแหลม ซึ่งเข้าใจกันเช่นนั้น และสกินเนอร์ก็นอนอยู่ในห้องของตน ตอนนั้นลมฟ้าอากาศสงบแล้ว

พวกผู้แทนบริษัทกลับมาที่ปัตตานีอีกในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน...”

แหล่งที่มา : มูลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙

ผู้บันทึก : คณะผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานีใน พ.ศ. ๒๑๕๕

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

นายเทาเซนต์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ พร้อมกับเจรจาเรื่องสนธิสัญญาด้วย โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้น

นายเทาเซนต์ แฮริส ออกเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณสันดอนปากแม่น้ำก่อนที่จะแล่นเรือขึ้นมาถึงปากน้ำ ไว้ว่า

"...เรือหลายลำสามารถจอดอยู่ในน่านน้ำได้เสมอ เพราะไม่เคยมีพายุชนิดร้ายแรงเกิดขึ้น ในประเทศสยามไม่เคยรู้จักพายุเฮอริเคนและไต้ฝุ่นเลย

...อากาศร้อนจัด เวลากลางคืนเทอร์มอมิเตอร์อยู่ในระดับประมาณ ๘๒ องศา ระหว่างเวลากลางวันอันร้อนระอุ อุณหภูมิขึ้นตั้งแต่ ๘๘ องศาถึง ๙๐ องศา มีลมเย็นสดชื่นพัดราว ๆ เวลา ๑๔ นาฬิกา และพัดไปจนกระทั่งเวลาตีสี่

...ข้าพเจ้าได้รับความรู้ว่า ความร้อนตอนกลางคืนบนเรือรุนแรงมากเสียกว่าที่เป็นอยู่ที่กรุงเทพฯ ถึงแม้ที่นั่นเทอร์มอมิเตอร์ขึ้น ๙๖ องศาตลอดวันก็ตาม..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : เทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๙
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

สัตว์ต่าง ๆ

นายเยเรเมียส ฟาน ฟลีต ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ซึ่งพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖ - ๒๑๘๕ ได้กล่าวถึงสัตว์ทะเลบริเวณอ่าวสยามและสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ตอนหนึ่งว่า

" ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินเกี่ยวกับสัตว์ทะเลใหญ่โตที่แปลกประหลาดในทะเลรอบๆ ประเทศสยาม เว้นแต่ในอ่าวสยามและตรงสันดอน ซึ่งบางทีก็ได้เห็นปลาตัวใหญ่คล้ายปลาวาฬ..."

นอกจากนี้ ในรวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต ยังปรากฏเรื่องจระเข้ว่ามีเป็นจำนวนมากบริเวณใต้เมืองบางกอกลงมานอกเขตบางเจ้าพระยา ความว่า

" แต่ในบริเวณน่านน้ำภายในประเทศทั้งหมด และโดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในแม่น้ำใหญ่ที่ชื่อแม่น้ำ (แม่น้ำเจ้าพระยา) มีจระเข้เป็นจำนวนมาก พวกสยามเชื่อมั่นว่าในเขตกรุงศรีอยุธยา ไม่มีจระเข้หรือสัตว์ที่ล่าเหยื่อเป็นอาหารอาศัยอยู่ได้ เนื่องจากพวกมันถูกพระสงฆ์ขับไล่ออกไปให้เมืองบางกอกลงมานอกเขตบางเจ้าพระยา (Banthianphia คือที่ตั้งเมืองสมุทรปราการในปัจจุบัน) เมื่อมีข่าวว่าจระเข้ตัวหนึ่งได้ฆ่าและกินคนไปคนหนึ่ง จระเข้ตัวดังกล่าวถูกสะกดด้วยเวทมนตร์ให้ขึ้นมายังผิวน้ำเพื่อรับโทษทัณฑ์ ถ้ามันไม่ยอมทำอย่างนั้น จระเข้ตัวอื่น ๆ ก็จะถูกจับเป็นจำนวนมากจนทำให้ตัวอื่น ๆ บังคับตัวที่ไม่ดีปรากฏตัวขึ้นมา"

แหล่งที่มา : รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยา ของ ฟาน ฟลิต (วัน วลิต) กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘

ผู้บันทึก : นายเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาประจำ ณ กรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖–๒๑๘๕

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๗๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ในบันทึกของเชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส ปรากฏข้อความที่บรรยายว่าในแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณใกล้บางกอกนั้นมีจระเข้ชุกชุมไว้ด้วย ดังความว่า

"ในบริเวณใกล้เคียงเมืองบางกอกนั้นมีจระเข้มาก คนไทยใช้เป็ดเป็น ๆ เป็นเหยื่อล่อจับมัน"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐) จดหมายเหตุฟอร์บัง หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล ทรงแปล องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

ผู้บันทึก : เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๔ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ร่วมเดินทางมาในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรก โดยมีเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในการเดินเรือของคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ได้บันทึกเรื่องปลาวาฬและสัตว์ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ความว่า

"๔ ตุลาคม .

เราเห็นปลาพ่นน้ำหลายตัว เป็นปลาวาฬขนาดเล็ก ไม่ใหญ่ไปกว่าเรือสลุบเลย มันพ่นน้ำขึ้นเป็นลำ นาน ๆ ทีก็อ้าปากกว้างเพื่อฮุบปลาตัวเล็ก ๆ

๑๐ ตุลาคม

...ทั้งสองฝั่งฟากแม่น้ำเต็มพรึดไปด้วยต้นหมากกับต้นมะพร้าว อันเป็นต้นไม้ใบเขียวมีผลดก เต็มไปด้วยฝูงลิงและนก นกนั้นมีสีสันต่าง ๆ บ้างก็เป็นสีฟ้า บ้างก็แดง บ้างก็เหลืองอ๋อย ที่สวยที่สุดเห็นจะเป็นนกยางขาว ซึ่งขาวผ่องทั้งตัวราวกับหิมะ และบนหัวมีแผงขนเป็นช่อ..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์
สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามที่บันทึกโดยนิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่พำนักอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลา ๔ ปี ได้กล่าวถึงสัตว์น้ำ (ปลาปักเป้า) แมลงตัวเล็ก และยุง ที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาและสองฝั่งฟากแม่น้ำ ความว่า

" ในแม่น้ำนี้ ยังมีปลาขนาดเล็กชนิดหนึ่งที่มีพิษสงร้ายมากรูปร่างเหมือนคางคก ถ้าโดยบังเอิญหรือความอยากรู้อยากเห็นใครไปกระทบ

ท้องมันเข้า มันจะพองตัวด้วยความโกรธ แล้วทำตัวแข็งเหมือนก้อนหิน มันป้องกันตัวอย่างฉกาจฉกรรจ์ เมื่อมีใครไปทำร้ายมัน มันจะใช้ครีบอันคมประดุจใบมีดโกนตัดทุกสิ่งที่มันจะเข้าถึงได้

เมื่อสองปีมานี้ มีหลายคนที่เสียชีวิตไปทันทีเพราะถูกกัดโดยแมลงเล็ก ๆ ชนิดหนึ่งซึ่งมีอยู่ในแม่น้ำนี้เหมือนกัน ลางคนเพียงแต่ถูกมันโฉบเฉียดไปเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ว่าจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ในประเทศสยามก็ไม่เคยเห็น

โดยที่ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำสายนี้มีผู้คนอาศัยอยู่มาก จึงมีต้นไม้เขียวชอุ่มอยู่ตลอดปีดูงามที่สุดในโลก น่าเที่ยวยิ่งนักถ้าไม่ถูกกองทัพยุงก้นปล่องราวีเอา ตั้งแต่ตะวันตกดินจนกระทั่งรุ่งเช้ามันติดตามไปทุกหนทุกแห่ง แมลงชนิดนี้ชอบคุกคามชาวยุโรปมากกว่าคนพื้นเมือง เพราะว่ามีเลือดดีกว่าและเนื้อหนังมังสาอร่อยกว่า เอาผ้าทบกันตั้งสามชั้นสี่ชั้นคลุมตัว มันยังสอดปากแทงเข้าไปได้ สิ่งน่ารำคาญนอกจากเสียงหึ่งของมันแล้ว ก็คืออาการเจ็บๆ คัน ๆ ตรงที่ถูกมันแทงเอาเท่านั้น จะป้องกันได้ก็ด้วยวิธีสุมควันหรือไม่ก็ซ่อนตัวอยู่ในผ้าคลุมเตียงที่ทำด้วยมัสลินหนา ๆ จึงจะพ้น มิฉะนั้นก็ไม่เป็นอันนอนกันละ”

นอกจากนี้นิโกลาส์ แชรแวส ยังได้บรรยายถึงสภาพแวดล้อม บริเวณโรงสินค้าของฮอลันดาที่อยู่ใกล้ปากแม่น้ำเจ้าพระยาว่าเป็นป่าชัฏและมีเสือชุกชุม ดังความปรากฏว่า

“สำหรับพวกชาวฮอลันดานั้น... อาคารที่พวกเขาสร้างขึ้นริมฝั่งแม่น้ำในบริเวณใกล้นครหลวง (อยุธยา) นั้น นับว่างามและโอ่อ่าที่สุดในราชอาณาจักร... พวกเขายังมีอาคารอีกหลังหนึ่งที่ใกล้ปากน้ำ อันเป็นทำเลที่เหมาะสำหรับการจอดเทียบเรือมาก แต่ก็ไม่แน่ว่าจะอยู่ไปได้นานสักเท่าไร เพราะตั้งอยู่ใกล้ชายป่านัก ด้วยปรากฏว่ามีเสือร้ายมาเยือนอยู่บ่อยๆ วันหนึ่งกลาสีหลายคนดื่มเหล้าแล้วนอนหลับไป เสือเลยมาลากเอาตัวไปกินเสีย”

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖
ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้เผยแพร่ที่กรุงปารีสใน พ.ศ. ๒๒๓๑
เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๓๑
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

ในวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๓ เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ เดินทางมาถึงโรงสินค้าของฮอลันดาชื่ออัมสเตอร์ดัม และวันรุ่งขึ้นเขาได้เดินสำรวจบริเวณโดยรอบของหมู่บ้านที่เขาพักอยู่นั้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุของเขาว่า

" ...ตอนเช้าข้าพเจ้าลองเดินเลาะเลียบอยู่ในป่าละเมาะใกล้ ๆ กับหมู่บ้านแต่ก็ไม่ได้ผลอะไรนัก เมื่อเย็นวันก่อนก็ไปมาทีหนึ่งแล้ว และก็ไม่ได้ผลอะไรดีไปกว่าวันนี้ ด้วยว่าบริเวณป่าเวลานี้น้ำท่วมเสียเป็นส่วนมาก ส่วนบริเวณที่น้ำมิได้ท่วมก็เป็นที่อยู่ของเสือและสัตว์ร้ายอื่น ๆ..."

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๔๕
ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองปัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ - ๒๓๗๗ นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ เขาได้เดินทางจากสิงคโปร์โดยเรือชื่อ Reliance เพื่อเดินทางต่อมายัง

กรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และมาถึงกรุงเทพฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นในขณะที่แล่นเรือผ่านปากน้ำมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ไว้มากมาย และได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบริเวณปากน้ำไว้ว่า

"...ป่าละเมาะแถวนั้น (อีก ๓๐ ไมล์จะถึงกรุงเทพฯ) อุดมไปด้วยจิ้งหรีดและกบที่ร้องประสานเสียงกันจนกลบเสียงอื่น ๆ รอบข้างโดยสิ้นเชิง ขณะเดียวกันนั้นก็มีเสียงโครมใหญ่ของสิ่งหนึ่งหล่นลงสู่แม่น้ำ พวกเราจึงเตือนตัวเองถึงภัยของจระเข้ซึ่งอาจมาวนเวียนอยู่บริเวณใต้ท้องเรือ ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงต้องพยายามลืมตาด้วยการนั่งมองฝูงหิ่งห้อยเป็นหมื่น ๆ ตัวซึ่งส่องแสงแพรวพรายอยู่ระหว่างหมู่ไม้และบางกลุ่มก็บินมายังเรือของเรา..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม-กรุงเทพฯ
ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕ - ๒๓๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

นายเทาเซนด์ แฮร์ริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๙ เพื่อเจรจาเรื่องสนธิสัญญาด้วย โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้น

นายเทาเซนด์ แฮร์ริส ออกเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมบริเวณสันดอนปากแม่น้ำก่อนที่จะแล่นเรือขึ้นมาถึงปากน้ำ ไว้ว่า

"...ปลาเข็ม (Gar fish) มีชุกชุมและตัวใหญ่มาก นกนางนวลสวยงาม แล้วยังมีเหยี่ยวขนาดเล็กที่เรียกว่าจิล (Jheel) ด้วยเหมือนกัน ขณะนี้มองไปเห็นอาคารของสถานีประมง...

...นกช้อนหรือนกข้าวเปลือกของหมู่เกาะอินเดียรวมกลุ่มกันอยู่เป็นจำนวนมาก บางตัวเกาะอยู่บนหลัก ตัวอื่นๆ รวมกลุ่มกันอยู่บนหย่อมทราย มองเห็นอยู่ที่นี่บ้างที่นั่นบ้าง..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : เทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๙
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษที่เดินทางท่องเที่ยวไปหลายประเทศทั้งในยุโรปและเอเชีย แล้วบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นไว้ รวมทั้งเรื่องราวของประเทศสยามซึ่งเขาเข้ามาพำนักอยู่ช่วงเวลาหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาขณะแล่นเรือมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...หากคุณเดินทางมาจากสิงคโปร์หรือฮ่องกงทัศนียภาพแรก ที่วิเศษและมหัศจรรย์แก่สายตาของคุณก็คือปากน้ำอันเวิ้งว้างกว้างไกล แลเห็นแนวเกลียวคลื่นลูกใหญ่พัดสาดซัดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีฝูงยุงแห่บินกันออกมาจากป่าทึบราวกับกองทัพแล้วกรูเข้าจู่โจมรุมล้อมขับไล่ชาวต่างชาติผู้มาเยือน..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔ เรื่อง ชีวิตความเป็นอยู่และการเมืองการปกครองของชาวตะวันออกไกล ตอนประเทศสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกไกล รวมถึงประเทศไทย

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในประเทศไทย และพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เขาได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริเวณตั้งแต่ส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ลงมาถึงปากน้ำไว้ว่า

"... สัตว์ป่าที่พบเห็นในบริเวณนี้มีเพียงกระรอก ชะมด และตะกวด สัตว์ชนิดแรกมีขนาดเล็กมากและไม่ค่อยมีความสำคัญ ส่วนชนิดที่สองกลิ่นรุนแรงมาก และชนิดที่ ๓ มีขนาดใหญ่มากบางครั้งมีความยาวถึง ๙ ฟุต อาศัยอยู่ได้ทั้งในน้ำ บนบก และบนต้นไม้ สัตว์เลื้อยคลานจำพวกนี้เชื่อกันว่าเกี่ยวข้องกับการเชื่อถือโชคลาง

ไม่นานนักเราก็มาถึงปากลัด เมืองเล็ก ๆ ซึ่งมีป้อมปราการสร้างไว้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดล่วงล้ำเข้ามาในเขตน่านน้ำ ป้อมแห่งนี้มีอาวุธปืนที่ทันสมัยและมีขนาดใหญ่ตั้งวางอยู่ และได้เคยใช้การเพียงครั้งเดียว เมื่อคราวที่ประเทศฝรั่งเศสส่งกองทัพเรือติดอาวุธปืนเข้ามายึดเมืองกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าเรือปืนของข้าศึกจะต้องถูกยิงจมลงทั้งหมดถ้าไม่ได้พบว่ามีตะกวดขนาดใหญ่ตัวหนึ่งเข้าไปอาศัยอยู่ในกระบอกปืนและกว่าที่จะนำตัวมันออกมาได้บรรดากองเรือทั้งหลายก็ผ่านไปหมดแล้ว..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

พืชพรรณไม้

ในการเดินเรือของคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ได้บันทึกเรื่องพืชพรรณไม้บริเวณทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ความว่า

"๑๐ ตุลาคม

...ทั้งสองฝั่งฟากแม่น้ำเต็มพรึดไปด้วยต้นหมากกับต้นมะพร้าวอันเป็นต้นไม้ใบเขียวมีผลดก เต็มไปด้วยฝูงลิงและนก นกนั้นมีสีสัน ต่าง ๆ บ้างก็เป็นสีฟ้า บ้างก็แดง บ้างก็เหลืองอ่อย ที่สวยที่สุดเห็นจะเป็นนกยางขาวซึ่งขาวผ่องทั้งตัวราวกับหิมะ และบนหัวมีแผงขนเป็นช่อ..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๓ เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ เดินทางมาถึงโรงสินค้าของฮอลันดาชื่ออัมสเตอร์ดัม และวันรุ่งขึ้นเขาได้เดินสำรวจบริเวณโดยรอบของหมู่บ้านที่เขาพักอยู่นั้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุของเขาว่า

" ...ตอนเช้าข้าพเจ้าลองเดินเลาะเลียบอยู่ในป่าละเมาะใกล้ ๆ กับหมู่บ้านแต่ก็ไม่ได้ผลอะไรนัก เมื่อเย็นวันก่อนก็ไปมาทีหนึ่งแล้ว และก็ไม่ได้ผลอะไรดีไปกว่าวันนี้ ด้วยว่าบริเวณป่าเวลานี้น้ำท่วมเสียเป็นส่วนมาก ส่วนบริเวณที่น้ำมิได้ท่วมก็เป็นที่อยู่ของเสือและสัตว์ร้ายอื่น ๆ ในบรรดาเฟิร์นที่ข้าพเจ้าพบเห็นมีหลายชนิดที่ขึ้นอยู่ในยุโรป ข้าพเจ้ายังพบหญ้า

ตระกูล Cyperus หลากหลายชนิดในบริเวณพื้นที่เฉอะแฉะ นอกจากนี้ยังมีต้น Alcea Frutrscens พันธุ์ดีและต้นไม้อื่น ๆ อีก ซึ่งข้าพเจ้าได้เขียนบรรยายไว้ในที่อื่น ผู้นำทางสูงอายุ ซึ่งแอบอ้างว่าตนมีความชำนาญในพันธุ์ไม้ต่าง ๆ นั้น ได้รับรองกับข้าพเจ้าอย่างมั่นเหมาะว่า ต้นมะม่วง (Anacardium) ขึ้นอยู่อย่างดกดื่นทั่วบางกอก..."

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๔๕
ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองปัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวสั้น ๆ เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ริมฝั่งแม่น้ำ ว่า

"...ต้นโกงกางขึ้นตามริมฝั่งน้ำถึงแม้ว่าน้ำจะลึกหลายฟุตตามสองฝั่ง..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม-๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔

นายเทาเซนด์ แฮร์ริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๙ เพื่อเจรจาเรื่องสนธิสัญญาด้วย โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้น และเขาออกเดินทางมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณสันดอนปากแม่น้ำก่อนที่จะแล่นเรือขึ้นมาถึงปากน้ำ ไว้ว่า

"...ภาพภูมิประเทศในตอนนี้สวยงามอย่างสุดที่จะพรรณนา น้ำกำลังขึ้นและเกือบจะท่วมฝั่งดิน มีต้นไม้ยื่นลงมาเหนือสายน้ำหลายแห่ง ทอดกิ่งก้านสัมผัสกับพื้นน้ำ ที่นี่เราเห็นต้นฝ้าย ต้นไผ่เหลือง (feather bamboo) หมาก และมะพร้าว ไม้จำพวกลำเจียกและเตย กับต้นไม้อื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าไม่รู้จักเพิ่มเติมจากที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงไว้แล้ว (ยกเว้นต้นโกงกาง) แสงแดดยามตะวันคล้อยต่ำทอมาอ่อน ๆ ผ่านกลุ่มเมฆบาง ๆ ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างดูมีชีวิตชีวาและสดชื่น ด้วยอากาศอันเย็นฉ่ำเหมือนดังได้อยู่ ณ สรวงสวรรค์ หลังจากที่เราต้องทนอดอู้อยู่กับอากาศร้อนจัด ณ ที่จอดเรือนอกสันดอนมาแล้ว

...สีเขียวชอุ่มช่างสวยงามมากและดูอุดมสมบูรณ์ยิ่งนัก ท่ามกลางสีอันสวยสดนี้ สีเขียวอ่อนของต้นโกงกางจะจับตาตั้งแต่ขณะแรกที่ท่านเข้าไปใกล้ฝั่งจนพอเห็นความอ่อนแก่ของสีอย่างเด่นชัด สีเขียวของต้นโกงกางนี้มีอยู่เรื่อยขึ้นไปตามลำแม่น้ำเป็นระยะทางไกลพอดู ครั้นแล้ว(เหนือปากน้ำขึ้นมา) สีเขียวของต้นโกงกางก็จะผสมกับสีเขียวเข้มกว่าของต้นสนและต้นจาก..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮร์ริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : เทาเซนด์ แฮร์ริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๓๙๙
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ สหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

สภาพพื้นที่น้ำท่วมถึงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ในวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๓ เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ เดินทางมาถึงโรงสินค้าของฮอลันดาชื่ออัมสเตอร์ดัม และวันรุ่งขึ้นเขาได้เดินสำรวจบริเวณโดยรอบของหมู่บ้านที่เขาพักอยู่นั้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุของเขาว่า

" ...ตอนเช้าข้าพเจ้าลองเดินเลาะเลียบอยู่ในป่าละเมาะใกล้ ๆ กับหมู่บ้านแต่ก็ไม่ได้ผลอะไรนัก เมื่อเย็นวันก่อนก็ไปมาทีหนึ่งแล้ว และก็ไม่ได้ผลอะไรดีไปกว่าวันนี้ ด้วยว่าบริเวณป่าเวลานี้น้ำท่วมเสียเป็นส่วนมาก ส่วนบริเวณที่น้ำมิได้ท่วมก็เป็นที่อยู่ของเสือและสัตว์ร้ายอื่น ๆ ..."

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๔๕
ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองปัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย โดยเขาได้บรรยายถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทยในสมัยนั้น ไว้ว่า

"..บริเวณที่ใกล้กับแม่น้ำเหนือขึ้นไปประมาณ ๑๒ ไมล์ เป็นบริเวณที่ไม่เหมาะกับการเพาะปลูก เนื่องจากน้ำเค็มและบางครั้งก็มีน้ำท่วม ...พ้นจากช่วงนี้ไปและตลอดทางไปจนถึงเมืองหลวงสองฝั่งแม่น้ำเริ่มเป็นที่ดอน เราจะสังเกตเห็นผืนแผ่นดินที่มีการเพาะปลูกอย่างอุดมสมบูรณ์ทั้งนาข้าว สวนผลไม้ และท่ามกลางพื้นที่เกษตรกรรมนั้นมีหมู่บ้านตั้งอยู่มากมาย..."

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy from the Governor - General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822
ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๕ และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นในประเทศไทย และพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เขาได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริเวณตั้งแต่ส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ลงมาถึงปากน้ำไว้ว่า

"...ตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำบริเวณนี้(ในช่วงเส้นทางที่เรือล่องจากกรุงเทพฯ ถึงปากน้ำจะผ่านบริเวณช่วงที่แม่น้ำไหลคดเคี้ยวมากซึ่งเป็นช่วงก่อนถึงปากลัด)ค่อนข้างต่ำ และพื้นดินเป็นที่ราบ ดังนั้นช่วงเวลาส่วนใหญ่ในแต่ละปีเวลาที่ระดับน้ำขึ้นสูง อาณาบริเวณแถบนี้จึงถูกน้ำท่วมเป็นระยะทางหลายไมล์เสมอ ผู้คนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ตามหนองบึงแถบนี้จึงต้องสัญจรไปมาโดยอาศัยเรือ หรือหากจำเป็นต้องเดินพวกเขาก็จะทำทางเดินไม้กระดานที่เรียกว่า duckboard พาดไว้ เมื่อถึงฤดูแล้งพื้นที่แถบนี้จะหาน้ำจืดใช้ได้ยากผู้คนจึงต้องซื้อน้ำใช้ในราคาแพง..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

สภาพดินที่บางกอก

ในจดหมายเหตุของเมอซิเออร์ เชเบเรต์ ได้กล่าวถึงสภาพดินบริเวณบางกอกในขณะที่ชาวฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อจัดทำแผนที่และแปลนป้อมที่บางกอกไว้ดังนี้

"พื้นที่ดินที่บางกอกนั้น เป็นพื้นที่ซึ่งยากจะตรวจตราให้ละเอียดได้เพราะเป็นพื้นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ และใต้พื้นแผ่นดินก็หนา ๆ บาง ๆ ไม่เสมอกัน บาทหลวงตาชาจึงเห็นว่า กว่าจะได้ทำแผนที่และแปลนป้อมอันแน่ชัดได้แล้วก็คงจะต้องกินเวลาไม่ต่ำกว่า ๓ เดือน"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๘ เรื่องจดหมายเหตุมองซิเออร์ เชเบเรต์ ราชทูตของพระเจ้าฝรั่งเศสไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๘๗ - ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐ - ๒๒๓๑) ตอนที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เชเบเรต์ ซึ่งเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งทั้งสองคนเป็นราชทูตในคณะทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐–๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษผู้อัญเชิญพระราชสาส์นสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรือแรตเลอร์ (Rattler) ของอังกฤษแล่นมาถึงอ่าวสยามเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ และรอการนำร่องข้ามสันดอนปากแม่น้ำจนถึงวันที่ ๒ เมษายน ซึ่งในระหว่างที่คณะทูตได้แจ้งการมาถึงสันดอนปากแม่น้ำไปยังเจ้าเมืองปากน้ำเพื่อนำข่าวการมาของคณะทูตไปยังกรุงเทพฯ

นั้น เสนาบดีผู้ใหญ่ได้นำสิ่งของจำเป็นมาให้บนเรือมากมาย รวมถึงบรรดาสิ่งของพระราชทานต่างๆ จากพระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อเลยปากน้ำเข้ามาแล้วในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ เรือของเซอร์ จอห์น เบาริง แล่นตามลำน้ำเจ้าพระยาขึ้นมาเพื่อมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ในระหว่างนี้เขาได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ มากมายและได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไว้ว่า

"...แม่น้ำมีลักษณะงดงามหนาแน่นไปด้วยพืชพรรณอันอุดมยิ่ง ตามริมฝั่งมองเห็นกระท่อมไม้ไผ่เป็นระยะ ๆ ท่ามกลางใบไม้หลายชนิดซึ่งมีสีเขียวสดใสงดงามอย่างชนิดที่งานศิลปะไม่อาจลอกเลียนได้ ผลไม้และดอกไม้ห้อยอยู่ตามกิ่งไม้นับเป็นพัน ๆ เราสังเกตว่าแม้แต่สัตว์ป่าก็แทบจะไม่ตื่นกลัวเมื่อเราเข้ามาใกล้ ปลาแหวกว่ายตลอดสองฝั่งที่เต็มไปด้วยโคลน นกนั่งมองเราขณะที่คณะเราผ่านไป บ้างก็บินไปรอบ ๆ เหนือศีรษะเรา...

...เรามาถึงจุดหมาย (กรุงเทพฯ) ในเวลาประมาณ ๖ นาฬิกา มองเห็นแสงของหิ่งห้อยส่งประกายวาบวับเป็นจำนวนมาก เสียงที่เกือบจะเหมือนเสียงคนของตุ๊กแกส่งเสียงร้องบ่อย ๆ การ้องเสียงดัง และสุนัขยิ่งเห่าดังกว่า ดูเหมือนว่าในเขตอากาศร้อนชื้นนี้จะมีความกระปรี้กระเปร่าอันน่าอัศจรรย์ในชีวิตของพืชและสัตว์ตลอดจนพลังอำนาจและความรื่นรมย์ และดูเหมือนว่ามนุษย์จะมีความสำคัญน้อยกว่าที่อื่นๆ เมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ แมลงสัตว์ต้นไม้ดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะที่แตกต่างจากที่พวกเราเห็นมันในเขตอากาศอันน่าซึมเศร้าของพวกเรา..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มีนาคม-๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา เขาออกเดินทางจากลอนดอนด้วยเรือที่แล่นด้วยใบลำหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๑ และถึงประเทศสิงคโปร์ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ เขาก็เดินทางมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเขาได้บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณสันดอนปากแม่น้ำจนถึงเมืองสมุทรปราการ ไว้ว่า

"...แม่น้ำเจ้าพระยา (Meanam) มีความงดงามสมกับฉายา "Mother of Waters" และมีความลึกขนาดที่เรือกลไฟที่มีขนาดใหญ่ที่สุดยังสามารถแล่นเลียบริมฝั่งแม่น้ำไปได้โดยปราศจากอันตราย ใกล้จนสามารถได้ยินเสียงนกที่เกาะอยู่บนกิ่งไม้ส่งเสียงร้องอย่างร่าเริงและเสียงหึ่งๆ ของแมลงนับหมื่นนับแสนตัว ดังก้องไปทั่วดาดฟ้าเรือตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ทัศนียภาพโดยทั่วๆ ไปดูงดงามราวกับภาพวาด ตลอดสองฝั่งแม่น้ำมีบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นจุดๆ ไกลออกไปแลเห็นหมู่บ้านปลูกเรียงรายอยู่เป็นหย่อมๆ สร้างความหลากหลายแก่ทัศนียภาพเป็นอย่างยิ่ง..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง : การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๓-๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยือนประเทศสยามในแผ่นดินของ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จเยือนประเทศสยามในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกเรื่องราวสำคัญๆ ที่พบเห็นในการเดินทาง ซึ่งเจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ ได้บรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะนั่งเรือหลวงผ่านบริเวณปากน้ำมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...เวลาเช้าตรู่ เรือหลวงก็ค่อย ๆ แล่นผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาอย่างช้าๆ ถ้าจะว่ากันตามหลักแล้ว...ชายฝั่งที่แลเห็นนั้นก็แสดงให้เห็นชัดว่ามีซากใบไม้ทับถมอยู่หนาทีเดียว ฉะนั้นการเพาะปลูกจึงได้ผลงอกงามเป็นอันมากจากพื้นดินเหล่านั้น ซึ่งเรายังสามารถมองเห็นพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์ได้..

...แม่น้ำเจ้าพระยา (แม่ผู้เป็นใหญ่ของน้ำ) ซึ่งทำให้ผืนแผ่นดินที่ราบอันกว้างใหญ่ตามลุ่มแม่น้ำอุดมสมบูรณ์ เป็นชื่อที่ผู้คนพลเมืองพากันตั้งให้เหมือนกับที่เรียกแม่น้ำไนล์ ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่บริเวณพื้นที่ราบในภาคกลางตำลงมาตลอดไปจนถึงในอ่าว นอกจากนั้นยังทำให้ชายฝั่งตื้นขึ้นเพราะทรายและวัตถุต่าง ๆ ที่ทับถมกันจนทำให้ชายฝั่งตื้นเป็นแนวยาวลงไปทางใต้มากขึ้นทุกที เมื่อประมาณสองสามร้อยปีมานี่เอง ที่ๆ เราเห็นวัดตั้งอยู่ท่ามกลางความเขียวชอุ่มขณะนี้ เคยเป็นชายหาดอันว่างเปล่าและมีลมพัดแรงมากมาก่อน..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ก.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๘๙๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย นายโรเบิร์ต กู้ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓- ๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีการประกอบพระราชพิธีที่สำคัญยิ่ง คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ ในการนี้เจ้าชายวิลเลียมแห่งสวีเดนเป็นผู้แทนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินสวีเดน ได้เสด็จเยือนประเทศไทยและร่วมพระราชพิธีดังกล่าวใน พ.ศ. ๒๔๕๔ เจ้าชายวิลเลียมเสด็จมาโดยทางเรือ ชื่อ เรือ เอส. เอส. ไคลสท์ (The S.S. Kleist) โดยแล่นมาทางทะเลแดง ผ่านอินเดียและสิงคโปร์ และมาเปลี่ยนลงเรือมหาจักรีของไทยที่ประเทศสิงคโปร์ แล้วเดินทางมุ่งหน้าสู่อ่าวสยาม พระองค์ทรงบรรยายสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ขณะที่แล่นสู่ปากแม่น้ำ ไว้ว่า

"...ในไม่ช้าเราจึงได้แล่นเรือเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ตอนแรกนั้นทั้ง ๒ ฟากฝั่งถูกปกคลุมด้วยป่าสุมทุมพุ่มไม้อันรกชัฏ ทั้งต้นปาล์ม ต้นกล้วย ไม้พุ่มต่างๆ รวมทั้งต้นหญ้าที่งอกเบียดเสียดกันเป็นต้นสูงๆ ชนิดที่ผู้คนไม่สามารถฝ่าฟันหาช่องว่างเข้าไปใกล้ลำน้ำได้เลย แต่แล้วป่าที่มีมาแต่บรรพกาลนั้นค่อยๆ กลายเป็นชุมชนที่มีความเจริญมากขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ มองเห็นยอดแหลมสีขาวของพระเจดีย์หรือยอดแหลมทึ่งดงามของโบสถ์วิหารที่เรียงรายโผล่ขึ้นพ้นแนวสีเขียวขจีทั่วไปทุกหนแห่ง..."

แหล่งที่มา : ดินแดนแห่งแสงตะวัน กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๒
ผู้บันทึก : เจ้าชายวิลเลียมแห่งสวีเดน ผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินแห่งสวีเดน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย: เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในวโรกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๔๕๔ นั้น มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียได้เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธี พร้อมกับนายทหารราชองครักษ์ อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) หนึ่งในคณะผู้ตามเสด็จผู้ซึ่งได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นนับจากแล่นเรือออกจาก

ประเทศรัสเซียจนถึงประเทศไทย เมื่อเสด็จมาถึงปากน้ำรัฐบาลไทยได้นำเรือถลางออกไปรับเสด็จ ณ บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา อีวาน เดอ เชค ได้บันทึกเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ไว้ว่า

"...ในที่สุดเราก็มองเห็นฝั่งซึ่งแลดูเป็นพื้นที่ราบปกคลุมด้วยป่าไผ่และต้นหมากเต็มไปหมด ครั้นเมื่อมองข้ามฟากแม่น้ำไปก็จะเห็นลำคลองอยู่ล้อมรอบ ส่วนบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปจะเป็นป่ารกชัฏ...

...เมื่อมองดูสภาพทั่วๆ ไป ตามริมฝั่งน้ำที่ปกคลุมด้วยมวลหมู่ต้นไผ่กับพื้นที่อีกครึ่งหนึ่งเป็นดงมะพร้าว ตลอดจนภาพระลอกคลื่นที่เต็มไปด้วยโคลนเลนตามที่เห็นอยู่ไกลๆ ในแม่น้ำ ยังมีซากต้นไม้และกิ่งไม้ที่ถูกน้ำเซาะจนล้มลอยตามน้ำมามิได้ขาด นอกจากภาพเหล่านี้แล้วก็ไม่เห็นจะมีสิ่งไหนน่าเจริญตาเจริญใจเลย...

....ในประเทศสยามแม่น้ำเจ้าพระยา (le Ménam, mère des fleuves) มีความอุดมสมบูรณ์มากพอ ๆ กับแม่น้ำไนล์ที่อยู่ในประเทศอียิปต์ สายน้ำที่ไหลไปเอื่อยๆ ตลอดแนวสองฟากฝั่งมีลำคลองแยกสาขาออกไปอีกหลายสายจนไม่อาจจะบอกได้ว่าไปตามทิศทางใดบ้าง สภาพภูมิประเทศในแถบนี้มีลักษณะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึงและจะเห็นได้ชัดว่าเป็นที่ต่ำในเวลาที่เกิดน้ำขึ้นน้ำลงตรงบริเวณที่เลยแยกลำน้ำขึ้นไปจากเมืองหลวง..."

แหล่งที่มา : การเสด็จพระราชดำเนินของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๖

ผู้บันทึก : อีวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) ทหารองครักษ์ซึ่งตามเสด็จแกรนด์ดยุค บอริส วลาดิมีโรวิช มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ตามเสด็จมาร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเดินเรือ

สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ เรือโกลีบ ของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้เดินทางมาถึงอ่าวปัตตานี และแล่นเรื่อยมาจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ดังปรากฏเรื่องการเดินเรือข้ามสันดอน ความว่า

"เรือโกลีบเดินทางตามนายเดนตันและสหายเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม มาถึงใน "เส้นทางของสยาม" (Road of Siam) เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๑๖๑๒ (พ.ศ. ๒๑๕๕) ทอดสมอในน้ำลึก ๓ ฟาธอม แต่ในไม่ช้าสภาพอันตรายเช่นนี้ก็เปลี่ยนเป็นดีขึ้นในน้ำที่ลึกกว่า"

แหล่งที่มา : มูลเหตุการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙
ผู้บันทึก : ผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานีใน พ.ศ. ๒๑๕๕
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

จดหมายโต้ตอบและรายงานเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามและการค้าในกรุงศรีอยุธยาที่บันทึกโดยชาวดัตช์ ได้กล่าวถึงการเดินเรือข้ามสันดอนและช่วงเวลาที่เหมาะสำหรับการเดินเรือสู่กรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

"... แม่น้ำนี้ (แม่น้ำเจ้าพระยา) จัดอยู่ในแม่น้ำที่ดีที่สุดในย่านอินดีส ซึ่งสามารถให้เรือระวางหนักตั้งแต่ ๑๕๐ ถึง ๒๐๐ ลาสท์ กินน้ำลึกตั้งแต่ ๑๒ ถึง ๑๓ ฟุตขึ้นไป เข้าจอดได้โดยสะดวก...

เวลาที่เหมาะที่สุดในการเดินทางไปกรุงสยามและกลับ คือ ในเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคม และพอถึงเดือนกันยายนก็ออกเดินทางกลับ ซึ่งจะเป็นเวลาพอดีกับฤดูน้ำลด เพราะในเดือนสิงหาคม หรือเดือนกันยายนน้ำจะเริ่มไหลเชี่ยว หลังจากนี้แล้วเรือและสำเภาไม่สามารถออกไปได้หรือถ้าจะออกไปก็ต้องเสี่ยค่าใช้จ่ายมากมาย ฉะนั้น เดือนกรกฎาคมจึงเป็นเวลาที่เหมาะที่สุดที่จะเดินทางไปกรุงสยาม ...”

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

ผู้บันทึก : ชาวตัตช์

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๖๐-๒๑๖๑ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๐ กรุงมะนิลาได้ส่ง นายดอน เฟร์นันโด เด ซิลบา พร้อมทหารราบ ๑๐๐ คน ไปช่วยป้องกันเมืองมาเก๊าของโปรตุเกสจากการที่อาจถูกฮอลันดาโจมตี ต่อมาไม่นานนัก นายซิลบาได้เดินทางกลับฟิลิปปินส์ระหว่างทางประสบพายุจนต้องแวะเข้าพักที่สยาม ดังมีบันทึกเรื่องการเดินเรือข้ามสันดอนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาว่า

“ชาวสเปนได้เผชิญกับพายุระหว่างการเดินทางจนจำเป็นต้องแวะเข้าพักที่สยาม (Siam) ณ ที่ซึ่งพวกเขาได้ขนถ่ายสินค้า และพยายามที่จะเดินเรือผ่านสันดอนปากแม่น้ำเพื่อบรรทุกสินค้าใหม่ แต่เรือแตกเสียหาย”

แหล่งที่มา : กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน จันทร์ฉาย ภัคอธิคม แปล สมาคมประวัติศาสตร์ฯ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒

ผู้บันทึก : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๐ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : นายดอน เฟร์นันโด เด ซิลบา พร้อมทหารราบ ๑๐๐ คนได้แวะพักที่สยามระหว่างการเดินทางไปยังฟิลิปปินส์

ปรากฏบันทึกเรื่องการเดินเรือข้ามสันดอนที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาของชาวสเปนในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๗๑ ว่า

"พวกเขา (สเปน) เอาเรือออกจากสันดอนมิได้ เพราะสันดอนกว้างมากและต้องอาศัยน้ำขึ้น"

แหล่งที่มา : กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน จันทร์ฉาย ภัคอธิคม แปล สมาคมประวัติศาสตร์ฯ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง
เวลาที่บันทึก : กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๗๑ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เฮนรี เบอร์นีย์ ได้อ้างถึงบันทึกของมันเดลสโลที่กล่าวถึงการแล่นเรือสู่สยาม ในปี พ.ศ. ๒๑๘๒ ความว่า

"มันเดลสโล ในปีค.ศ. ๑๖๓๙ ได้เล่าว่า ช่องของแม่น้ำนี้ซึ่งกว้างที่สุดเหมาะสำหรับเรือใบหรือเรือสินค้าคือช่องที่ทอดไปทางตะวันออกสุดที่สิบสามองศาและมุมยกขึ้นครึ่งหนึ่ง ทว่าสิ่งที่ทำให้ดูไม่มีประโยชน์ก็คือที่ตรงนั้นมีสันทรายซึ่งยาวสามไมล์หรือกว่านั้น ที่ตรงปากแม่น้ำซึ่งในตอนน้ำลงน้ำจะลึกราว ๆ ๕ ถึง ๖ ฟุตเท่านั้น ในเวลาน้ำขึ้น น้ำจะสูง ๑๕-๑๖ ฟุตในเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายน ราว ๆ ๑๗ ถึง ๑๘ ฟุต เรือสินค้าที่บรรทุกมาเพียบส่วนมากก็จะจอดอยู่ห่างประมาณ ๖ ไมล์จากสันทราย ซึ่งน้ำก็จะลึกไม่น้อยกว่า๕ หรือ ๖ ฟาทอม[๑] ตลอดเวลาซึ่งก็ปลอดภัยสำหรับแล่นเรือ "

แหล่งที่มา : เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๘ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๑
ผู้บันทึก : เฮนรี เบอร์นีย์ อ้างถึงบันทึกของมันเดลสโลในปี พ.ศ. ๒๑๘๒
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๘๒ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

---

[๑] ๑ ฟาธอม = ๖ ฟุต - สวป.

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ปีเตอร์ครูช และจอห์น โธมัส ได้รายงานกัปตัน จอห์น สมิธ ผู้บังคับการเรือในกิจการงานของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เรื่องการล่องเรือผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยาและล่องขึ้นมาจนถึงอัมสเตอร์ดัม ซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งโรงสินค้าของฮอลันดา ว่า

"วันอาทิตย์ที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๒๖ เราได้มาถึงก้นอ่าวสยามและพบแม่น้ำและในตอนเช้าวันอังคาร ได้ส่งนายนาวาร์โร ขึ้นฝั่ง ... ในตอนเย็น...และได้นำตัวคนนำร่องชาวฮอลันดาจากสำนักงานของนายท่าที่อยู่ภายในปากแม่น้ำมาด้วย เพื่อนำเรือของเราข้ามสันดอนไป วันพุธที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๒๖ เราได้ข้ามสันดอนมาและทอดสมอในน้ำประมาณ ๑ ลีก เหนือที่ทำการท่าเรือของฮอลันดา ซึ่งเรียกว่า "อัมสเตอร์ดัม"

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๒

ผู้บันทึก : ปีเตอร์ ครูช และจอห์น โธมัส เขียนถึงกัปตัน จอห์น สมิธ ผู้บังคับการเรือในกิจการงานของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๒๒๖-๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส อัญเชิญพระราชสาสน์มาทูลเกล้าฯ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกการเดินทางสู่ประเทศสยามในปี พ.ศ. ๒๒๒๘ ไว้ว่า

"๒๒ กันยายน
วันนี้เราแล่นไปได้ห้าหรือหกลิเออ และต้องมาจอดอยู่ห่างจาก

สันดอนสยามเพียงสี่ลิเออเท่านั้น อีกสองลิเออเราก็จะต้องจอดทอดสมอ อยู่กับที่อีกด้วยสมอตัวใหญ่ในห้วงน้ำลึกหกหรือเจ็ดบราสส์ เราไม่สามารถ เข้าไปได้ใกล้กว่านี้อีกแล้วเนื่องจากสันทรายที่มีอยู่ทั้งสองฟากแม่น้ำ ต้นหน ชาวฮอลันดาบอกว่าเวลาน้ำลงแล้ว ท้องน้ำจะลึกเพียงสิบหกฟุตเท่านั้นเอง และเราต้องการถึงสิบเจ็ดฟุต ถ้าเป็นดังนี้ และเรือของเราทั้งสองลำต้อง จอดอยู่ในอ่าวแล้ว พวกนายทหารคงไปไม่ถึงประเทศสยามกันเป็นแน่นอน

๒๔ กันยายน

...เป็นอันว่าบัดนี้เราก็ได้มาจอดทอดสมอที่สันดอนสยามแล้ว ห่าง จากปากน้ำสองลิเออตรงที่น้ำลึกห้าบราสส์ครึ่ง...

๒๗ กันยายน

ต้นหนชาวฮอลันดาพร้อมด้วยต้นหนชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง ได้ไป ทำการหยั่งความลึกของสันดอนเพื่อพิจารณาว่าเรือของเราจะแล่นขึ้นไป จนถึงบางกอกได้หรือไม่ เขาว่ากันว่าเรืออังกฤษลำหนึ่งใหญ่เท่าๆ กันกับ ของเรายังเข้าไปถึงได้ ทั้งสองพบว่าน้ำลึกเพียงสิบสองถึงสามสิบฟุตเท่านั้น และถ้าเราปลดเอาปืนใหญ่ของเราลงเสียแล้ว ก็ยังยากที่จะทำให้เรือของ เราเบาขึ้นถึงขนาดที่จะผ่านเข้าไปได้โดยไม่เกยตื้น เป็นอันว่าเรือ ล' อัวโซ เห็นจะต้องอยู่กับที่เสียแล้ว ส่วนเรือมาลิญนั้นอาจผ่านเข้าไปได้โดยตลอด

๑๘ มกราคม

...จากปากน้ำของสยามไปจนถึงพระนครหลวงใช้เวลาเดินทาง สี่วัน จากนครหลวงไปพิษณุโลกยี่สิบสี่วัน จากพิษณุโลกไปถึงเมืองฝาง (Fang) อันเป็นเมืองสุดท้ายชายแดนด้านทิศเหนือ ใช้เวลาเดินทางเก้าวัน ใช้เวลาราวสิบแปดถึงยี่สิบวัน เดินทางจากทิศตะวันตกไปสู่ทิศตะวันออก ของประเทศ..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ผู้ช่วยทูตในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดิน ทางมายังประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับคณะทูตของสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งมีเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และได้บรรยายถึงการเดินเรือจากปากน้ำเจ้าพระยาถึงบางกอก ความว่า

"วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘ ... เมื่อเรือมาถึงปากน้ำก็ค่ำมืดลง...เรือต้องทวนน้ำ เราจึงแวะเข้าฝั่ง ...

เมื่อน้ำขึ้นเอ่อพอดีแล้ว เรากลับลงไปในเรือกรรเชียงอีก และเข้าไปในแม่น้ำล่องขึ้นไปได้ประมาณสามโยชน์ (๔๘ กิโลเมตร) ซ้ำร้ายฝนตกลงมาทรมานเรา แต่เราก็ทนไปจนถึงบางกอกประมาณเวลา ๒๒ นาฬิกา"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐) จดหมายเหตุฟอร์บัง หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล ทรงแปล องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

ผู้บันทึก : เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บังคณะทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

จดหมายของยอร์ช เพตติ้ ซึ่งเขียนถึงโจเซฟ เรีย ในเรือเฮอร์เบิร์ต ได้กล่าวถึงการเดินทางข้ามสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาว่า

"...ท่านฟอลคอนของข้าพเจ้าได้ส่งเรือเล็กลำหนึ่งมารับท่านซึ่งจอดอยู่ในเมืองตรงเขตนอกสันดอน ซึ่งเรียกว่า เมืองสันดอน (the Bar Town) และต้องการให้ท่านมาที่สันดอนนั่นด้วยเรือของท่าน (เรือเฮอร์เบิร์ต) แล้วก็ลงเรือซึ่งท่านฟอลคอนจัดให้ขึ้นมา (ที่อยุธยา)"

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในคริสตศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๔ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๕

ผู้บันทึก : ยอร์ช เพตติ้ ซึ่งเขียนถึงโจเซฟ เรีย ในกรณีกบฏมักกะสันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เวลาที่บันทึก : ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๙ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

แซมวล ไวท์ ได้เดินทางจากเมืองมะริดผ่านตะนาวศรี ด่านสิงขร เพื่อมายังประเทศสยาม และได้บรรยายถึงเส้นทางการเดินทางจากอ่าวสยามสู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

"ตรงที่ถนนผ่านด่านสิงขรมาบรรจบกับถนนสายใหญ่ที่แล่นเลียบฝั่งนั้นภูมิประเทศเป็นที่น่าอยู่และมีการเพาะปลูกทั่วๆ ไป ถนนสายนั้นจะนำไปสู่เมืองรูปจัตุรัสเล็กๆ เมืองหนึ่งเรียกว่า เมืองกุย จากเมืองกุยก็ถึงเมืองปราณซึ่งเป็นเมืองท่าตรงปากแม่น้ำสายหนึ่ง และในที่สุดก็ถึงเมืองพลิบพลี (เพชรบุรี) เป็นเมืองใหญ่ที่มีกำแพงก่อด้วยอิฐ จากเมืองปราณก็ถึงเมืองเพชรบุรีนักเดินทางอาจลงเรือขนาดใหญ่ตัดออกจากมุมตะวันตกเฉียงเหนือของอ่าวสยาม ภายในสองวันก็จะบรรลุถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีสันดอนอยู่ที่ปากน้ำ แล่นเรือขึ้นไปอีกห้าสิบไมล์ก็ถึงพระนครกรุงศรีอยุธยา แต่น้ำขึ้นสองครั้งในวันหนึ่งนั้นจะนำไปสู่ราชธานีของกรุงสยามได้โดยง่าย"

แหล่งที่มา : แซมวล ไวท์ แห่งกรุงสยาม เจริญ ไชยชนะ แปล ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมบรรณกิจ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗

ผู้บันทึก : แซมวล ไวท์ บันทึกไว้โดยให้ชื่อว่า "Accompt of the Passage at Mergen" (ภาษาอังกฤษที่ใช้กันในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) อันเป็นบันทึกเหตุการณ์ของเขาที่เมืองมะริดในปี ค.ศ. ๑๖๘๗ และ Morris Collis นำมาใช้เป็นข้อมูลในหนังสือของเขาที่ออกพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๘

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ ภายหลังฟอลคอนได้ดึงตัวมารับราชการอยู่ที่เมืองมะริดในปี พ.ศ. ๒๒๒๗ โดยทำหน้าที่เป็นนายท่าที่เมืองมะริด

เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้บรรยายถึงการแล่นเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาจากปากน้ำถึงเมืองบางกอก ไว้ดังต่อไปนี้

"ณ วันที่ ๘ เดือนตุลาคม... การที่จะพาเรือไปในลำแม่น้ำในระดูนี้เป็นการทำไม่ได้ เพราะน้ำในแม่น้ำกำลังท่วมตลิ่งและไหลเชี่ยวแรงมาก

ถึงน้ำทะเลจะขึ้นก็ยังไม่พอทานกำลังกระแสน้ำเชี่ยวในลำแม่น้ำได้ และถ้าเรือเล็กๆ จะขึ้นไปตามลำแม่น้ำแล้วก็จะต้องสมอลงและกว้านสมอนั้นพาเรือขึ้นไปทีละน้อยๆ ซึ่งจะเปนการกินเวลาไม่ต่ำกว่า ๑๕ วัน เพราะระยะตั้งแต่ด่านภาษีซึ่งตั้งอยู่ที่ปากน้ำถึงบางกอกนั้น เปนระยะไกลถึง ๑๐ ไมล์ และเวลานี้น้ำก็ไหลเชี่ยวทั้งลมก็พัดมาผิดทางด้วย"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ เดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งเป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

นิโกลาส์ แชรแวส ซึ่งเข้ามาประเทศสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงการเดินเรือข้ามสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อไปยังกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

"...จากปากน้ำมาถึงนครหลวงซึ่งมีระยะทางประมาณ ๓๐ ลี้ มีเรือขนาดระวาง ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ ตันแล่นเข้ามาได้ ลางทีที่ใหญ่กว่านั้นก็เข้ามาได้เหมือนกันโดยไม่ติดตื้นที่สันดอนปากน้ำ ซึ่งในเวลาน้ำลงจะมีความลึกเพียง ๑๑-๑๒ ปิเอต [๑] เท่านั้น เรือใหญ่จึงจำเป็นต้องลอยลำอยู่นอกสันดอน ซึ่งปลอดภัยและมีที่จอดได้มาก เมื่อจะเดินทางทวนแม่น้ำขึ้นมานั้นจำต้องรอเวลาน้ำขึ้น เพื่อป้องกันมิให้ติดตื้นที่สันดอนอันอาจจะทำให้เรือล่มได้ในขณะน้ำลง โดยที่ชายน้ำมีความลึกมาก จึงเหมาะแก่พ่อค้าที่จะนำเรือเข้าจอดทอดสมอชิดกำแพงเมือง และทอดสะพานถ่ายสินค้าขึ้นท่าเรือได้สะดวก ..."

---

[๑] pied เป็นมาตราวัดโบราณ เท่ากับ ๐.๓๒๔๘ เมตร (เทียบประมาณ ๑ ฟุต) แบ่งออกเป็น ๑๒ นิ้ว - สวป.

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีสในปี พ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

สมัยสมเด็จพระเพทราชา

แกมป์เฟอร์ ได้เดินทางจากชายฝั่งสุมาตรามายังปัตตานีจนเข้าเขตเมืองนคร (Ligor) เกาะสมุย เมืองกุย ปราณ ชะอำ เพชรบุรี ยี่สาน เรื่อยมาจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา (Pagnam Taufia) เพื่อเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยได้บรรยายถึงการทอดสมอเรือที่ปากแม่น้ำและการแล่นเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาว่า

"วันที่ ๗ มิถุนายน เวลาเช้าตรู่ ข้าพเจ้าขึ้นบกไปกับนายกัดวาร์ด (Gudward) และนายวันลูน (Van Loohn) จากที่จอดสมอเรือไปจนปากแม่น้ำนั้น ข้างใต้เป็นดินโคลนเหลว ซึ่งเรือทุกจำพวกอาจแล่นไปได้โดยสะดวก ไปตามทางเราได้สังเกตเห็นเครื่องหมายหลายแห่งมีบอกไว้ให้เรือแล่นขึ้นไปตามลำแม่น้ำโดยไม่เกยตื้น..."

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๕

ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ (Engelbert Kaempfer) นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองปัตตาเวียในเกาะชวาจะไปยังประเทศญี่ปุ่น เพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ได้อ้างถึงการเดินทางข้ามสันดอนของกัปตัน แฮมิลตัน ในปี พ.ศ. ๒๒๖๓ ไว้ว่า

"สันดอนที่สยามนั้นเป็นเพียงแนวโคลนตมที่แผ่เป็นบริเวณกว้างใหญ่ ช่วงที่น้ำขึ้นสูงสุดในแต่ละเดือน ระดับน้ำเหนือสันดอนจะสูงราว ๑๐ หรือ ๑๑ ฟุตเท่านั้น ถ้าจะเดินทางผ่านไปได้โดยง่ายควรไปตอนที่มีมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เพราะเมื่อสบโอกาสดี ๆ ๒-๓ ครั้ง เรือที่โคลงเคลงไปมาเพราะแรงกระแทกจากคลื่นเล็ก ๆ และด้วยแรงช่วยจากลมก็จะทำให้สามารถลื่นไถลผ่านโคลนไปได้ เรือของข้าพเจ้ากินน้ำลึก ๑๓ ฟุต แต่เหนือสันดอนตอนที่จะเข้าสู่แม่น้ำนั้นระดับความลึกของน้ำสูงไม่ถึง ๙ ฟุต ส่วนตอนขากลับในขณะมีมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือทะเลจะสงบราบเรียบจนเราสามารถเทียบเรือทอดสมอและผูกโยงเรือเอาไว้ได้ หากเรือมีความจำเป็นต้องแล่นกินน้ำที่ระดับลึกกว่านั้นแล้ว บางทีเราต้องเทียบท่าถึง ๒ ครั้งจึงจะสำเร็จ ถ้าเรือกินน้ำลึก ๑๒ ฟุต ข้าพเจ้าต้องใช้เวลารอระดับน้ำถึง ๔ เที่ยว"

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : กัปตัน เอ. แฮมิลตัน (Capt. A. Hamilton) บันทึกไว้ในหนังสือ A New Account of the East Indias ซึ่งนายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ได้นำมาอ้างไว้ในงานเขียนของเขา
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๖๓ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

สมัยรัชกาลที่ ๒

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด ผู้ซึ่งเคยประจำอยู่ในหน่วยแพทย์ของเบงกอล และเคยทำหน้าที่ทูตในชวามีความคุ้นเคยในขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้ด้านการค้าพาณิชย์ของประเทศในย่านคาบสมุทรตะวันออก และยังมีความสนใจใน

การค้าของกรุงสยามด้วย ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ มาร์ควิส เฮสติงส์ ผู้สำเร็จราชการแห่งอินเดียได้มีคำสั่งแต่งตั้งให้เขาเป็นทูตเดินทางมาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม ในการเดินทางครั้งนี้ เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นไว้ในเอกสาร “Crawfurd Papers” และได้บรรยายเกี่ยวกับเส้นทางการเดินเรือบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ว่า

“....ปากแม่น้ำเจ้าพระยาและลำน้ำที่แยกสาขาออกไปนับเป็นทำเลที่ดีเยี่ยมสำหรับการเดินเรือ มีทางน้ำที่เรือสามารถแล่นขึ้นล่องได้อย่างสบายถึง ๗๐ ไมล์ และยังไหลวกวนขึ้นไปทางเหนือผ่านเนื้อที่อันกว้างใหญ่ไพศาล แม่น้ำนี้มีความยาวรวมทั้งสิ้นตั้งแต่ ๗๐๐-๘๐๐ ไมล์ [๑] และเท่าที่เราสืบทราบมา รู้สึกว่าแม่น้ำนี้จะสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางเรือได้เป็นระยะทางยาวถึง ๔๐๐ ไมล์ เรือที่ประกอบธุรกิจการค้าตามที่ต่างๆ เหนือจากจุดนี้ไปจะต้องคอยจนกว่าน้ำจะขึ้นสูงพอจึงจะเดินทางต่อไปยังเมืองหลวงได้ เพราะน้ำในแม่น้ำมีระดับต่ำ...”

แหล่งที่มา : เอกสารของครอว์ฟอร์ด (Crawfurd Papers) กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : จอห์น ครอว์เฟิร์ด ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม

สมัยรัชกาลที่ ๓

ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คณะทูตของร้อยเอก เฮนรี่ เบอร์นีย์ จากประเทศอังกฤษได้เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับสยาม โดยเรือชื่อ “การ์เดียน” ร้อยเอก เบอร์นีย์ได้บรรยายเกี่ยวกับเส้นทางการเดินเรือของประเทศสยาม ณ บริเวณสันดอนปากแม่น้ำ ไว้ว่า

---

[๑] แม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มต้นที่แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกันที่ ต.ปากน้ำโพ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ และไหลลงไปทางใต้ ออกอ่าวไทยที่ ต.แหลมฟ้าผ่าและ ต.ท้ายบ้าน จ.สมุทรปราการ มีความยาวทั้งสิ้น ๓๗๐ กิโลเมตร = ๒๓๑.๒๕ ไมล์ - สวป.

"....ชาวคริสเตียนพื้นเมืองซึ่งเป็นผู้บังคับท่าเรือได้มาจากในเมืองพร้อมด้วยพระราชสาส์นจากพระเจ้าอยู่หัว เพื่อขอทราบว่าเรือของเราต้องการสมอหรือเชือกเกลียวขนาดใหญ่หรือไม่ และในตอนเย็นวันเดียวกันขุนจิต คนนำร่องที่เฉลียวฉลาดมาประจำบนเรือ เราได้ออกเดินทางต่อไปแต่เนื่องจากลมแรงจากทิศใต้ เราไปได้ช้ามาก ผู้บังคับการเรือการ์เดียนเกรงว่าคืนวันที่ ๑๘ เป็นวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง น้ำจะเริ่มลงซึ่งเหมือนกันทุกแห่งทั่วโลกในวันที่ ๑๙ หรือ ๒๐ แต่อีก ๖ วันต่อมา กระแสน้ำก็ยังไม่ลดความแรงลง พวกเราพากันแปลกใจสภาพและระยะการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำที่กรุงเทพฯ ดูเหมือนไม่แน่นอน

...เราข้ามสันดอนในตำแหน่งที่ค่อนไปทางตะวันตกเลยไปมากทีเดียวจากจุดที่คนนำร่องได้แจ้งไว้ และเราพบว่ากระแสน้ำในคืนนี้ขึ้นสูงกว่าในคืนพระจันทร์เต็มดวง ในตอนที่เข้ามาในประเทศสยามระดับน้ำเพียง ๑ ๓/๔ ฟาธอม แม้ว่าในฤดูนั้นน้ำบริเวณสันดอนจะขึ้นสูงที่สุด ซึ่งเราสงสัยมาก่อนว่าคนนำร่องชาวสยามได้รับคำสั่งให้นำเรือชาวต่างประเทศผ่านร่องน้ำที่เลวที่สุด ในภายหน้าผู้ที่จะเข้ามาในประเทศสยามจำเป็นต้องสังเกตว่าจะมีน้ำขึ้นสูงบริเวณสันดอนในวันที่สามหรือสี่ภายหลังวันพระจันทร์เต็มดวงและไปทางตะวันตกของจุดซึ่งคนนำร่องได้แจ้งว่าเป็นจุดที่ข้ามสันดอนที่ดีที่สุด เป็นไปได้อย่างมากที่จะมีร่องน้ำที่ลึกกว่านั้น ..."

แหล่งที่มา : เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๑
ผู้บันทึก : ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ ผ่านออสเตรเลียแวะที่ชวามายังสิงคโปร์และเขาได้เดินทางจากสิงคโปร์ด้วยเรือ ชื่อ Reliance เพื่อเดินทางต่อมายังกรุงเทพฯ พร้อม

กับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ โดยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เขาได้บรรยายสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในขณะที่เรือผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยา จนแล่นมาถึงกรุงเทพฯ และกล่าวถึงการเดินเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา ว่า

"…. เราผ่านเกาะสูงๆ นอกแหลมแสมสาร (ปัจจุบันอยู่ใน อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี) ในวันที่ ๓๐ และมุ่งหน้าไปยังปากแม่น้ำ (เจ้าพระยา) กรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงของสยามตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำนี้ … เรือของเราทอดสมอเรือห่างจากฝั่งเป็นระยะทาง ประมาณ ๘ ไมล์

… วันรุ่งขึ้นมิสเตอร์ฮันเตอร์และกัปตันเบอร์เกส ได้เดินทางต่อไปยังกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ห่างไปจากที่นี่ประมาณ ๔๐ ไมล์ แต่ข้าพเจ้ายังไม่สามารถจะไปเยือนกรุงเทพฯ ได้ จนกระทั่งวันที่ ๖ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นจากเรือลำใหญ่ และใช้เรือลำยาวเดินทางต่อในตอนบ่ายโมงกว่า ๆ ตรงปากแม่น้ำที่เรือของเรากำลังแล่นผ่านนั้นมีความกว้างถึง ๕ ไมล์ แต่เป็นช่องทางเดินเรือได้เพียงครึ่งไมล์กว่าๆ เพราะน้ำตรงส่วนอื่น ๆ ตื้นมากจริงๆ เราแลเห็นเรือสำเภาใหญ่ลำหนึ่งเกยตื้นอยู่บนเนินทรายบริเวณปากแม่น้ำ และดูเหมือนว่าจะเกยลึกมากด้วย

… เรือของเราแล่นเอื่อย ๆ ไปตามแรงลม น้ำบริเวณนี้มีลักษณะและส่วนประกอบเป็นน้ำโคลนซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากน้ำลง … แม่น้ำบริเวณนั้นกว้าง ๑ ไมล์ครึ่ง เส้นทางเดินเรือถูกย่นระยะให้แคบลงเหลือเพียงหนึ่งในสามของความกว้างนี้ เนื่องจากมีเขื่อนเชื่อมเกาะกับฝั่งตรงข้ามไว้

ในเวลากลางคืนเราไม่มีแรงลมช่วยพัดให้เรือแล่นอีกแล้ว พวกเราจึงจำต้องใช้กรรเชียงแทนเพราะเป็นการทวนกระแสน้ำ เราคิดว่าการเดินทางช่วงนี้น่าเบื่อมาก เพราะอีก ๓๐ ไมล์จึงจะถึงกรุงเทพฯ เรือลำอื่น ๆ จากปากน้ำตามมาทัน เราพบว่าพวกเรือเหล่านั้นกำลังขึ้นไปที่แม่น้ำเพื่อหาน้ำจืด อันเป็นสิ่งจำเป็นมาก เนื่องจากที่ปากน้ำมีไม่พอ พวกเขาต้องแล่นเรือฝ่ากระแสน้ำที่ไหลลงในระยะไกลอย่างน้อย ๑๒ ไมล์ เพื่อให้ได้น้ำจืดที่พอจะใช้บริโภคได้

…เนื่องจากเห็นว่าคนในเรือเหนื่อยกันมาก ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจ

คอยให้น้ำขึ้นและเรือก็ติดอยู่ในโคลน

หลังเที่ยงคืนเล็กน้อยเมื่อน้ำขึ้นเราก็ได้ออกเดินทางต่อไป ถังใส่น้ำกินของเราวางไว้อย่างไม่ระมัดระวังทำให้น้ำไหลออกจนหมด และน้ำในแม่น้ำก็เค็มมาก เรือของเราได้แล่นเข้าไปใกล้เรือค้าขายเล็ก ๆ ลำหนึ่งซึ่งจอดอยู่

...ก่อนรุ่งอรุณประมาณ ๑ ชั่วโมงเราก็มาถึงส่วนใต้ของกรุงเทพฯ... "

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙

ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล นักเขียนชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

สมัยรัชกาลที่ ๔

นาย ดี.อี. มัลล็อค (Mr. D.E. Malloch) พ่อค้าชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาทำการค้าขายกับประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๕ ได้เล่าถึงประสบการณ์และข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับเมืองไทยเพื่อเป็นความรู้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติที่จะเข้ามาทำการค้าขายกับประเทศไทย เขาได้กล่าวถึงเส้นทางการเดินเรือของประเทศไทยตั้งแต่บริเวณนอกสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ว่า

".... เรือทั้งลำน้อยลำใหญ่ที่กำลังมุ่งหน้ามาเยือนประเทศสยามด้วยวัตถุประสงค์เพื่อทำการค้าหรืออื่นใดก็ตามจะต้องหยุดทอดสมอเรือที่บริเวณนอกสันดอน (ห่างจากปากแม่น้ำประมาณ ๓ ไมล์) ...

... หลังจากที่เรือแล่นผ่านสันดอนมาแล้ว (ลักษณะเป็นสันทรายอ่อนอยู่ลึกใต้ผิวน้ำประมาณ ๑๘-๒๑ ฟุต) ก็สามารถที่จะแล่นเรือจากปากน้ำถึงกรุงเทพฯ ซึ่งมีระยะทางราว ๓๐ ไมล์ ได้อย่างสะดวกและปลอดภัยตลอดทั้ง ๒ แนวฝั่งที่แล่นเรือผ่าน สำหรับเรือที่ลำใหญ่มาก ๆ จะต้องแล่นในระดับน้ำลึกที่ไม่น้อยกว่า ๓๐ ฟุตเท่านั้น การแล่นเรือเข้ามาตูจะไม่มีความจำเป็นในการใช้คนนำร่องแต่อย่างใด แม้ว่าบุคคลนั้นสามารถ

ที่จะเป็นได้ทั้งล่ามและคนนำทางขณะอยู่บนเรือ แต่ลักษณะนิสัยจริง ๆ ที่กระทำมากกว่านั้นก็คือการชอบเข้าไปสอดแนมเรื่องต่างๆ นั่นเอง...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง ประเทศสยาม : ข้อสังเกตทั่วไปในเรื่องผลผลิตโดยเฉพาะเรื่องสินค้าเข้าและสินค้าออกรวมทั้งแนวทางดำเนินธุรกิจการค้ากับชาวสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘
ผู้บันทึก : นาย ดี.อี. มัลล็อค (Mr. D.E. Malloch) พ่อค้าชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาเพื่อทำการค้าขายกับประเทศสยาม

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเดินทางด้วยเรือแรตเลอร์ (Rattler) มาถึงอ่าวสยามในวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ และวันที่ ๒๕ มีนาคม เขาก็มาถึงบริเวณสันดอนปากแม่น้ำ เขาได้กล่าวถึงเส้นทางการเดินเรือบริเวณนี้ไว้ว่า

“....บริเวณสันดอนจะมีระดับสูง ๘ ฟุตเมื่อน้ำลง และ ๑๖ ฟุตเมื่อน้ำขึ้น แต่เราจะต้องอาศัยคนนำร่องชาวพื้นเมือง กันทะเลมีลักษณะเป็นเลน เราทอดสมอในระดับน้ำลึก ๔ ฟาธอม...”

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔

ในพ.ศ. ๒๓๙๘ แฮรี ปาร์คส์ และ เจ.ซี. เบาริง อุปทูตในคณะราชทูตของ เซอร์ จอห์น เบาริง ที่เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรี และขอแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าที่ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ ทำไว้กับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รายงานการดำเนินงานและการเดินทางจากปากน้ำไปยังกรุงเทพฯต่อ เซอร์ จอห์น เบาริง ในรายงานดังกล่าว ได้บรรยายถึงเส้นทางน้ำสำหรับการเดินเรือ ณ ปากลัด ไว้ว่า

".... เจ้าพระยาพระกลาโหมได้บอกแก่เราว่า เขาจะส่งเรือมารับเราไปยังเมืองหลวงพรุ่งนี้ เกี่ยวกับความประสงค์ของเราที่จะนำเรือขึ้นไปกรุงเทพฯ ด้วยนั้น เขาแนะนำที่จะนำเราไปทางตรงของแม่น้ำซึ่งตามปกติจะนิยมใช้เส้นทางนี้มากกว่าเพราะย่นระยะการเดินทางไปกรุงเทพฯ ได้อย่างน้อย ๑๐ ไมล์ แทนที่จะไปทางอ้อมเพื่อหลีกเลี่ยงโค้งน้ำใหญ่ ๆ ที่เป็นอันตราย ... "

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธภาพระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : แฮรี ปาร์คส์ และ เจ.ซี. เบาริง อุปทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาในประเทศสยามในฐานะอุปทูตในคณะราชทูตของเซอร์ จอห์น เบาริง เพื่อเจริญทางพระราชไมตรีกับสยาม

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๘ เขาเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง และได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการการศึกษาแห่งนครนิวยอร์ค เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๓๙๑) ต่อมาเมื่อเขาได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้ไปดำรงตำแหน่งกงสุลและอัครราชทูตอเมริกา ประจำประเทศญี่ปุ่น เขาก็ได้รับมอบหมายหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่ง คือ ให้เป็นทูตมาเยือนประเทศไทย เพื่อเจรจาเรื่องสนธิสัญญาด้วย นายแฮริส ออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือ ฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto)

และแวะตามเมืองท่าต่างๆ มาเรื่อยๆ จนมาถึงปีนัง และแล่นต่อมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาในวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาบรรยายถึงเส้นทางน้ำสำหรับการเดินเรือบริเวณปากลัด ความว่า

"....ห่างจากปากน้ำขึ้นมาประมาณ ๑๐ ไมล์ จะถึงโค้งแม่น้ำซึ่งโค้งมากจนเหมือนโค้งแม่น้ำคอนเนคติกัตตอนเมาท์ ฮอลิโยค (Mount Holyoke) ความโค้งนี้ยาวประมาณ ๒๐ ไมล์ แต่คนไทยได้ขุดคลองลัดขึ้นคลองหนึ่ง [๑] ตัดแม่น้ำให้เป็นเส้นตรงสำหรับให้เรือทั้งหลายผ่านไปมา ซึ่งย่นระยะทางได้ถึง ๑๐ ไมล์ แต่เนื่องจากขนาดของยานพาหนะของเราไม่อำนวย ทำให้เราจำต้องเดินทางขึ้นมาตามลำแม่น้ำ

...ปากคลองลัดดังกล่าวอยู่ใกล้ไร่อ้อยและอยู่ต่ำป้อมปากลัดลงมาหน่อยหนึ่ง (สันนิษฐานว่าคือป้อมเพชรหึง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ในระหว่างการสร้างป้อมมีการขุดคลองเรียกว่า คลองลัดหลวง) "

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในพ.ศ. ๒๓๙๙
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา ให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ซึ่งตรงกับแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะ

---

[๑] หมายถึงคลองลัดหลวง เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. ๒๓๖๒ ทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองใหม่เหนือคลองลัดโพธิ์ เรียกว่า "คลองลัดหลวง" มีวัดโปรดเกศเชษฐาราม ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของคลองตรงข้ามกับวัดไพชยนต์พลเสพย์ โดยขุดจากหลังเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) มาออกที่บริเวณปากคลองตาลาว อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ กว้าง ๖ วา ลึก ๕ ศอก ยาว ๕๐ เส้น - สวป.

สำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา เขาออกเดินทางจากลอนดอนด้วยเรือที่แล่นด้วยใบลำหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๑ และถึงประเทศสิงคโปร์ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ต่อมาวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ เขาก็เดินทางมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเขาได้บรรยายถึงเส้นทางน้ำสำหรับการเดินเรือบริเวณนี้ ความว่า

"...หลังผ่านพ้นการเดินทางอันแสนจะน่าเบื่อหน่าย วันที่ ๑๒ ของเดือนเดียวกัน เราก็เดินทางมาถึงบริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของเมืองกรุงเทพฯ ณ บริเวณนี้ สันดอนทรายขนาดใหญ่ได้ก่อตัวปิดกั้นเส้นทางสัญจรทางน้ำของเรือขนาดใหญ่ มีผลให้เรือเหล่านี้ต้องจอดไกลออกไปจากปากอ่าวเป็นระยะทาง ๘-๙ ไมล์ การขนถ่ายสินค้าจึงต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามเรือของเราก็สามารถแล่นผ่านบริเวณที่น้ำตื้นเพียง ๘ ฟุต มาได้อย่างไม่ยากลำบากนัก..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : นายอเล็กซานเดอร์ อังริ มูโอต์ นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

สมัยรัชกาลที่ ๔

กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus) ผู้เขียนเรื่อง "A NEW YEAR' S PAPER ON THE DEVELOPMENT OF THE KINGDOM OF SIAM" หรือเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ เรื่องวิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม ได้รับว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในไทย เพื่อปฏิบัติงานด้านการทำแผนที่ทะเลของไทย และในบันทึกของเขาได้กล่าวถึง การเดินเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนี้

"...เจ้าพระยานั้นเป็นแม่น้ำที่ทรงคุณค่ายิ่งอันมีความกว้างโดยเฉลี่ย ๘๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ ฟุต และมีร่องน้ำลึกใช้เดินเรือที่มีขนาดหนักได้

บริเวณปากแม่น้ำและปากทางออกสู่ทะเลนั้น เป็นส่วนที่ตื้นเขินและมีระดับน้ำขึ้นสูงสุดเพียงแค่ท่วมเหนือสันดอนเรือกำปั่นที่มีปากเรือขนาดกว้างกว่า ๑๓ ถึง ๑๔ ฟุต จึงไม่สามารถแล่นผ่านได้ ส่วนที่น้ำตื้นนั้นกินขอบเขตกว้างประมาณ ๕ ไมล์

ตรงส่วนกันแม่น้ำซึ่งเป็นโคลนตมอันอ่อนนุ่มและทิศทางการไหลของกระแสน้ำที่เบี่ยงเบนไปตามทางที่ผ่านหรือปากทางเข้านั้น น่าจะเป็นอุปสรรคของความพยายามที่จะขุดลอกแม่น้ำตามทิศทางที่มันไหลอยู่ประจำ แม้ว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เกิดผลดีเช่นไรก็ตาม

...แต่ถึงอย่างไรก็ยังไม่มีความคิดที่จะขุดคลองให้ลึกมากขึ้น เพราะที่กลัวกันมากก็คือถ้าคลองถูกขุดลอกให้ลึกกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็จะทำให้น้ำเค็มจำนวนมากไหลทะลักเข้ามาจนทำให้น้ำจืดในแม่น้ำมีความเค็มมากเกินกว่าที่ผู้คนหลายพันคนจะนำมาใช้ดื่มกินทุกวันได้ และจะทำให้ประชาชนจะต้องเจ็บป่วยล้มตายอย่างน่าสะพรึงกลัว...

...ได้มีการสำรวจสภาพและทำการหยั่งวัดความลึกที่บริเวณปากแม่น้ำทางเข้าสู่กรุงเทพฯ ในครั้งล่าสุดและประกาศรวมทั้งพิมพ์เป็นตารางไว้ทางเข้านี้จะสังเกตเห็นได้ชัดเจนด้วยสัญญาณเตือนภัยและหลอดไฟที่ติดส่องสว่าง ทำให้เรือสามารถแล่นผ่านได้โดยไม่ต้องอาศัยคนนำร่องแต่อย่างใด ...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
เรื่องเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ : วิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม

ผู้บันทึก : กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus)

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทยเพื่อปฏิบัติงานด้านการทำแผนที่ทะเลไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยว่าจ้างชาวตะวันตก ผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ ใน

เวลานั้น นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) เป็นชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ในพ.ศ. ๒๔๓๙ ในขณะที่อยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย ที่ได้พบเห็น และเขาได้บรรยายการเดินเรือเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยนั้น ไว้ว่า

"... รัฐบาลสยามได้สร้างประภาคาร อันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดไว้ที่แหลมนี้ นับเป็นตวงไฟอันดับสองของอ่าวที่ถือว่ามีความสำคัญมาก อีกตวงหนึ่งนั้นก็ยังคงปักหลักส่องแสงขมุกขมัวต่างยามรักษาการอยู่ตรงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

...ข้าพเจ้าได้เดินทางผ่านประภาคารที่ปากแม่น้ำนั้นเป็นยามเช้าอันเย็นยะเยือกแห่งเดือนพฤศจิกายน และได้เห็นมันกระพริบแสงเป็นครั้งสุดท้ายก่อนแสงอรุณจะสาดส่อง ขอสารภาพว่าข้าพเจ้ารู้สึกใจหายกับทัศนียภาพที่ปรากฏพร้อมกับแสงเงินแสงทอง บริเวณโดยรอบครอบคลุมไปด้วยความสกปรกผืนน้ำเป็นโคลนตมขุ่นคลั่กสีน้ำตาลที่มีความลึกสูงสุดประมาณ ๑๔ ฟุต

...การที่กระแสน้ำไม่เคยทิ้งร่องรอยแน่นอนและมีความผันแปรไม่สม่ำเสมอนั้น นับเป็นปัญหาสำคัญของการเดินทางข้ามสันดอน ไม่มีกระทั่งเครื่องหมายชี้นำทางให้ ประภาคารจะตั้งเด่นอยู่ภายนอกแต่เพียงลำพังและไม่มีสิ่งใดที่จะบอกให้รู้ถึงตำแหน่งของเรือลำอื่น นอกจากแสงไฟจากเรือทุ่นไฟที่จอดอยู่ภายในแม่น้ำซึ่งก็เป็นเพียงแสงตะเกียงสีแดงส่องประกายริบหรี่ราวกับซิการ์ที่ใกล้มอด

...เรือลำเภาอับปางและสิ่งกีดขวางอื่น ๆ ที่อยู่บริเวณรอบเรือทุ่นจะถูกปล่อยทิ้งไว้อย่างนั้นเพื่อเอาไว้ใช้ป้องกันศัตรูซึ่งดูเป็นวัตถุประสงค์ที่ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิงเพราะมันกลายมาเป็นสิ่งกีดขวางทางเดินเรือแทน...

...ส่วนร่องน้ำที่ไหลพาดผ่านนั้นก็ยากที่จะคำนวณทิศทางได้ แม้แต่กัปตันเก่าแก่ผู้เชี่ยวชาญการบังคับเรือและมากด้วยประสบการณ์มากว่า ๒๕ ปีก็ยังบังคับเรือได้ไม่ดีไปกว่าผู้ที่คอยบังคับเรือแล่นตามเขาไปในทิศทางเดียวกันนั่นเอง ..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ
อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษที่เดินทางท่องเที่ยวไปหลายประเทศทั้งในยุโรปและเอเชีย แล้วบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็น รวมทั้งเรื่องราวของประเทศสยามซึ่งเขาเข้ามาพำนักอยู่ช่วงเวลาหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้กล่าวถึงเส้นทางการเดินเรือตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ไว้ว่า

"...สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา เต็มไปด้วยอุปสรรคกีดขวางมากมาย ตำแหน่งของร่องน้ำทางเข้าเองก็มีการยักย้ายเปลี่ยนที่เสมอ อันเนื่องมาจากการกัดเซาะของกระแสน้ำไหลเข้า-ออก ... เคยมีชาวอังกฤษผู้หนึ่งทูลถามกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ (Prince Devawongse Varoprakar) ท่านเสนาบดีต่างประเทศผู้ชาญฉลาดของสยามว่าทำไมจึงมิได้มีการหยิบยกเอาเรื่องเปลี่ยนแปลงโยกย้ายตำแหน่งทางเข้าสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยามาบรรจุไว้ในโครงการปฏิรูปบ้านเมืองของสยามบ้างเลย ซึ่งท่านเสนาบดีก็ได้ทรงตอบว่า "อาจเป็นเพราะเหตุผลเดียวกันกับที่พวกท่านไม่ยอมรับข้อเสนอให้สร้างอุโมงค์ลอดใต้ช่องแคบ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔
เรื่อง ชีวิตความเป็นอยู่และการเมืองการปกครองของชาวตะวันออกไกล
ตอนประเทศสยามกรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกไกล
รวมถึงประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นาย แม็กซ์เวลซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย และได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในการเดินทางโดยทางเรือ เรือที่เขาโดยสารมาชื่อ "กอร์กอน" (Gorgon) ซึ่งแล่นออกจากสิงคโปร์มาได้ ๔ วัน ก็มาถึงอ่าวสยาม และหลังจากแจ้งการมาถึงของพวกเขาแล้วเรือจึงแล่นผ่าน สันดอน และปากน้ำ มาจนถึงปากลัด เขาได้กล่าวถึงเส้นทางการเดินเรือบริเวณนี้ ไว้ว่า

"... รุ่งเช้าวันที่ ๔ ของการเดินทางกระแสน้ำหนุนทำให้เรือของเราแล่นผ่านสันดอนบริเวณปากอ่าวมาได้อย่างปลอดภัย... แม่น้ำตรงบริเวณนี้ (บริเวณปากลัด) มีความลึกมากขนาดที่เรือสามารถจอดเทียบฝั่งเพื่อขนถ่ายสินค้าได้ เรือเหล่านี้จอดอยู่ชิดติดตลิ่งขนาดที่กิ่งไม้สองฟากฝั่งแม่น้ำยื่นออกมาอยู่เหนือสายระโยงระยางของเรือขณะที่จอดขนถ่ายสินค้าอยู่ที่บริเวณหมู่บ้านแห่งนี้

...การเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองกรุงเทพฯ ก็ยังสามารถย่นระยะทางไปได้ถึง ๒๘ ไมล์สยาม หากเดินทางลัดเลาะไปตามลำคลอง(คลองลัดหลวง)จากปากลัดบีลูไปออกที่แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณใกล้ ๆ กับตัวเมือง

...บางช่วงการเดินทางของเราต้องพบกับอุปสรรคอันเนื่องมาจากมีเรือทุกขนาดทุกแบบมาจอดออกันอยู่ในแม่น้ำ จนทำให้เรือของเราเกือบจะเล่นต่อไปไม่ได้ ต่อเมื่อค่อย ๆ ปล่อยให้เรือเหล่านี้แล่นผ่านไปที่ละลำ เรือลำอื่น ๆ จึงสามารถแล่นต่อไปได้ ..."

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล เป็นศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงระยะเวลาหนึ่งได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในประเทศไทยและพิมพ์เป็นหนังสือพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับเส้นทางน้ำในการเดินเรือ บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงปากแม่น้ำวัดเป็นระยะทางตรงได้เพียง ๑๒ ไมล์ แต่เนื่องจากแม่น้ำไหลคดเคี้ยวมาก เราจึงต้องใช้เวลาถึง ๓ ชั่วโมงกว่าจะมาถึงบริเวณปากทางที่ออกทะเล

...เวลาที่น้ำลดระดับน้ำจึงสูงพ้นสันดอนขึ้นมาเพียง ๓ ฟุต หรือแม้แต่เวลาที่น้ำขึ้นสูงสุดระดับน้ำก็ไม่เคยสูงเกิน ๑๕ ฟุตเลย เรือกลไฟที่มีขนาดใหญ่มาก ๆ จึงไม่สามารถแวะเข้ามาจอดในประเทศสยาม หรือแม้แต่เรือกลไฟลำเล็ก ๆ ก็ยังต้องขนถ่ายสินค้าบางส่วนลงเรือท้องแบนที่จอดรออยู่นอกสันดอน แล้วจึงแล่นเข้ามาในแม่น้ำเข้ามายังเมืองกรุงเทพฯ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

สมัยรัชกาลที่ ๖

ในวโรกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๔ มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียได้เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีฯ พร้อมกับนายทหารราชองครักษ์ อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) หนึ่งในคณะผู้ตามเสด็จผู้ซึ่งได้บันทึกเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นนับจากแล่นเรือออกจากประเทศรัสเซียจนมาถึงประเทศไทย เมื่อมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา เขาได้บรรยายถึงเส้นทางการเดินเรือบริเวณนี้ ว่า

"...ในที่สุดเราก็เดินทางมาถึงประเทศสยาม แต่ถึงกระนั้นเราก็ยัง

มองไม่เห็นฝั่งอยู่ดีด้วยเหตุว่าเรือที่มีระวางขับน้ำขนาดใหญ่ไม่สามารถข้ามผ่านสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาเข้าไปได้ ดังนั้นจึงจำต้องทอดสมออยู่ห่างฝั่งออกไปราว ๕,๐๐๐ไมล์ทะเล...”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๗ เมอซิเออร์ หลุยส์ ฟิโนต์ (Monsieur Louis Finot) ปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้อำนวยการสำนักศึกษาฝรั่งเศสแห่งภาคตะวันออกไกลและผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี เดินทางมาแวะพำนักในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่งก่อนจะเดินทางไปปราศรัยที่สมาคมภูมิศาสตร์แห่งฮานอยในวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ เขาเดินทางมาโดยเรือ โมริซ ลองก์ (Maurice Long) ซึ่งเป็นเรือโดยสารที่แล่นระหว่างไซ่ง่อน - กรุงเทพฯ และได้บรรยายถึงการเดินเรือในสมัยนั้น ไว้ว่า

“...เราเดินทางออกจากเมืองเค็ป (อยู่ในประเทศกัมพูชา) เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม เวลา ๗.๐๐ น. ถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา วันที่ ๕ เวลาเที่ยง และจอดเรือขึ้นบกในตอนเย็น เวลา ๑๗.๓๐ น. เราใช้เวลาเดินทาง ๒ วันครึ่งเมื่อเรือลำนี้ออกจากไซ่ง่อนวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เวลา ๐๗.๐๐ น. ดังนั้นจึงเป็นที่แน่นอนว่าจะต้องใช้เวลาเดินทางจากไซ่ง่อนถึงกรุงเทพฯ รวมทั้งสิ้น ๕ วัน มีหนังสือคู่มือของบริษัทท่องเที่ยวในอินโดจีนเล่มหนึ่งที่ค่อนข้างจะเล็งผลเลิศกับการเดินทางมากเกินไป ได้กล่าวว่า “เดินทางจากกรุงเทพฯ (สู่ไซ่ง่อน) เพียงวันครึ่งเท่านั้น โดยเรือโดยสารของบริษัทขนส่งทางเรือแห่งอินโดจีน”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ เรื่อง “บันทึกการเดินทางสู่ประเทศสยาม” กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : ปราชญ์ชาวฝรั่งเศสชื่อ เมอซิเออร์ หลุยส์ ฟิโนต์ ผู้อำนวยการสำนักศึกษาฝรั่งเศสแห่งภาคตะวันออกไกล และผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๖๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาปราศรัยที่สมาคมภูมิศาสตร์แห่งเมืองฮานอย โดยแวะพำนักในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่ง

สถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

หมู่บ้านปากน้ำ

ขณะที่เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง เดินทางมาถึงปากน้ำ ได้พรรณนาถึงแม่น้ำเจ้าพระยา และบ้านเรือนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำไว้ว่า

"เมื่อเรือมาถึงปากน้ำ[๑] ก็ค่ำมืดลง แม่น้ำนี้เป็นแม่น้ำใหญ่ที่สุดแม่น้ำหนึ่งในบูรพาทิศ คนไทยเรียกชลธารนี้ว่า "แม่น้ำ" ซึ่งแปลว่า "แม่ของน้ำ" เวลานั้นน้ำทะเลกำลังไหลขึ้น เรือต้องทวนน้ำ เราจึงแวะเข้าฝั่ง ได้แลเห็นเรือนขัดแตะมุงหลังคาจากสามหรือสี่เรือน ม.วาแซร์บอกข้าพเจ้าว่าผู้ว่าราชการปากน้ำอยู่ที่หมู่บ้านนั้น"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐) จดหมายเหตุฟอร์บัง หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล ทรงแปล องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

ผู้บันทึก : เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ร่วมเดินทางมาในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรก โดยมีเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

---

[๑] ในสมัยอยุธยา ก่อนสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เมืองที่อยู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาหรือเรียกกันว่าปากน้ำนั้น จะอยู่ที่เมืองพระประแดงบริเวณปากลัด (ซึ่งอยู่คนละบริเวณกับเมืองพระประแดงซึ่งเป็นเมืองปากน้ำในสมัยที่ขอมสร้างขึ้น) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงย้ายเมืองปากน้ำมาอยู่ที่สมุทรปราการ (บริเวณบางปลากดฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) เพราะสภาพการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ทำให้พระประแดงไม่ใช่เมืองที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำอีกต่อไป ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้สถาปนาเมืองสมุทรปราการขึ้นใหม่ที่บางเจ้าพระยา คือตำบลปากน้ำในปัจจุบัน สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๖๖ - สวป.

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย โดยเขาได้บรรยายถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทยบริเวณนี้ ไว้ว่า

"...ลมแรงช่วยพัดเรือของเราไปยังปากของแม่น้ำซึ่งเป็นระยะทางไม่น้อยกว่า ๑๐ ไมล์ จากรอบนอกของสันดอน... เราทอดสมออยู่ที่หมู่บ้านปากน้ำ (the village of Pak-nam) ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายห่างจากปากแม่น้ำราว ๒ ๑/๒ ไมล์...

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822
ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ด่านขนอน

คำบรรยายเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามซึ่งคัดมาจากบันทึกของชาวดัตช์ได้กล่าวถึงธรรมเนียมการหยุดตรวจเรือที่ขนอนบางกอกอันเป็นด่านภาษีแห่งแรกระหว่างการแล่นเรือไปยังกรุงศรีอยุธยาว่า

"...ขนอนบางกอก (Canen Bangkok) ซึ่งเรือและสำเภาทุกลำไม่ว่าจะมาจากชาติใดก็ตามจะต้องหยุดจอดทอดสมอ และแจ้งให้ด่านนี้ทราบก่อนว่าจะเข้ามาเพื่อจุดประสงค์อันใด บรรทุกสินค้ามาจากไหน มีผู้ใดมากับเรือบ้าง และมีสินค้าอะไรบ้างที่บรรทุกมา ก่อนที่เรือเหล่านั้นจะล่วงล้ำหรือเดินทางเข้าไปกว่านั้น จากบางกอกขึ้นมาประมาณ ๑ ไมล์มีด่านศุลกากรอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า บ้านตะนาว ซึ่งเรือทุกลำที่จะขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยาจะต้องหยุดตรวจอีกครั้งหนึ่ง เพราะอยู่ในรัศมีไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยา...

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเรือจะกลับออกไป และเมื่อผ่านด่านภาษีที่บ้านตะนาวอีกก็จะต้องหยุดทอดสมอเพื่อแจ้งให้ทราบว่าจะออกเดินทางไปไหนมีสินค้าสัมภาระและบรรทุกใครออกไปบ้าง ในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัตินั้นผู้ที่จะออกไปจะต้องได้รับหนังสือพระราชทานสำคัญเสียก่อน เรียกว่า ตราหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เอกสารใช้แทนหนังสือเดินทาง (ใบผ่าน) ซึ่งจะต้องนำไปแสดงที่ด่านภาษีที่บางกอก ซึ่ง ณ ที่นี้เรือจะต้องหยุดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจ่ายอากรแผ่นดินสำหรับเรือและสินค้า หากไม่ปฏิบัติตามนี้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นนายเรือหรือเจ้านายอื่น ๆ ก็ตาม จะถูกยึดเรือทันที"

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๑๒
ผู้บันทึก : ชาวตัตช์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๖๐-๒๑๖๑ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

บทพรรณนาเรื่องด่านขนอนดังต่อไปนี้เป็นของบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ผู้ช่วยทูตในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรียังประเทศสยาม ความว่า

"๒๔กันยายน

...ห่างจากปากน้ำสองลิเออ (ประมาณ ๖ ไมล์)...เราได้ยิงปืนใหญ่สามนัดมิใช่เป็นการสลุต เพราะไม่มีป้อมที่ตรงปากน้ำ หากมือยู่ลึกเข้าไปในลำแม่น้ำ แต่เพื่อบอกให้ทางฝั่งรู้ว่ามีเรือมา และเจ้าหน้าที่ด่านขนอนอาจมาดูก็ได้ว่าอะไรเป็นอะไร"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖
ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ป้อมแก้วและป้อมทับทิม

บทพรรณนาเรื่องป้อมปืนดังต่อไปนี้เป็นของบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ผู้ช่วยทูตในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรียังประเทศสยาม ความว่า

"๑๐ ตุลาคม

...เมื่อเช้านี้ เราผ่านป้อมปืนสร้างด้วยไม้สองป้อมซึ่งยิงสลุตให้แก่เรา ป้อมหนึ่งสิบนัด อีกป้อมหนึ่งแปดนัด ที่ป้อมทั้งสองนี้มีแต่ปืนเหล็กหล่อ และดินดำดีมาก ป้อมทางขวามือของข้าพเจ้าชื่อป้อมแก้ว (Hale de crystal) และป้อมทางซ้ายมือชื่อ ป้อมทับทิม (Hale derubis) ที่ตรงนี้เจ้าเมืองบางกอกได้มาอำลาท่านราชทูตด้วยสุดเขตการปกครองของตนแล้ว และเจ้าเมืองจังหวัดตลาดขวัญ (Teland-couan) [๑] ได้ลงเรือบัลลังก์มาเยี่ยมคำนับ เรือของเขามีฝีพายถึงหกสิบคน"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

---

[๑] ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้ยกเอาบ้านตลาดขวัญ ตั้งเป็นเมืองนนทบุรี เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยารองจากเมืองบางกอก - สวป.

อัมสเตอร์ดัม : โรงสินค้าของฮอลันดา

เมื่อนิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ได้บันทึกเรื่องอาคารของชาวฮอลันดา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ ดังนี้

"สำหรับพวกชาวฮอลันดานั้น...อาคารที่พวกเขาสร้างขึ้นริมฝั่งแม่น้ำในบริเวณใกล้นครหลวง (อยุธยา) นั้นนับว่างามและโอ่อ่าที่สุดในราชอาณาจักร... พวกเขายังมีอาคารอีกหลังหนึ่งที่ใกล้ปากน้ำ[๑] อันเป็นทำเลที่เหมาะสำหรับการจอดเทียบเรือมาก แต่ก็ไม่แน่ว่าจะอยู่ไปได้นานสักเท่าไร เพราะตั้งอยู่ใกล้ชายป่านัก ด้วยปรากฏว่ามีเสือมาเยือนอยู่บ่อย ๆ วันหนึ่งกลาสีหลายคนดื่มเหล้าแล้วนอนหลับไป เสือเลยมาลากเอาตัวไปกินเสีย"

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา๔ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีสใน พ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

ในจดหมายเหตุของวิละภาเคทะระ เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม มีข้อความสั้น ๆ ที่กล่าวถึงเกาะอัมสเตอร์ดัมว่า

"ราชทูตลังกาได้มาถึงประเทศสยามและได้พักอยู่ ณ เกาะอัมสเตอร์ดัม"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตช และจดหมายเหตุของวิละภาเคทะระ เรื่อง คณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

ผู้บันทึก : วิละภาเคทะระ ราชทูตลังกาที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๓

[๑] อยู่บริเวณบางปลากด ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา - สวป.

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๔๓ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์แห่งลังกา เพื่อขอพระสงฆ์ไทยออกไปให้อุปสมบทแก่ชาวลังกา

พระประแดง

เมอซิเออร์ เซเบเรต์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้แล่นเรือเข้ามายังปากน้ำในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและบันทึกเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้นไว้ดังต่อไปนี้

"...(จากปากน้ำ) เมื่อเดินทางมาได้ประมาณ ๓ ชั่วโมง ก็ได้มาถึงตำบลแห่งหนึ่งซึ่งเรียกกันว่าพระประแดง เราจึงได้ขึ้นจากเรือไปพักบนเรือนทำด้วยไม้ไผ่หลังหนึ่ง ซึ่งได้ปลูกขึ้นฉะเพราะที่สำหรับรับเราที่ริมแม่น้ำ"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑
ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ซึ่งเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐–๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

เมืองบางกอก

ในคราวที่นายอดัม เดนตัน ผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเดินทางเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ เขาได้บันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ซึ่งเขา พบเห็นไว้ ดังนี้

"จากชายฝั่งของประเทศสยาม ตนและพวกสหายได้เดินทางขึ้นไปตามแม่น้ำ ๒๕ ไมล์ ก็ถึงเมือง ๆ หนึ่ง ชื่อบางกอก (Bancope = Bangkok) ณ เมืองนี้พวกเขาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี เดินทางไกลไปอีก ๑๐๐ ไมล์ ก็ถึงกรุง (ของสยาม) ที่นั่นพระเจ้าแผ่นดินและประชาชนจัดหาสิ่งที่

พวกเขาประสงค์ให้ทุกอย่าง รวมทั้งตึกหลังหนึ่ง (a stone house) สูง ๓ ชั้น ทั้งนี้ตรงกันข้ามกับความคิดเห็นของพวกฮอลันดาที่เดียว"

แหล่งที่มา : มูลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙

ผู้บันทึก : นายอดัม เดนตัน ผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานีใน พ.ศ. ๒๑๕๕

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๐-๒๑๖๑ มีชาวตัตช์แล่นเรือมาทำการค้าในกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับกล่าวถึงที่ตั้งเมืองบางกอก ซึ่งพบเห็นหลังจากที่เดินทางผ่านปากน้ำเข้าไปว่า

"...จากปากน้ำ (บริเวณคลองบางปลากด) เข้าไป ๕ ไมล์ เป็นที่ตั้งของเมือง ล้อมรอบด้วยกำแพง มีชื่อว่า บางกอก ณ ที่นี้เป็นที่ตั้งของด่านภาษีแห่งแรก..."

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

ผู้บันทึก : เป็นจดหมายโต้ตอบและรายงานเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามและการค้าในกรุงศรีอยุธยา โดยชาวตัตช์ จาก โอ.ซี. เล่ม ๕ เลขที่ ๖๓๘

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๖๐–๒๑๖๑ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ฟาน ฟลีต ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเมืองบางกอกเมื่อครั้งที่เขาเดินทางมาติดต่อค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังต่อไปนี้

"บางกอกเป็นเมืองเล็กๆ ที่มีกำแพงล้อมรอบ ตั้งอยู่ทางริมฝั่งแม่น้ำห่างจากทะเลประมาณ ๗ ไมล์ และมีทุ่งนาที่อุดมสมบูรณ์ แม่น้ำ

เจ้าพระยา (Menam) และแม่น้ำท่าจีน (Taatsyn) [๑] มาบรรจบกันที่จุดนี้รอบๆ เมืองมีบ้านเรือนตั้งอยู่จำนวนมาก และมีทุ่งนาที่อุดม...”

แหล่งที่มา : รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลิต) กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ.๒๕๔๘

ผู้บันทึก : นายเยเรเมียส ฟาน ฟลีต ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ประจำ ณ กรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖–๒๑๘๕

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๗๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

บาทหลวงตาชาร์ด บาทหลวงคณะเยซูอิตชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับทำเลที่ตั้งของเมืองบางกอกไว้ดังต่อไปนี้

“...เมืองบางกอก (Bancok) อันเป็นเมืองด่านแห่งแรกของราชอาณาจักร ซึ่งตั้งอยู่ลึกจากปากน้ำเป็นระยะทางสิบลิเออ (ประมาณ ๓๐ ไมล์)...”

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชาร์ด สันต์ ท.โกมลบุตร แปล บริษัทอักษรเจริญทัศน์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙

ผู้บันทึก : บาทหลวงกีย์ ตาชาร์ด บาทหลวงในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกคณะเยซูอิต

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๔ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมมาในขบวนเรือของคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอโชมองต์ ซึ่งได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศสให้เดินทางมายังชมพูทวีปและประเทศจีน ในการเดินทางครั้งนี้ บาทหลวงตาชาร์ดมีภารกิจเพื่อประโยชน์ และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์ และเผยแผ่ศาสนาโดยมีความมุ่งหมายโน้มน้าวพระทัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงนิยมยินดีนับถือคริสต์ศาสนา

---

[๑] แม่น้ำท่าจีน ไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสาคร จุดที่แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีนมาบรรจบกันดังระบุไว้ข้างต้นนั้น เข้าใจว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีคลองธรรมชาติเชื่อมโยงแม่น้ำทั้งสอง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในสมัยอยุธยามีการขุดคลองมหาชัยจากคลองด่านที่ธนบุรีไปออกแม่น้ำท่าจีนโดยเริ่มในสมัยพระเจ้าเสือไปแล้วเสร็จในสมัยพระเจ้าท้ายสระ ในสมัยรัตนโกสินทร์มีการขุดคลองภาษีเจริญไปออกแม่น้ำท่าจีนในสมัยรัชกาลที่ ๖ - สวป.

เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงที่ตั้งของเมืองบางกอก ไว้ว่า

"บนแม่น้ำสายนี้ห่างจากทะเลลึกเข้าไป ๗ ลี้ (ประมาณ ๒๑ ไมล์) เป็นที่ตั้งของเมืองบางกอก..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ศรีปัญญา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : ในราวปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาพร้อมกับเมอซิเออร์ เชเบเรต์ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ใน พ.ศ. ๒๒๓๓ เมื่อแกมป์เฟอร์ แล่นเรือมาถึงเมืองบางกอกได้บันทึกถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวสยามในย่านนั้นว่า

"ถึงบางกอก (Bankock)... ริมฝั่งแม่น้ำเหนือบางกอกขึ้นไปมีบ้านคนอยู่หนาแน่นเป็นหลายหมู่บ้าน"

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๔๕

ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองบัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

สวนผลไม้จากบางกอกจรดตลาดขวัญ

ก่อนที่เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะเดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อผ่านเมืองบางกอกได้กล่าวถึงสวนผลไม้ไว้ว่า

"สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำโดยทวนขึ้นไปสู่เมืองสยาม (หมายถึงกรุงศรีอยุธยา) ถึง ๔ ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ (Talacoan)[๑] ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมไปด้วยผลาหาซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภคกันนักหนา ข้าพเจ้าหมายถึงผลไม้นานาชนิดเป็นอันมาก"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ศรีปัญญา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘
ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
เวลาที่บันทึก : ในราวปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาพร้อมกับเมอซิเออร์ เชเบเรต์ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ย่านที่อยู่ของชาวลาวและชาวมอญ

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย โดยเขาได้บรรยายถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทย ไว้ว่า

"...ย่านที่อยู่ของชาวลาวและชาวมอญซึ่ง (ที่ตั้งของย่านนี้อยู่ห่างจากหมู่บ้านปากน้ำหรือเมืองสมุทรปราการ เป็นระยะทางซึ่งใช้เวลา ๓

---

[๑] บ้านตลาดขวัญ หรือเมืองนนทบุรี ซึ่งมีมาแต่ครั้งอยุธยา - สวป.

ชั่วโมงในการเดินทางโดยเรือของคณะทูต) อพยพมาจากดินแดนที่มีการสู้รบกันระหว่างพม่าและสยาม ป้อม ๒ แห่ง ในบริเวณนั้นชักธงและมีเสียงดนตรีของพวกมอญประโคมขณะเราผ่านไป หัวหน้าชุมชนซึ่งแต่งตัวดูดีในชุดพม่าหรือมอญได้ ขึ้นมาบนเรือ และนำผลไม้ อาหารและเครื่องดื่มมารับรองพวกเรา..”

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822
ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ปากน้ำ

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษ ได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ โดยเขาเดินทางมายังออสเตรเลีย แล้วแวะที่ชวาและสิงคโปร์ หลังจากนั้นได้เข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นในขณะที่เดินทางเข้ามาประเทศไทย ตั้งแต่อ่าวสยามตามลำน้ำเจ้าพระยามาจนถึงกรุงเทพฯ โดยในวันที่ ๓๐ มีนาคม เรือที่เขาโดยสารมาแล่นมาถึงปากแม่น้ำและเขาได้บรรยายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เขาพบเห็นบริเวณนี้ ความว่า

“...เรามาถึงปากน้ำซึ่งเป็นเมืองใหญ่อยู่ห่างจากปากแม่น้ำ ประมาณ ๓ ไมล์...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม - กรุงเทพฯ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙
ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕-๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินมาเข้ามาท่องเที่ยว

กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus) ผู้เขียนเรื่อง "A NEW YEAR' S PAPER ON THE DEVELOPMENT OF THE KINGDOM OF SIAM" หรือเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ เรื่องวิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม ได้รับว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในไทย เพื่อปฏิบัติงานด้านการทำแผนที่ ทะเลของไทย และในบันทึกของเขาได้กล่าวถึงสถานที่สำคัญบริเวณปากน้ำ ความว่า

"... ปากน้ำซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และเป็นสถานีหน่วยรักษาฝั่งบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับการจัดระเบียบที่เหมาะสมภายใต้การดูแลของพระยาสมุทรบุรานุรักษ์เจ้าเมืองคนปัจจุบันผู้ขยันขันแข็ง ทั้งยังมีสถานีโทรเลขและสถานีตำรวจที่มีประสิทธิภาพไว้บริการประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บริษัทของชาวสยามดำเนินการสร้างทางรถไฟจากปากน้ำถึงกรุงเทพฯ และจากกรุงเทพฯ ถึงแม่น้ำสายสำคัญทางแถบภาคพื้นตะวันออก ซึ่งเมื่อทางนี้สร้างเสร็จสมบูรณ์ก็จะกลายเป็นเส้นทางสำคัญยิ่งที่จะใช้ในการขนส่งผลิตผลต่าง ๆ เข้าสู่เมืองหลวง เกาะสีชังซึ่งตั้งอยู่ห่างจากปากทางเข้าเมืองปากน้ำ ๑๘ ไมล์ทางตะวันออกเฉียงใต้ค่อนไปทางตะวันออกนั้นเป็นท่าทอดสมอ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของเมืองท่าที่กรุงเทพฯ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ เรื่องเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ : วิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus)

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทยเพื่อปฏิบัติงานด้านการทำแผนที่ทะเลไทย

สมุทรปราการ

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำการสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา เขาได้เดินทางผ่านประเทศสิงคโปร์และมุ่งหน้าเข้ามายังประเทศไทยก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังประเทศกัมพูชา เขาได้กล่าวถึงสมุทรปราการหรือปากน้ำ ว่า

"...ข้าพเจ้ารีบรุดไปชมป้อมต่าง ๆ ซึ่งก่อสร้างด้วยอิฐประดับใบเสมาบนกำแพง และแวะชมตลาดตลอดจนถนนบางสาย เมืองปากน้ำเปรียบเสมือนกับเมือง Sebastopol[๑] หรือเมือง Constradt ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของข้าพเจ้า ถ้าหากเมื่อใดกองทัพเรือของชาติยุโรปบุกรุกเข้ามาก็คงจะสามารถยึดครองเมืองนี้ได้โดยง่าย และผู้บังคับบัญชากองทัพหลังจากที่รับประทานอาหารเช้าที่เมืองนี้แล้ว ก็คงสามารถเดินทางต่อไปรับประทานอาหารมื้อเย็นที่กรุงเทพฯ ได้ภายในวันเดียวกัน...

...บริเวณเกาะเล็ก ๆ ใจกลางแม่น้ำเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ที่มีชื่อเสียงและมีลักษณะค่อนข้างโดดเด่น ซึ่งข้าพเจ้าได้รับการบอกเล่ามาว่าภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ก่อน ๆ ภาพยอดแหลมขององค์พระเจดีย์ที่สะท้อนลงบนพื้นน้ำซึ่งลึกและใส เมื่อประกอบกับทิวทัศน์เบื้องหลังที่มองเห็นพืชพันธุ์ไม้เขียวชอุ่ม ทำให้ทัศนียภาพที่ปรากฏแลดูงดงาม น่าตื่นตาตื่นใจยิ่ง แตกต่างจากในเมืองที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่พบเห็นล้วนแต่สกปรกรกรุงรังน่ารังเกียจ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓
เรื่อง : การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : นายอเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot)
นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

---

[๑] เมือง Sebastopol หรือ Sevastopol เมืองชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมลรัฐยูเครน สหภาพโซเวียต - สวป.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เดินทางเข้ามาสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ โดยเขาได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในการเดินทางโดยเส้นทางน้ำจากอ่าวไทยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...ที่ปากน้ำจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นอดีตและปัจจุบันของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เราก็ได้เห็นสถานที่ติด ๆ กันซึ่งเป็นเครื่องบอกล่วงหน้าได้ว่าในอนาคตอันไม่ไกลนี้ประเทศสยามจะเป็นอย่างไรต่อไปด้วย

ตรงข้ามกับพระสมุทรเจดีย์ ริมฝั่งแม่น้ำด้านซ้ายมีโรงภาษีและที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือสถานีโทรเลข เรายังอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ อีก ๒๕ ไมล์ เมื่อได้รับข่าวอะไรจากเรือที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่ก็จะส่งโทรเลขไปยังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะเสนาบดีเป็นการเฉพาะ นับว่าเป็นการนำกิจการโทรเลขเข้ามาใช้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก

สายโทรเลขระยะสั้น ๆ เพียง ๒๕ ไมล์ นี้กำลังทำการเชื่อมต่อข้ามประเทศกับสายเคเบิลใต้น้ำที่ไซ่ง่อนอีกด้วย ก่อนสิ้นปีนี้ (พ.ศ. ๒๔๒๔) กรุงเทพฯ ก็จะมีการติดต่อทางโทรเลขกับโลกภายนอกได้ นับว่าเป็นผลของพระราโชบายอันเฉียบแหลมเห็นการณ์ไกลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้จัดสร้างขึ้นนับแต่ได้เสวยราชสมบัติเป็นต้นมา..."

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ (ค.ศ. ๑๘๙๐-๑๘๙๑) พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซียเมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยือนประเทศสยามในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จเยือนประเทศสยามครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกเรื่องราวสำคัญต่าง ๆ ที่พบเห็นในประเทศสยาม และได้บรรยายถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทย ตั้งแต่ปากแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงสมุทรปราการ ไว้ว่า

"...เวลาเช้าตรู่ เรือหลวงก็ค่อย ๆ แล่นผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาอย่างช้า ๆ ...

...แล้วเราก็ผ่านปากน้ำอันเป็นเมืองแรกของการเดินทาง ที่ปากน้ำนี้มีป้อมเล็ก ๆ ถัดไปเป็นพระเจดีย์สีขาวมีรูปร่างคล้ายระฆังยอดเป็นทองคำตั้งอยู่บนเกาะเล็ก ๆ ในบริเวณที่มีลมพัดแรงจัด บ้านเรือนตั้งอยู่บนแพก็มีหรือบนฝั่งแม่น้ำก็มี เหนือขึ้นไปมีตึกรูปทรงแบบยุโรป มีสายโทรเลขติดตั้งอยู่ ตึกหลังนี้สร้างอยู่ในที่ ๆ น่าสบายมาก..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศ เป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙๐-๑๘๙๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชายอิ ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย
นายโรเบิร์ต กู้ดเลิ่ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยมีการว่าจ้างชาวตะวันตกผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) ชาวอังกฤษที่เข้ามาปฏิบัติราชการในประเทศไทย ในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ในพ.ศ. ๒๔๓๙ ได้บรรยายเกี่ยวกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จากบริเวณปากน้ำถึงกรุงเทพฯ ไว้ดังนี้

"...ขณะเรือแล่นเข้าสู่แม่น้ำจะแลเห็นหมู่บ้านปากน้ำซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนแถวเตี้ยๆ เรียงรายเป็นแนว นับเป็นหมู่บ้านที่มีความสำคัญพอควรด้วยจำนวนประชากรร่วม ๖,๐๐๐ คน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวประมง การติดต่อกับกรุงเทพฯ ทำได้โดยใช้ทางรถไฟซึ่งนับเป็นแห่งแรกที่สร้างขึ้นในประเทศ หลังจากเปิดใช้มาได้ ๔ ปี มันก็ได้กลายเป็นเส้นทางสำคัญ

ยิ่งต่อผู้คนที่สัญจรไปมาและมีค่าโดยสารราคาเพียงปานกลาง ชี้ให้เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่กรุงเทพฯ กับปากน้ำจะมีการค้าส่งปลากันเพิ่มมากขึ้น...

...ทางด้านทิศเหนือของป้อมผีเสื้อสมุทรจะเป็นที่ตั้งของวัด (Wat) ขนาดเล็ก ๆ หรือหมายถึงวัด (monastery) ในภาษาอังกฤษวัดแห่งนี้รู้จักกันในชื่อ พระเจดีย์กลางน้ำ หรือพระเจดีย์ที่ตั้งอยู่กลางน้ำ หนึ่งในเจดีย์ที่งดงามที่สุดและบ่งบอกถึงคุณลักษณะที่พิเศษยิ่งอย่างหนึ่งในประเทศนี้ เป็นรูปแบบที่เด่นชัดอย่างยิ่งของดินแดนที่เรากำลังจะเข้าไปเยือน เช่นเดียวกับในพม่าที่รูปแบบของเจดีย์และวัดวาอารามเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของประชาชนค่อนข้างมาก...”

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา(กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามาปฏิบัติราชการในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา

เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ ซึ่งเดินทางท่องเที่ยวไปหลายประเทศทั้งในยุโรปและเอเชีย ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นไว้ รวมทั้งเรื่องราวของประเทศสยามซึ่งเขาเข้ามาพำนักอยู่ช่วงเวลาหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๔ โดยเขาได้บรรยายถึงสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณสมุทรปราการ ในขณะที่แล่นเรือเข้ามาเพื่อไปยังกรุงเทพฯ ความว่า

“...เมื่อแล่นเรือท่องไปตามแม่น้ำ คุณจะค่อย ๆ พบเห็นทิวทัศน์บริเวณสองฟากฝั่งของดินแดนอันน่าพิศวงแห่งตะวันออกนี้ ปรากฏเป็นภาพที่งดงามสะดุดตายิ่งนัก มีเกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่งตั้งอยู่กลางลำน้ำที่กว้างขวาง บนเกาะมีพระพุทธเจดีย์[๑] ตั้งตระหง่านโดดเด่นเป็นสง่าอยู่องค์หนึ่ง มียอดสูงสะท้อนแสงเป็นประกายขาวระยับ เรียงรายห้อมล้อม

---

[๑] คือ พระสมุทรเจดีย์ หรือเจดีย์กลางน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ - สวป.

ด้วยกุฏิและพุทธศาสนสถานที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา ซึ่งวิจิตรไปด้วยหลังคากระเบื้องหลากหลายสีสัน นับเป็นภาพงดงามตื่นตาตื่นใจยิ่งนัก ภายในห้องสำหรับสักการะของศาสนสถานก็มีความเหมาะสมแก่การกราบไหว้ของพุทธศาสนิกชนชาวสยามอย่างแท้จริง สยามคือดินแดนแห่งวัดวาอารามที่เปรียบดังผู้พิทักษ์ศาสนาที่ภักดีในความบริสุทธิ์อันเป็นเลิศ และเปรียบดังสถานที่แห่งการกลับมายึดถือเหตุผลเป็นหลักความคิดและการปฏิบัติของผู้คน ซึ่งในความเป็นจริงก็คือกำเนิดแห่งวัตถุธาตุธรรมดา ๆ นั่นเอง เหลียวมองไปทางด้านขวามือจะแลเห็นหมู่ชุมชนชาวปากน้ำตั้งบ้านเรือนอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารประวัติศาสตร์ชุดที่ ๔ เรื่อง ชีวิตความเป็นอยู่และการเมืองการปกครองของชาวตะวันออกไกล ตอนประเทศสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

ผู้บันทึก : เซอร์ เฮนรี่ นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกไกล รวมทั้งประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการและพำนักอยู่ในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่ง ได้เขียนหนังสือเรื่อง “Peeps at Many Lands : Siam” ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้บรรยายเกี่ยวกับประเทศไทยไว้หลายด้าน รวมถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตั้งแต่บริเวณปากลัดลงไปจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้บางส่วน ความว่า

“...ต่อจากปากลัดลงไป ๒-๓ ไมล์ ก็จะถึงเมืองปากน้ำ ซึ่งมีทั้งป้อมโรงภาษีและท่าเทียบเรือประมง ถัดจากหมู่บ้านไปเล็กน้อยก็จะถึงบริเวณปากแม่น้ำซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำไหลมาบรรจบกับทะเลกระแสน้ำได้พัดพาเอาดินและทรายอย่างดี หนักหลายตันมากองทับถมกันที่บริเวณแห่งนี้ แต่ทะเลดูราวจะบอกกับแม่น้ำว่า “พัดมาไกลแล้วไกลพอแล้ว” บริเวณนี้จึงกลายเป็นแหล่งทับถมของดินโคลนในแม่น้ำซึ่งก่อตัวขึ้นเป็นสันดอน

ปิดกั้นบริเวณปากแม่น้ำบางส่วนไว้ ดังนั้นเวลาที่น้ำลด ระดับน้ำจึงสูงพันสันดอนขึ้นมาเพียง ๓ ฟุต หรือแม้แต่เวลาที่น้ำขึ้นสูงสุดระดับน้ำก็ไม่เคยสูงเกิน ๑๕ ฟุตเลย..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๕๑)
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

ห้างหันตรา โรงสินค้าของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษ ได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ เขาเดินทางมายังออสเตรเลีย แล้วแวะที่ชวาและสิงคโปร์ หลังจากนั้นได้เข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะที่เดินทางเข้ามาประเทศไทย เขาได้บรรยายถึงสิ่งสถานที่ต่าง ๆ ที่เขาพบเห็นเมื่อเข้าใกล้เมืองหลวง ความว่า

"...เราก็มาถึงส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ...เมื่อเราแล่นเรือต่อไปอีกเกือบ ๒ ไมล์ ได้เห็นเรือที่สร้างแบบยุโรปลำหนึ่งอยู่ท่ามกลางเรือสำเภาหลายลำ ข้าพเจ้าจึงขึ้นไปบนเรือแบบยุโรปลำนั้นและถามหนทางที่จะไปยังโรงงาน เรือนั้นเป็นเรือพื้นเมืองมาจากมัทราส ชักธงของอังกฤษแต่บังคับบัญชาโดยชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้บอกข้าพเจ้าว่าโรงงาน[๑] อยู่เหนือแม่น้ำขึ้นไป ๑ ไมล์..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม - กรุงเทพฯ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙
ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕-๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

---

[๑] โรงงานหรือโรงสินค้า ต้นฉบับใช้ Factory หมายถึง สถานีการค้าซึ่งใช้เป็นที่พำนักและประกอบธุรกิจของตัวแทนทางการค้าของเอกชนหรือรัฐบาล แต่อันที่จริงคือ โรงสินค้าของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ซึ่งเป็นพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ ส่วนชาวสยามเรียกอาคารนี้ว่า ห้างหันตรา - สวป.

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) เป็นอัครราชทูตผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างเดินทางมาจนถึงกรุงเทพฯ เซอร์ จอห์น เบาริง ได้พบเห็นโรงสินค้าของอังกฤษและได้บันทึกสั้น ๆ ไว้ว่า

"...ข้าพเจ้าพำนักอยู่ในอาคาร ที่เรียกว่าโรงสินค้าอังกฤษ แต่อาคารนี้ได้ถูกสร้างขึ้นใหม่และจัดอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อใช้รับรองข้าพเจ้า..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม – ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔

ในขณะเดียวกัน นายแฮรี ปาร์คส์ และเจ. ซี. เบาริง อุปทูตในคณะทูตของ เซอร์ จอห์น เบาริง ซึ่งเป็นอัครราชทูตเดินทางเข้ามาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศไทย ได้รายงานการดำเนินงานและการเดินทางจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามายังกรุงเทพฯ ต่อเซอร์ จอห์น เบาริง ในรายงานดังกล่าวได้บรรยายถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของไทยซึ่งพวกเขาได้พบเห็นที่กรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ เราได้ถูกนำไปยังที่พัก ซึ่งจัดไว้สำหรับท่านทันที ที่พักมีลักษณะเป็นตึกแบบยุโรป ซึ่งเป็นของรัฐบาลสยาม แต่เดิมนั้นตึกนี้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นโรงงานของอังกฤษ (English Factory) ซึ่งเป็นของบิดาของนายฮันเตอร์คนปัจจุบัน[๑] ภายหลังที่บิดาของนายฮันเตอร์

---

[๑] โรเบิร์ต ฮันเตอร์ ที่ ๒ เป็นบุตรของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ กับแองเจลินา ทรัพย์ ซึ่งเข้ามาอยู่เมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยมีถิ่นฐานที่อยู่ในแถบกุฏีจีน โดยโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ที่ ๒ เป็นคนในบังคับอังกฤษแต่ทำงานให้ราชการไทย มีหน้าที่ติดต่อกับชาวต่างชาติที่นำเรือเข้ามาเทียบท่าและทำหน้าที่เป็นเลขานุการของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ว่าที่สมุหพระกลาโหม -สวป.

ถึงแก่กรรม จึงได้ตกเป็นของชาวอังกฤษคนอื่น ๆ ต่อมา ปัจจุบันเป็นของรัฐบาลสยามและไม่มีผู้เช่าถาวร เป็นสถานที่กว้างขวางและเหมาะสมพอที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเตรียมไว้สำหรับต้อนรับท่าน ตัวตึกเป็นทรงสี่เหลี่ยม ชั้นบนหันหน้าไปทางแม่น้ำ และมีห้องกว้างขวางพอสำหรับคนถึง ๑๒ คนที่จะอยู่อย่างสะดวกสบาย มีเครื่องตกแต่งน้อยแต่ยังพอดูได้ อย่างไรก็ตามเมื่ออยู่ในภาวะเช่นนี้ เราอดคิดไม่ได้ว่าห้องต่าง ๆ หากจัดให้เป็นระเบียบกว่านี้ก็จะสามารถใช้เป็นที่พักของพวกเจ้าหน้าที่ทั้งหมดที่ติดตามท่านมากรุงเทพฯ ได้เป็นอย่างดี...”

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธภาพระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

ผู้บันทึก : แฮรี ปาร์คส์ และ เจ.ซี. เบาริง อุปทูตในคณะราชทูตของเซอร์ จอห์น เบาริง

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม

นายเอดี มัวร์ (Mr. Adey Moore) ได้เขียนบทความเสนอต่อที่ประชุมของสยามสมาคม ในวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ และสยามสมาคม ได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ใน “The Journal of the Siam Society Volume XI (PART II), September, 1915” บทความเรื่อง พ่อค้าชาวอังกฤษคนแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เขาเขียนได้กล่าวถึงสถานที่สำคัญในสมัยนั้น ไว้ว่า

...เป็นที่ทราบกันดีในหมู่คนกรุงเทพฯ ปัจจุบัน (สมัยรัชกาลที่ ๖) ว่าสถานที่ทำการของกรมทดน้ำ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นใหม่บนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา แรกเริ่มเดิมทีนั้นเป็นโรงสินค้าของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์

...พวกพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายในประเทศสยามจะเรียกอาคารดังกล่าวว่าโรงสินค้า แต่ชาวสยามเองจะรู้จักอาคารหลังนี้ในนาม “ห้างหันตรา” (Hang Huntraa) โรงสินค้าจะเป็นจุดชุมนุมของบรรดาชาวต่างชาติที่มาเยือนประเทศนี้และในหนังสือทั้งหลายที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เราจะพบข้อความที่อ้างถึงอัธยาศัยไมตรีของโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ผู้ไม่เพียง

แต่จะให้ที่พักพิงแก่ผู้มาเยือน แต่ยังให้พวกเขาติดตามเข้าไปยังราชสำนักเมื่อไปเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

...โรงสินค้าเป็นอาคารหลังใหญ่ก่อด้วยอิฐสีขาว สูงสามชั้น สามด้านของตัวอาคารเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านที่สี่ถูกปิดด้วยกำแพงสูงก่อด้วยอิฐชั้นล่างเหมาะเป็นโกดัง โรงครัว และที่อยู่ของคนรับใช้ ส่วนชาวยุโรปอาศัยอยู่ชั้นบน

..."โรงสินค้า" แห่งนี้เป็นอาคารหลังแรกที่ก่อสร้างตามแบบยุโรปในรัชสมัยของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สาม และเป็นที่รู้จักกันในนามตึกฝรั่ง (Tuk Farang)..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง พ่อค้าอังกฤษคนแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘
ผู้บันทึก : นายเอดี มัวร์ (Mr. Adey Moore)
เวลาที่บันทึก : ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

สิ่งก่อสร้างริมฝั่งเจ้าพระยา

นายเอดี มัวร์ (Mr. Adey Moore) ได้เสนอบทความต่อที่ประชุมของสยามสมาคม ในวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ และสยามสมาคมได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ใน "The Journal of the Siam Society Volume XI (PART II), September, 1915" ในบทความเรื่อง พ่อค้าชาวอังกฤษคนแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ เขาบรรยายถึงสถานที่สำคัญในสมัยนั้น ไว้ว่า

"...หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (Phra Pin Klao, Second King of the fourth Reign) ซึ่งในขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และเป็นผู้นำกลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam Party) ในขณะนั้นได้ทรงสร้างที่ประทับตามแบบยุโรปโดยการออกแบบของมิสเตอร์แชนด์เลอร์ (Chandler) ที่ประทับดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ที่พระราชวังเดิม ซึ่งปัจจุบันคือ วิทยาลัยทหารเรือ

ใกล้ป้อมวิไชเยนทร์ ปากคลองบางหลวง มิสเตอร์แชนด์เลอร์เองก็สร้างบ้านทรงยุโรปของตนเองไว้ในบริเวณที่ขณะนี้ คือ บริษัทสยามฟอร์เรสจำกัด (Siam Forest Co.,Ltd.) ที่บางคอแหลมมิชชันนารีชาวอเมริกันคนอื่นๆ ที่เข้ามาในช่วงเดียวกันนี้มักสร้างบ้านที่ปลูกลงบนเสาที่ตอกลงไปในน้ำ... ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการซ่อมแซมบรรดาอาคารในโรงสินค้าเพื่อใช้เป็นเรือนรับรองราชอาคันตุกะสำคัญๆ โดยกระทำก่อนหน้าการเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีของเซอร์จอห์น เบาริง และอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒ เพื่อใช้รับรองคณะทูตจากออสเตรีย..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง พ่อค้าอังกฤษคนแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : นายเอดี้ มัวร์ (Mr. Adey Moore)

เวลาที่บันทึก : ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

กรมทดน้ำ

นายเอดี้ มัวร์ (Mr. Adey Moore) ได้เสนอบทความต่อที่ประชุมของสยามสมาคม ในวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ และสยามสมาคม นำลงพิมพ์เผยแพร่ใน "The Journal of the Siam Society Volume XI (PART II), September, 1915" ในบทความเรื่อง พ่อค้าชาวอังกฤษคนแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เขาเขียนได้กล่าวถึงสถานที่สำคัญในสมัยนั้น ไว้ว่า

"...เป็นที่ทราบกันดีในหมู่คนกรุงเทพฯ ปัจจุบัน (สมัยรัชกาลที่ ๖) ว่าสถานที่ทำการของกรมทดน้ำ[๑] ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นใหม่บนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา แรกเริ่มเดิมที่นั้นเป็นโรงสินค้าของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์

...ที่ทำการใหม่ของกรมทดน้ำนั้น แต่เดิมมีสิ่งปลูกสร้างอยู่ ๒ ส่วน

---

[๑] ต้นฉบับใช้ the Irrigation Department เป็นกรมที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในกระทรวงเกษตราธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และเปลี่ยนชื่อจากกรมทดน้ำมาเป็นกรมชลประทาน ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ปัจจุบันที่ทำการของกรมชลประทาน ได้ย้ายมาตั้งทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา - สวป.

ส่วนที่อยู่ริมคลอง (คลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ปัจจุบันกลายเป็นถนนหน้าวัดประยูรวงศาวาส และโรงเรียนศึกษานารี) เป็นสมบัติของเจ้าพระยาองค์ใหญ่ (สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ - ติศ บุนนาค) ซึ่งให้หมอบรัดเลย์ (Dr. Bradley) เช่าอยู่ หมอบรัดเลย์พำนักอยู่ที่นั่นจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานที่ดินให้เขาปลูกบ้านที่ปากคลองบางหลวง ซึ่งบุตรสาวของเขาก็ยังคงอาศัยอยู่..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง พ่อค้าอังกฤษคนแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘
ผู้บันทึก : นายเอดี มัวร์ (Mr. Adey Moore)
เวลาที่บันทึก : ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย :-

พระสมุทรเจดีย์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เดินทางเข้ามาสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ (ค.ศ. ๑๘๘๑) เขาได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในการเดินทางโดยเส้นทางน้ำจากอ่าวไทยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...พอผ่านสันดอนมาแล้วก็ถึงเกาะเล็กๆ กลางแม่น้ำที่มีวัดสร้างอยู่ เรียกว่า "พระเจดีย์สมุทรปราการ" ยอดพระสมุทรเจดีย์ที่ปิดทองไว้เหลืองอร่ามกับยอดเจดีย์อื่นรอบๆ มองเห็นเด่นอยู่เหนือยอดไม้เป็นประกายงดงามเมื่อต้องแสงแดดยามเย็น ข้าพเจ้านึกอยู่ในใจว่า ในที่สุดข้าพเจ้าก็ได้เข้ามาอยู่ในดินแดนแห่งวัดวาอารามและช้างแล้ว

ประเทศสยามเท่าที่นักเดินทางได้เห็นเพียงแวบแรกที่ปากน้ำก็เป็นตัวอย่างอันงามพอแล้วสำหรับสิ่งอื่นที่จะได้ชมต่อไปจนทั่วประเทศ ตามที่คอนสแตนติโนเปิลมีชื่อว่าเป็นเมืองแห่งสุเหร่ากรุงเทพฯ ก็ควรจะได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งวัด และไม่ใช่แต่ในกรุงเทพฯ หรือจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น ในชนบทอันห่างไกลที่บัดนี้มีคนอยู่เพียงเล็กน้อยหรือเคยมีคนอยู่มาก่อนจะต้องมีวัดพร้อมด้วยพระประธานและหมู่พระพุทธรูปและมีพระเจดีย์นับจำนวนไม่ถ้วนล้อมรอบวัด..."

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีพระราชพิธีที่สำคัญยิ่ง คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เนื่องในวโรกาสการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน เจ้าชายวิลเลี่ยมแห่งสวีเดนผู้แทนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินจากประเทศสวีเดน ได้เสด็จฯ เยือนประเทศไทย พระองค์ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นระหว่างเส้นทางเสด็จฯ โดยเสด็จฯ มากับเรือ เอส.เอส. ไคลสต์ (the S. S. Kleist) แล่นมาทางทะเลแดง ผ่านอินเดีย และสิงคโปร์ และลงเรือมหาจักรีของไทยจากสิงคโปร์มาจนถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วแล่นเรือผ่านปากน้ำเข้ามา ก่อนจะถึงกรุงเทพฯ ทรงบรรยายถึงสถานที่สำคัญต่าง ๆ บริเวณปากน้ำไว้ว่า

"...ณ ที่บริเวณคดโค้งของคุ้งน้ำ ก็ได้มีวัดพระเจดีย์อันเก่าแก่งดงามปรากฏอยู่เบื้องหน้าเรา เป็นพระเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนเกาะและสองประกายรูปทรงอันงามสง่าอยู่ในสายน้ำทอดยาวออกไปไกลตามกระแสน้ำขุ่นข้นที่ล้อมรอบอยู่..."

แหล่งที่มา : ดินแดนแห่งแสงตะวัน กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๒
ผู้บันทึก : เจ้าชายวิลเลี่ยมแห่งสวีเดน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจดินแดนไทย

ลาวและกัมพูชา เขาได้บรรยายถึงสถานที่สำคัญบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเมืองสมุทรปราการ ไว้ว่า

"...บริเวณเกาะเล็ก ๆ ใจกลางแม่น้ำเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ [๑] ที่มีชื่อเสียงและมีลักษณะค่อนข้างโดดเด่น ซึ่งข้าพเจ้าได้รับการบอกเล่ามาว่าภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ก่อน ๆ ภาพยอดแหลมขององค์พระเจดีย์ที่สะท้อนลงบนพื้นน้ำซึ่งลึกและใส เมื่อประกอบกับทิวทัศน์เบื้องหลังที่มองเห็นพืชพันธุ์ไม้เขียวชอุ่ม ทำให้ทัศนียภาพที่ปรากฏแลดูงดงาม น่าตื่นตาตื่นใจยิ่ง แตกต่างจากในเมืองที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่พบเห็นล้วนแต่สกปรกรกรุงรังน่ารังเกียจ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓
เรื่อง : การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot)
นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการและพำนักอยู่ในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่ง ได้เขียนหนังสือเรื่อง "Peeps at many lands : Siam" ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้บรรยายเกี่ยวกับประเทศไทยไว้หลายด้าน รวมถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตั้งแต่บริเวณปากลัดลงไปจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้บางส่วน ความว่า

---

[๑] หมายถึง พระสมุทรเจดีย์ ตั้งอยู่ที่ตำบลปากคลองบางปลากด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ประชาชนส่วนมากนิยมเรียกกันว่า "พระเจดีย์กลางน้ำ" สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในองค์พระเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุรวมทั้งหมด ๑๒ องค์ - สวป.

"...สิ่งที่นับว่าดึงดูดความสนใจมากที่สุดตรงบริเวณปากแม่น้ำก็คือ พระเจดีย์อันงดงามซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม "พระเจดีย์กลางน้ำ"พระเจดีย์องค์นี้ประดิษฐานอยู่บนเกาะเล็ก ๆ สร้างด้วยหินและอิฐฉาบด้วยปูนขาว รอบ ๆ องค์พระเจดีย์ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นวัด..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๕๑)
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

ปากลัด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เดินทางเข้ามาสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ ในพ.ศ. ๒๔๒๔ เขาได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในการเดินทางโดยเส้นทางน้ำ จากอ่าวไทยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...จากปากน้ำมาอีก ๕ ไมล์ก็ถึงปากลัดล่าง อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำตรงปากคลองลัดที่ย่นระยะทางแม่น้ำอ้อมที่ยังเหลืออีกราว ๒๐ ไมล์ลงได้ราวครึ่งหนึ่ง แต่บัดนี้คลองลัดใช้ได้เฉพาะแต่เรือเล็ก ๆ เท่านั้น เราจึงต้องนั่งเรือเรื่อยมาตามโค้งคุ้งแม่น้ำอันแสนจะคดเคี้ยวเมื่อถึงกรุงเทพฯ..."

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

นายแม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

และได้เขียนบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในประเทศไทย รวมทั้งสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม บริเวณปากลัดในสมัยนั้น (พ.ศ. ๒๔๔๐) ไว้ว่า

"...ภาพอันงดงามของชุมชนเล็กๆ ซึ่งมีบ้านเรือนที่พักอาศัยของผู้คนสร้างด้วยไม้ไผ่เรียงรายกระจัดกระจายกันอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ บ้านเรือนเหล่านี้บางแห่งก็แฝงตัวอยู่ภายในป่าละเมาะที่โอบล้อมไว้ ในบรรดาชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในบริเวณนี้ ปากลัดบีลู (Paklat Beeloo) น่าจะเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญที่สุด ทัศนียภาพที่พบเห็นแลดูสดชื่นมีชีวิตชีวา พวกกุลีและกรรมกรท่าเรือทั้งผู้หญิง ผู้ชายและเด็ก ผู้หญิงตัวเล็ก ๆ ก็มีให้พบเห็นอยู่บ่อย ๆ คนเหล่านี้กำลังช่วยกันขนถ่ายสินค้าซึ่งมีทั้งไม้ เครื่องลายคราม ข้าวสาร ปลาแห้ง ผลไม้ ตลอดจนสินค้าอย่าง อื่น ๆ ขึ้นลงจากเรือสำเภาซึ่งจอดเทียบท่าอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ ..."

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล ศาสตราจารย์ด้านการเขียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียสหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการและพำนักอยู่ในประเทศไทยระยะเวลาหนึ่ง ได้เขียนหนังสือเรื่อง "Peeps at many lands : Siam" ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้บรรยายเกี่ยวกับประเทศไทยไว้หลายด้าน รวมถึงสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตั้งแต่บริเวณปากลัดลงไปจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาไว้บางส่วน ความว่า

"...ปากลัด เมืองเล็ก ๆ ซึ่งมีป้อมปราการสร้างไว้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดล่วงล้ำเข้ามาในเขตน่านน้ำ ป้อมแห่งนี้มีอาวุธปืนที่ทันสมัยและมีขนาดใหญ่ตั้งวางอยู่ และได้เคยใช้การเพียงครั้งเดียวเมื่อคราวประเทศฝรั่งเศสส่งกองทัพเรือติดอาวุธปืนเข้ามายึดเมืองกรุงเทพในปี พ.ศ. ๒๔๓๖..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๕๑)
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

กรุงเทพ ฯ

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) เป็นนักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำการสำรวจตินแดนไทย ลาว และกัมพูชา เขาได้เดินทางผ่านประเทศสิงคโปร์และมุ่งหน้าเข้ามายังประเทศไทยก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังประเทศกัมพูชา ขณะที่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับเมืองหลวงแห่งนี้ ไว้ว่า

"... เนื่องจากทำเลที่ตั้งของเมืองอยู่ในบริเวณที่เป็นพื้นน้ำถึงกึ่งหนึ่งเราจึงเข้ามาถึงใจกลางเมืองโดยที่ข้าพเจ้ายังเข้าใจว่าอยู่นอกเมือง ทัศนียภาพที่พบเห็นมีเพียงอาคารทรงยุโรปที่ปรากฏอยู่มากมาย และเรือกลไฟที่แล่นฝ่าเข้ามาในแม่น้ำที่งดงามสายนี้ ตลอดสองฝั่งแม่น้ำมีทั้งเรือนแพและร้านค้าตั้งอยู่เรียงราย

กรุงเทพฯ เปรียบได้กับเวนิสตะวันออก ไม่ว่าคุณจะเดินทางไปประกอบธุรกิจหรือท่องเที่ยวคุณจะต้องอาศัยเส้นทางสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เสียงที่ได้ยินจนคุ้นหูคือเสียงพายที่จุ่มลงในน้ำและเสียงร้องเพลงของลูกเรือตลอดจนเสียงตะโกนของฝีพายแทนเสียงของรถม้าและเสียงม้า แม่น้ำเปรียบเสมือนถนนหลวงและถนนที่ปลูกต้นไม้เรียงราย ๒ ข้างทางส่วนลำคลองก็คือทางแยกที่สุดแต่คุณจะลดเลี้ยวไป ในขณะที่นั่งสุขสบายอยู่ภายใต้ท้องเรือ...

...เรือของเราได้มาจอดทอดสมอที่บริเวณหน้าโบสถ์ของคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส อีกทั้งยังเป็นที่พำนักอันพอควรแก่อัตภาพของเมอซิเออร์ปาลเลอกัวร์ บาทหลวงผู้น่าสรรเสริญวัยเกือบ ๓๐ ปี..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓
เรื่อง : การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : นายอเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot)
นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

กัปตันอัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus) ผู้เขียนเรื่อง "A NEW YEAR' S PAPER ON THE DEVELOPMENT OF THE KINGDOM OF SIAM" หรือเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ เรื่องวิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม ได้รับจ้างเข้ามารับราชการในไทย เพื่อปฏิบัติงานด้านการทำแผนที่ทะเลของไทย ในบันทึกของเขาได้กล่าวถึงสถานที่สำคัญบริเวณกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...ขณะนี้นับได้ว่ากรุงเทพฯ นั้นอยู่ในลำดับที่สามของเมืองที่นับเป็นศูนย์กลางการค้าในย่านตะวันออก อันดับแรกคือกัลกัตตา และอันดับที่สองคือกวางตุ้ง ในราวต้นศตวรรษปัจจุบันนี้ จำนวนเรือกำปั่นของอังกฤษราว ๖๐ ลำและเรือสำเภาขนาดใหญ่มากกว่า ๘๐ ลำ จากเมืองท่าทางตอนเหนือและตอนใต้ของจีนและฟิลิปปินส์ ได้เดินทางมาค้าขายที่แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นประจำอยู่เสมอมิได้ขาด เมืองท่าของกรุงเทพฯ นั้นตั้งอยู่ห่างขึ้นไป ๒๗ ไมล์..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒
เรื่องเอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ : วิวัฒนาการของอาณาจักรสยาม
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : กัปตัน อัลเฟรด จอห์น ลอฟตัส (Captain Alfred John Loftus)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๑๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทยเพื่อปฏิบัติงาน
ด้านการทำแผนที่ทะเลไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เดินทางเข้ามาสำรวจดินแดน

ไทยด้านภูมิศาสตร์ ในพ.ศ. ๒๔๒๔ เขาได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นในการเดินทางโดยเส้นทางน้ำจากอ่าวไทยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...เมืองนี้ตั้งอยู่เป็นแนวยาวหลายไมล์ริมฝั่งแม่น้ำทั้งสองข้างแม่น้ำจึงเป็นเส้นทางคมนาคมที่ใช้กันมาก มีคลองเล็ก ๆ ตัดซอยออกไปตามตำบลต่าง ๆ ภายในตัวเมือง ในระยะสองสามปีมานี้ได้มีการตัดถนนขึ้นหลายสาย...

...ในระหว่างนี้ไปจนกว่าถนนจะสร้างเสร็จ ผู้ที่สัญจรไปมาก็ต้องใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมไปก่อน โดยใช้เรือเป็นพาหนะไปไหนมาไหน ด้วยเหตุนี้ชาวยุโรปและชาวไทยที่มีฐานะดี จึงมักตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเพื่อหลีกเลี่ยงกลิ่นอายต่างๆ ภายในตัวเมือง บ้านริมแม่น้ำจึงมีผู้ต้องการกันมาก และราคาค่าเช่าก็แพง..."

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อก (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยมีการว่าจ้างชาวตะวันตกผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) ชาวอังกฤษเป็นผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในประเทศไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ในขณะที่ปฏิบัติราชการอยู่ในเมืองไทย เขาได้บรรยายเกี่ยวกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จากบริเวณปากน้ำถึงกรุงเทพฯ ไว้ดังนี้

"...สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตอนเช้าของเดือนพฤศจิกายนนี้ ก็เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าเองไม่เคยล่วงรู้มาก่อน แต่ที่ข้าพเจ้าเห็นแล้วประหลาดใจก็ คือ

การที่เด็กผู้ชายผิวคล้ำตัวเล็ก ๆ กำลังพยายามเอาเรือบดลำเล็กล่องไปในแม่น้ำ แล้วดำผุดดำว่ายลงไปใต้ระลอกคลื่นของเรือกลไฟ ได้เห็นแนวต้นหมากและมะพร้าวเป็นทิวงดงามน่าดูและเมื่อมองลึกเข้าไปลิบ ๆ จะเห็นกองข้าวเปลือกเหลืองอร่ามกระท่อมเล็ก ๆ ริมน้ำที่น่าสบาย บ้านลอยน้ำบนแพ และสุดท้ายที่เห็นอยู่ตรงเบื้องหน้าเรานั้นก็คือ "กรุงเทพฯ"

...แต่กรุงเทพฯ ที่ข้าพเจ้าเคยอ่านพบว่าเป็นเวนิชตะวันออกอันสดใส มีชีวิตชีวาด้วยปราสาทราชวังที่ฉาบทองอร่าม และวัดวาอารามอันวิจิตรงดงามนั้นอยู่ตรงไหนกันแน่ ที่ทอดตัวอยู่เบื้องหน้าเราจะมีก็แต่ร็อตเตอร์ดัมตะวันออกเท่านั้น เรามองเห็นแต่แนวฝั่งโคลน ท่าจอดเรือสินค้าและสะพานเทียบท่า โรงสีข้าวไม่น่าดูที่กำลังพ่นควันโขมง บ้านช่องโกโรโกโสบนเสาไม้ดงอ เขื่อนดูและท้องร่องทั้ง ๒ ข้างทาง เรือกลไฟร่วม ๑๒ ลำ เรือบรรทุกข้าวของชาวบ้านที่เบียดเสียดเป็นแถวยาวแนวเสากระโดงสูงของเรือเอี้ยมจุ๋นที่มีใบเรือแบบเรือสำเภา และสุดท้ายที่เห็นแล้วน่าขนลุกที่สุดก็คือ กลุ่มควันสูงเสียดฟ้าที่ลอยอยู่เหนือปล่องไฟอันลักษณ์ของโรงสี เรือกลไฟอังกฤษและเรือน้อยใหญ่สัญชาติดินอร์เวย์และสวีเดน ซึ่งเมื่อก่อนนั้นปล่องไฟของสวีเดนจะดูเด่นกว่าเพื่อนด้วยสีที่ระบายไว้อ่อนๆ และถูกกรงที่ติดไว้ดูแปลกตา..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑

ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามาปฏิบัติราชการในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา

วิถีชีวิต

การประมง

นายเอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ เดินทางเข้ามายังปากแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓ และได้เขียนบันทึกข้อความเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยไว้ว่า

"พบเรือหาปลาหลายลำ ซึ่งคนในเรือกำลังสาละวนทอดแหตื้อวนอยู่ ณ ปากแม่น้ำ เราแทบจะแลไม่เห็นเสากระโดงเรือทั้งหลายของเราเลยมีเรือสำเภาจีนและสำเภาค้าอื่นๆ จอดทอดสมออยู่ที่นั่นเป็นหลายลำ"

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๕
ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองบัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรีและได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาเรื่องสนธิสัญญากับไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้มากมาย เขาออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือ ฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) และแวะที่ปีนัง เรือดังกล่าวแล่นมาถึง

สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ หลังจากนั้นคณะทูตนั่งเรือกลไฟของไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ แฮริสได้บรรยายถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชาวสยาม ตลอดแนวสองฟากฝั่งตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำ ปากน้ำ ปากลัด จนถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...เราผ่านเข้าไปในเส้นทางระหว่างหลักจับปลา ซึ่งอยู่ห่างจากเรือประมาณ ๘ ไมล์ หลักเหล่านี้แข็งแกร่ง ความแรงของกระแสน้ำได้ทำให้หลักสั่นไปมา สัตว์น้ำจำพวก หอย กุ้ง ปู จำนวนมากกำลังเกาะอยู่ที่หลัก..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกัน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ สมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย ในพ.ศ. ๒๓๙๙

เนื่องในวโรกาสการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ เจ้าชายวิลเลียมแห่งสวีเดนได้เสด็จเยือนประเทศไทย เพื่อร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เจ้าชายวิลเลียมเสด็จมาโดยทางเรือ ซึ่งมีชื่อว่าเอส. เอส. ไคลสท์ (the S. S. Kleist) โดยผ่านทางทะเลแดง อินเดีย และมาเปลี่ยนเรือที่สิงคโปร์ โดยเสด็จลงเรือมหาจักรีของไทยที่รัฐบาลเตรียมไว้รับเสด็จ จากนั้นมุ่งหน้าสู่อ่าวสยาม พระองค์ทรงบรรยายสภาพวิถีชีวิต การทำมาหากิน และที่อยู่อาศัยของชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไว้ว่า

"...เรือจึงได้แล่นผ่านสันทรายตื้น ๆ ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ตรงนี้มีกลุ่มเรือจับปลาหลายลำ เรือสำปั้นและเรือขนาดใหญ่กว่านั้นกำลังแล่นใบอยู่ เป็นภาพที่สวยงามและทำให้นึกถึงเรือสำเภาจีนที่มีใบเรือชิงด้วยไม้หรือใบเรือใหญ่สี่เหลี่ยมปะด้วยผ้าผืนมหึมาและออกสีแกมเหลือง เครื่องจับปลาที่ล้อมไว้เป็นรั้วถาวรและเป็นแบบเขาวงกตโผล่ขึ้นมาให้เห็นทั่วทั้งท้องน้ำ เห็นได้ชัดว่าสำหรับที่นี่แล้วการจับปลาเป็นอาชีพสำคัญและ

ให้ผลผลิตเป็นกอบเป็นกำ มีการจับปลาเช่นนี้เป็นบริเวณโดยรอบทั่วทั้งคาบสมุทรและตามแม่น้ำลำคลองที่มีอยู่มากมายทั่วไป...”

แหล่งที่มา : ดินแดนแห่งแสงตะวัน กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๒
ผู้บันทึก : เจ้าชายวิลเลียมแห่งสวีเดน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทำสวนหมากและการค้าหมาก

ใน พ.ศ. ๒๒๒๒ นายจอร์จ ไวท์ ล่องเรือเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อติดต่อค้าขาย เขาได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวสวนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ดังต่อไปนี้

“หมากมีปลูกมาก ในแถบระหว่างกรุงศรีอยุธยากับบริเวณปากน้ำใกล้กับบางกอก ปีหนึ่งเก็บผลได้ประมาณ ๒๕,๐๐๐ หาบ เจ้าของสวนมีหน้าที่จะต้องนำมาขายให้แก่พระเจ้ากรุงสยามแต่ผู้เดียวในราคาหาบละ ๖ เฟื้อง ซึ่งพระองค์ทรงจำหน่ายต่อให้แก่พวกโปรตุเกสที่หมาเก๊าและชาวจีนที่กวางตุ้งในราคาหาบละ ๑ ตำลึง จากท่าเมืองหมาเก๊า และกวางตุ้ง มีเรือและสำปั้นมาค้าประมาณปีละ ๕-๖ ลำ ส่วนใหญ่หวังมาซื้อหมากเหล่านี้กลับไป แต่ก็มีสินค้าบางอย่างที่คนที่นี่ใคร่จะค้าด้วย”

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๓
ผู้บันทึก : จอร์จ ไวท์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๒ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

บ้านเรือนของชาวสยาม

เมื่อครั้งบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ เดินทางผ่านป้อมบางกอกและป้อมธนบุรีเพื่อจะมุ่งสู่กรุงศรีอยุธยา ได้เห็นภาพวิถีชีวิตบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและจดบันทึกไว้ ความว่า

"๑๐ ตุลาคม

...ในประเทศนี้มีสัตว์มากมายหลายชนิด เพราะไม่มีใครกล้าฆ่ามันด้วยเกรงจะไปฆ่าเอาบิดาของตนเข้า เป็นเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นความเชื่อมั่นอยู่ในหมู่ชนชาวสยาม... หมู่บ้านซึ่งเรือนสร้างด้วยไม้เป็นเรือนยกพื้นสูง เห็นสัตว์พวกกวัวควายอยู่บนเรือนตอนหน้า และมันก็จะอยู่กันไปดังนั้นจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม อันเป็นฤดูที่น้ำเริ่มลด"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซี่ย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและ เจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในขณะเดินทางเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย โดยเขาได้บรรยายถึงบ้านเรือนของชาวสยามตามริมสองฝั่งแม่น้ำ ไว้ว่า

"... สิ่งที่เราได้มาพบเห็นจากที่หมู่บ้านปากน้ำไม่ได้ก่อให้เกิดความประทับใจในความเจริญของชนชาติสยามในด้านศิลปะที่จะก่อให้เกิดความสุขสบายหรือความรื่นรมย์ในชีวิตอย่างสมเหตุสมผล กระท่อมของชาวนาอังกฤษยังอยู่ได้สุขสบายกว่าบ้านเจ้าเมืองปากน้ำ ซึ่งมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองคนจำนวน ๕๐,๐๐๐ คน..."

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy from the Governor-General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822

ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาเรื่องสนธิสัญญากับไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้มากมาย เขาออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือ ฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) และแวะที่ปีนัง เรือดังกล่าวแล่นมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ หลังจากนั้นคณะทูตนั่งเรือกลไฟของไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ นายแฮริสได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชาวสยาม ตลอดแนวสองฟากฝั่งตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำ ปากน้ำ ปากลัด จนถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...๒-๓ ไมล์เหนือปากน้ำขึ้นมา ท่านจะเริ่มเห็นบ้านชนบทของไทยโดยทั่วไปแล้ว บ้านเหล่านี้ดูเรียบร้อยสะอาดตามาก และดีกว่าบ้านของชาวชนบทในอินเดีย จีน และโดยเฉพาะบ้านของชาวมลายูมาก บ้านมีเสาหลายต้น สูงเหนือพื้นดิน ๖ ฟุต ซึ่ง (ไม่เพียงแต่) ช่วยทำให้อุณหภูมิของอากาศแห้งมากขึ้นเท่านั้น (ข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่ต้องคำนึงถึงมากในประเทศที่มีอากาศชื้น) ยังช่วยทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านปลอดภัยจากแกสกรดคาร์โบนิค หรือไข้มาเลเรียซึ่งแพร่เชื้อไประหว่างเวลากลางคืนและรวมกลุ่มอยู่บนพื้นดินระยะสูงเป็นฟุต ๆ นักท่องเที่ยวส่วนมากกล่าวว่าเหตุที่ปลูกบ้านยกพื้นสูงจากพื้นดิน ก็เพื่อช่วยให้ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อยคลานสัตว์ร้ายและแมลง เหตุผลนี้ย่อมเป็นที่พอใจของผู้มักมีความคิดกลัวภัยอันตรายต่าง ๆ นานาตามที่พวกเขาได้อ่านทราบ แต่จากการตรวจสอบอย่างละเอียดทำให้ประจักษ์ชัดว่า ในกรณีนี้ (เหมือนกับที่เชื่อกันอยู่)ก็ยังเป็นเหตุผลที่ดีกว่าความกลัวและคางคกอย่างเด็ก ๆ จนทำให้พวกเขาสร้างบ้านให้สูงขึ้นจากพื้นดิน แต่กลับมาพูดกันถึงเรื่องบ้านอีกที หลังคาบ้านสอบสูงขึ้นไปเหมือนหลังคาปราสาทของฝรั่งเศส ฝาบ้านทำด้วยไม้ชิ้นเล็กๆ ต่อเข้าด้วยกันอย่างประณีต ในสายตาของคนไทยนั้นยิ่งทำฝาบ้านด้วยไม้ชิ้นเล็กเท่าไร ก็ยิ่งดูสวยงามยิ่งขึ้นเท่านั้น หลังคามุงเรียบด้วยตับจากซึ่งทำมาจากต้นจาก...

...เห็นกระท่อมเป็นระเบียบนับเป็นร้อยๆ แฝงอยู่ในดงไม้งามสะพรั่งมีวัดเป็นระยะ ๆ เห็นพระครองจีวรสีเหลืองอยู่เป็นหมู่ๆ ถึงตอนนี้เราเริ่มพบเรือนแพ ซึ่งสร้างอยู่บนแพไม้ไผ่ลอยสูงเหนือน้ำขึ้นมาราว ๒ ฟุต เรือนแพเหล่านี้มองดูประณีตสะอาดตา และถ้าจัดให้เป็นระเบียบก็จะเป็นที่น่าชื่นชมมากกว่าบ้านเรือนของชนชั้นกรรมกรในยุโรปอเมริกามากที่เดียว

...ตอนนี้เราเริ่มพบวัดที่ใหญ่ขึ้นและสวยขึ้น เรือนแพมีจำนวนมากขึ้นและเรือก็มีจำนวนมากขึ้นด้วย..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกัน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ สมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๙

ความเชื่อของชาวสยาม

เมื่อครั้งบาทหลวง เดอ ชัวซี่ย์ เดินทางผ่านป้อมบางกอกและป้อมธนบุรี เพื่อจะมุ่งสู่กรุงศรีอยุธยา ได้เห็นภาพวิถีชีวิตบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และจดบันทึกไว้ ความว่า

"๑๐ ตุลาคม

...ในประเทศนี้มีสัตว์มากมายหลายชนิด เพราะไม่มีใครกล้าฆ่ามันด้วยเกรงจะไปฆ่าเอาบิดาของตนเข้า เป็นเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นความเชื่อมั่นอยู่ในหมู่ชนชาวสยาม... หมู่บ้านซึ่งเรือนสร้างด้วยไม้เป็นเรือนยกพื้นสูง เห็นสัตว์พวกวัวควายอยู่บนเรือนตอนหน้า และมันก็จะอยู่กันไปดังนั้นจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม อันเป็นฤดูที่น้ำเริ่มลด"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖
ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซี่ย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การตั้งถิ่นฐาน

ในการเดินทางเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แด่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม ของเอกอัครราชทูต ลา ลูแบร์ นั้น เขาได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับทำเลในการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวสยามไว้ว่า

"คนชาวสยามไม่ค่อยนิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งทะเลนัก ซึ่งความจริงก็อยู่ห่างจากตัวเมืองไม่ถึงวัน แต่มักชอบไปปลูกที่พักอาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำที่ขึ้นล่องสะดวกแก่การค้าทางทะเลเสียเป็นส่วนมาก"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์
สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ศรีปัญญาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘
ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
เวลาที่บันทึก : ในราวปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่เดินทางมาพร้อมกับเมอซิเออร์ เชเบเรต์ เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การบริโภคน้ำ

นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตริมน้ำของชาวสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

"...น้ำในแม่น้ำนี้ใสมาก เบาและใช้ดื่มได้ดี ในฤดูฝนขุ่นนิดหน่อย และมักจะทำให้เป็นโรคบิด ถ้าไม่คิดป้องกันเสียด้วยการใส่ไว้ในตุ่มใหญ่แล้วทิ้งไว้ให้ตกตะกอน อันทำให้โทษสมบัตินั้นสูญไป..."

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีส ในพ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเพื่อเจรจาเรื่องสนธิสัญญา กับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญารวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้มากมาย

เขาออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) และแวะที่ปีนัง เรือดังกล่าวแล่นมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ หลังจากนั้นคณะทูตนั่งเรือกลไฟของไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ นายแฮริสได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และที่อยู่อาศัยของชาวสยาม ตลอดแนวสองฟากฝั่งตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำ ปากน้ำ ปากลัด จนถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...ในระหว่างฤดูแล้ง คือ ตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงเดือนพฤษภาคม เขาได้สร้างทำนบขึ้นกั้นตอนปลายแม่น้ำ เพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้าสู่ลำคลอง อันจะทำความเสียหายให้แก่การเพาะปลูก แต่ระหว่างฤดูฝน น้ำฝนปริมาณมากได้ทำให้น้ำในแม่น้ำจืดสนิทลงไปถึงปากน้ำ กล่าวกันว่า บรรดาเรือทั้งหลายที่อยู่ในระยะ ๔ ไมล์ นับจากปากแม่น้ำขึ้นมา สามารถตักน้ำจืดได้จากผิวน้ำระหว่างฤดูฝน..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕

ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกัน

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๙

ปลา : สินค้าสำคัญ

นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงปลาช่อนซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของชาวสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

"ปลาที่ชาวยุโรปเราเรียกกันว่า caboche (ปลาช่อน?) ลำตัวยาวปิเอต์ ๑ ครึ่ง และใหญ่ประมาณ ๑๐ หรือ ๑๒ ปุ๊ช หัวค่อนข้างแบนและมีลักษณะเกือบเป็นสี่เหลี่ยม มีอยู่ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งหนังเป็นสีขี้เถ้า อีกชนิดหนึ่งหนังสีดำ ซึ่งชนิดหลังนี้มีรสอร่อยมาก เพื่อที่จะเก็บไว้กินนาน ๆ เขาให้วิธีตากแดดให้แห้ง และโดยที่ประเทศเพื่อนบ้านต้องการมาก จึงสั่งซื้อจากสยามเป็นสินค้ารายใหญ่ พวกฮอลันดาชอบกินมากกว่าพวกอื่น ๆ ได้สั่งซื้อมาถึงจากเมืองปัตตาเวีย ใช้บริโภคแทนหมูแฮมแห่งมายังซ์ ปลาในแม่น้ำนี้ไม่ค่อยมีที่เหมือนกับปลาในประเทศของเรา แต่ผู้ที่เคยได้บริโภคเช่นข้าพเจ้าย่อมจะรับรองว่า มีรสชาติดีกว่ามาก"

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีสใน พ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

ใน พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมารได้เสด็จเยือนประเทศสยามในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จเยือนประเทศสยามในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นในระหว่างการเดินทาง ซึ่งเจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ ได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชุมชนสองฟากฝั่งแม่น้ำ ระหว่างประทับบนเรือหลวงแล่นผ่านปากน้ำเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...ตามลำน้ำจะเห็นเรือ (ซึ่งส่วนใหญ่ก็บรรทุกปลาตากแห้ง) ที่มีหลังคาเป็นเสื่อมองดูคล้าย ๆ กับถังยักษ์ใบมหึมาลอยมาช้า ๆ ตามลำแม่น้ำฝีพายเรือก็ดูชำนาญและเท่าที่สังเกตฟังดูจากเสียงที่พูดก็แสดงว่าเป็นผู้หญิงน้อยมาก พวกคนเรือเหล่านี้สวมหมวกฟางปีก กว้าง เสื้อผ้าก็ดูเป็นสีอ่อน ๆ ..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงตำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙-๑๘๙๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชาย อิ ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย นายโรเบิร์ต กู้ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ภัยจากสองฝั่งแม่น้ำ

นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงภัยที่อยู่ริมน้ำของชาวสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

"ในท้องที่อันห่างไกลหมู่บ้าน ลางตอนของแม่น้ำสายนี้ มักจะมีผู้พบจระเข้ตัวใหญ่ ๆ เสมอ ซึ่งกินทั้งคนและปลา แต่โดยที่คนสยามไม่อาจที่จะงดเว้นการอาบน้ำบ่อย ๆ ได้ ทุกปีจึงมีผู้เคราะห์ร้ายที่ถูกจระเข้ขบกินเป็นอาหาร เพื่อป้องกัน เขาจึงทำรั้วไม้ไผ่ล้อมตรงบริเวณที่จะลงอาบน้ำ...

เมื่อสองปีมานี้ มีหลายคนที่เสียชีวิตไปทันที เพราะถูกกัดโดยแมลงเล็ก ๆ ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในแม่น้ำนี้เหมือนกัน ลางคนเพียงแต่ถูกมันโฉบเฉียดไปเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ว่าจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ในประเทศสยามก็ไม่เคยเห็น โดยที่ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำสายนี้มีผู้คนอาศัยอยู่มาก จึงมีต้นไม้เขียวชอุ่มอยู่ตลอดปีดูงามที่สุดในโลกน่าเที่ยวยิ่งนัก ถ้าไม่ถูกกองทัพยุงกันปล่องราวีเอาตั้งแต่ตะวันตกดินจนกระทั่งรุ่งเช้า มันติดตามไปทุกหนทุกแห่ง แมลงชนิดนี้ชอบคุกคามชาวยุโรปมากกว่าคนพื้นเมือง เพราะว่ามีเลือดดีกว่าและเนื้อ

หนังมังสาอร่อยกว่า เอาผ้าทบกันตั้งสามชั้นสี่ชั้นคลุมตัวมันยังสอดปากแทงเข้าไปได้ สิ่งน่ารำคาญนอกจากเสี่ยงหิ้งของมันแล้ว ก็คืออาการเจ็บ ๆ คัน ๆ ตรงที่ถูกมันแทงเอาเท่านั้น จะป้องกันได้ก็ด้วยวิธีสุมควัน หรือไม่ก็ซ่อนตัวอยู่ในผ้าคลุมเตียงที่ทำด้วยมัสลินหนา ๆ จึงจะพ้นมิฉะนั้นก็ไม่เป็นอันนอนกันละ"

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖
ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปาริส ในพ.ศ. ๒๒๓๑
เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๓๑
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

การต่อเรือสำเภา

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษได้เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ เขาเดินทางจากสิงคโปร์ด้วยเรือกลไฟชื่อ Reliance เพื่อเดินทางต่อมายังกรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และมาถึงกรุงเทพฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เขาได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นในขณะแล่นเรือผ่านปากน้ำจนมาถึงกรุงเทพฯ เขากล่าวถึงสภาพวิถีชีวิตของชาวสยามแถบส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ว่า

"...ส่วนใต้ของกรุงเทพฯ แม้จะเป็นเวลาเช้าตรู่ แต่ช่างเหล็กชาวจีนหลายต่อหลายคนกำลังทำงานของเขาง่วนอยู่ บางทีพวกเขาอาจจะกำลังตีเหล็กสำหรับสร้างเรือสำเภาซึ่งกำลังสร้างอยู่บนฝั่งขณะนี้..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม - กรุงเทพฯ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙
ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

การสัญจรและการค้าขายทางน้ำ

นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล (Mr. George Windsor Earl) นักเขียนชาวอังกฤษ เดินทางท่องเที่ยวมายังดินแดนแถบตะวันออกหลายประเทศ ในพ.ศ. ๒๓๗๕-๒๓๗๗ เขาเดินทางจากสิงคโปร์ด้วยเรือกลไฟชื่อ Reliance เพื่อเดินทางต่อมายังกรุงเทพฯ พร้อมกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าชาวอังกฤษ และมาถึงกรุงเทพฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เขาได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็นในขณะแล่นเรือผ่านปากน้ำจนมาถึงกรุงเทพฯ โดยกล่าวถึงสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชาวสยามแถบส่วนใต้ของกรุงเทพฯ ความว่า

"...เรือของเราแล่นตรงไปท่ามกลางหมู่เรือสำเภา เรือหลายลำและเรือนแพซึ่งมีอยู่ชุกชุกทั่วไปในบริเวณนั้น ความระเกะระกะของหมู่เรือและเรือนแพทำให้เรามองไม่เห็นฝั่ง เรือพายเล็ก ๆ จำนวนร้อย ๆ ลำ บางลำก็กว้างไม่เกินกว่าตะกร้าผ้า พายไปมาขณะที่เรือกำลังแล่นไปข้างหน้า ในบรรดาเรือพายเหล่านั้นหลายลำ มีพระสงฆ์นั่งอยู่และพายจากบ้านหลังหนึ่งไปอีกหลังหนึ่งเพื่อรับของบิณฑบาต ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเรือนแพกำลังเปิดบานพับที่คล้ายหน้าต่าง ซึ่งเมื่อเปิดออกแล้วเนื้อที่ของแพตรงนั้น จะกลายเป็นหน้าร้านซึ่งมีสินค้าวางขายอยู่หลายชนิด เช่น ถ้วยโถโอชาม ผ้าดิบมีลายร่มกระดาษ เนื้อหวาน หม้อ กระทะ เป็นต้น ของเหล่านี้วางขายไว้ลักษณะที่เชิญชวนให้ผู้ผ่านไปมาอยากแวะซื้อ คนขายในเรือนแพทุกคนล้วนเป็นผู้หญิง ส่วนผู้ชายหากไม่นั่งบนพื้นเพื่อสูบบุหรี่ก็กำลังเตรียมตัวจะออกเรือ..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง การเดินทางสู่สยาม–กรุงเทพฯ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙

ผู้บันทึก : นายจอร์จ วินด์เซอร์ เอิร์ล นักเขียนชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๗๕–๒๓๗๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๓

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว

การเล่นว่าว

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษ ผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรือแรตเลอร์ (Rattler) ที่นำคณะราชทูตอังกฤษมาแล่นถึงอ่าวสยามเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ และแล่นเลยปากแม่น้ำเข้ามาถึงปากน้ำในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ หลังจากนั้นคณะราชทูตลงเรือหลวงที่ฝ่ายไทยนำไปรับที่ปากน้ำเพื่อเดินทางสู่กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิตของชาวสยามในขณะที่เรือแล่นเข้าใกล้กรุงเทพฯ ความว่า

"...การเล่นว่าวดูเหมือนเป็นกีฬาที่นิยมกันตามสองฝั่งแม่น้ำ ว่าว (ไม่มีหาง) ทำเป็นรูปดาวและชนิดที่มีหางซึ่งประดิษฐ์ในลักษณะต่าง ๆ ประเภทของว่าวอาจจะไม่มีหลากหลายเหมือนของชาวจีน ข้าพเจ้าเองก็ไม่เห็นว่าวที่มีเสียงดนตรีเหมือนอย่างในประเทศจีน..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย

เรือนแพ

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษ ผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรือแรตเลอร์ (Rattler) ที่นำคณะราชทูตอังกฤษมาแล่นเข้ามาถึงปากน้ำในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ หลังจากนั้นคณะราชทูตลงเรือหลวงที่ฝ่ายไทยนำไปรับที่ปากน้ำเพื่อเดินทางสู่กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิตตลอดจนที่อยู่อาศัยของชาวสยามในขณะที่เรือแล่นเข้าใกล้กรุงเทพฯ ความว่า

"...เมื่อเราเข้ามาใกล้กรุงเทพฯ จำนวนเรือนแพก็เพิ่มมากขึ้น ตัวเรือนสร้างอยู่บนแพลูกบวบ และผูกติดกับฝั่ง เรือนแพเหล่านี้เป็นร้านค้า ตลาดขายของ และที่พักอาศัย หน้าเรือนแพบางแห่งที่มีลักษณะดีกว่าเรือนแพอื่น ๆ เราสังเกตเห็นสุภาพสตรีกลุ่มใหญ่ซึ่งนั่งรอชมขบวนเรือของเรา พวกเขาชี้ให้เราดูบรรดาภรรยาของพระคลังซึ่งอยู่ในกลุ่มสุภาพสตรีเหล่านั้นด้วยพระสงฆ์หลายรูปนั่งอยู่บนแพหรือที่ท่าเทียบเรือหน้าวัด เราเห็นพระสงฆ์รูปหนึ่งคัดท้ายเรือที่มีลักษณะน่าสังเวช..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย

คุณประโยชน์ของต้นจาก

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาเรื่องสนธิสัญญากับไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญารวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้มากมาย เขาออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือ ฟริเกต ชื่อ ซานจาซินโต (San Jacinto) และแวะที่ปีนัง เรือดังกล่าวแล่นมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ หลังจากนั้นคณะทูตนั่งเรือกลไฟของไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ นายแฮริสได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชาวสยาม ตลอดแนวสองฟากฝั่งตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำ ปากน้ำ ปากลัด จนถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...ในหมู่เกาะอินเดียและแหลมมลายูใช้ตับจากมุงหลังคาบ้านกันอย่างกว้างขวาง มันเป็นต้นปาล์มที่สวย และดูไม่ค่อยแตกต่างกับต้นมะพร้าวต้นอ่อนๆ เท่าใดนัก เพียงแต่ต้นจากจะไม่เติบโตขึ้นทอดยอดเขียว

ชอุ่มจนพลิ้วไปตามลม แต่จะคงต่ำเตี้ยและงามน่ารักอยู่เช่นนั้น ทั้งเป็นประโยชน์ที่สุดแก่มนุษย์ คุณประโยชน์ที่ได้รับจากต้นปาล์มชนิดต่างๆ นี้มีมากมายมหาศาลจนไม่สามารถจะประมาณได้ทีเดียวอาจจะใช้เป็นวัสดุสำหรับสร้างบ้านเรือนและเรือ รวมทั้งเชือกและใบเรือ สายเบ็ดจับปลาเป็นเครื่องดื่มเย็น ๆ ในวันที่อากาศร้อนจัด ทำเป็นน้ำมันและเหล้าแชมเปญกับบรั่นดีได้มากพอต้องการ นอกจากนี้ยังนำมาทำน้ำตาลได้เหมือนกับต้นเมเปิ้ลของประเทศของเรา ขณะเดียวกันมันก็เป็นส่วนสำคัญของอาหารแต่ละมื้อ ทำเป็นภาชนะใส่อาหารและเครื่องดื่ม ทั้งหมดนี้เป็นคุณประโยชน์ที่พอจะกล่าวถึงได้ และเชื่อแน่ว่าจะยังมีคุณประโยชน์อื่นๆ ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ทราบในตอนนี้..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกัน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ สมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา ให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๓๙๙

สำมะโนประชากร

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดหมายที่จะสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา เขาเดินทางออกจากลอนดอนด้วยเรือที่แล่นด้วยใบลำหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๑ และถึงประเทศสิงคโปร์ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ขณะที่เดินทางสู่กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยามตามสองฟากฝั่งแม่น้ำ ก่อนถึงใจกลางเมืองกรุงเทพฯ ว่า

"...ด้วยเหตุที่การสำรวจสำมะโนประชากรของประเทศในแถบตะวันออกทุกประเทศยังขาดความสมบูรณ์อย่างเห็นได้ชัด เราจึงไม่อาจทราบจำนวน

ประชากรที่แท้จริงของเมืองกรุงเทพฯ ได้ อย่างไรก็ตามจำนวนประชากรที่คาดคะเนไว้ก็อยู่ในราว ๓๐๐,๐๐๐ - ๔๐๐,๐๐๐ คน...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ผู้บันทึก : อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาว และกัมพูชา

ข้อเสียของการกินหมาก

ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล ที่ ๔ อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน โดยมีจุดหมายที่จะสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา เขาเดินทางออกจากลอนดอนด้วยเรือที่แล่นด้วยใบลำหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๑ และถึงประเทศสิงคโปร์ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ขณะที่เดินทางสู่กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยาม ตามสองฟากฝั่งแม่น้ำ ก่อนถึงใจกลางเมืองกรุงเทพฯ ไว้ว่า

“...ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบเห็นความน่ารักของพวกเด็ก ๆ จนทำให้ต้องหยุดแวะทักทายและดึงตัวเข้ามาโอบกอด แต่ครั้นเมื่อเด็กเหล่านี้เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ความงดงามที่มีอยู่ในตัวกลับสูญสลายไปในเวลาอันรวดเร็ว อุปนิสัยที่เคยชินกับการเคี้ยวหมากส่งผลให้ฟันของพวกเขากลายเป็นสีดำ และยังมีริมฝีปากที่ดูหนาอีกด้วย...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ เรื่อง การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ผู้บันทึก : อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา

ความสัมพันธ์กับสายน้ำ

ในพ.ศ. ๒๔๐๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส เดินทางเข้ามาในประเทศแถบอินโดจีน เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา เขาเดินทางออกจากลอนดอนด้วยเรือที่แล่นด้วยใบลำหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๑ และถึงประเทศสิงคโปร์ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๑ ขณะที่เดินทางสู่กรุงเทพฯ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยามตามสองฟากฝั่งแม่น้ำก่อนถึงใจกลางเมืองกรุงเทพฯ ว่า

"...ที่นี่ (สองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนถึงใจกลางเมืองกรุงเทพฯ) เราพบเห็นเรือบดจำนวนมาก บนเรือมีทั้งชายหนุ่ม หญิงสาว หรือแม้แต่เด็ก ๆ ก็พบเห็นอยู่บ่อย ๆ กำลังพายเรือกันอย่างคล่องแคล่วจนแทบไม่น่าเชื่อ พวกเด็ก ๆ ดูจะคุ้นเคยกับน้ำกันตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ข้าพเจ้าเคยพบเห็นเด็ก ๆ ที่บ้านท่านเจ้าเมือง ซึ่งยังอยู่ในวัยเด็กมาก กระโจนลงในแม่น้ำดำผุดดำว่ายกันราวกับนกเป็ดน้ำ ชวนให้พิศวงและตื่นตาตื่นใจยิ่งนัก..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓
เรื่อง การเดินทางสู่อินโดจีน ตอนประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๐๑
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ผู้บันทึก : อเล็กซานเดอร์ อังรี มูโอต์ (Alexander Henri Mouhot)
นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๐๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทย ลาวและกัมพูชา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ชาวต่างชาติตะวันตกได้รับการว่าจ้างเข้ามาปฏิบัติราชการในประเทศไทยมากขึ้น เนื่องจากขณะนั้นประเทศไทยต้องการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) เป็นชาวอังกฤษ

ที่เข้ามาปฏิบัติราชการในตำแหน่งรองเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเลื่อนเป็นเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ขณะที่พำนักอยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นมากมาย และได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพต่าง ๆ ตามริมฝั่งแม่น้ำตั้งแต่ปากน้ำเจ้าพระยาถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตอนเช้าของเดือนพฤศจิกายนนี้ก็เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าเองไม่เคยล่วงรู้มาก่อน แต่ที่ข้าพเจ้าเห็นแล้วประหลาดใจก็คือการที่เด็กผู้ชายผิวคล้ำตัวเล็ก ๆ กำลังพยายามเอาเรือบดลำเล็กล่องไปในแม่น้ำแล้วตำผุดตำว่ายลงไปใต้ระลอกคลื่นของเรือกลไฟ ..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ
อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณีจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยเรือ ชื่อ "กอร์กอน" (Gorgon) ซึ่งแล่นออกจากสิงคโปร์มาได้ ๔ วัน ก็มาถึงอ่าวสยาม และหลังจากแจ้งการมาถึงของพวกเขาแล้ว เรือได้แล่นผ่านสันดอนและปากน้ำ จนกระทั่งมาถึงปากลัด เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณนี้ ว่า

"...เรารู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินกับการเฝ้าสังเกตดูพวกผู้หญิงหรือแม้แต่เด็กผู้หญิงตัวเล็ก ๆ พายเรือสำปั้นอยู่ในแม่น้ำ กรรมวิธีในการจัดการกับเรือลำเล็ก ๆ ของพวกเขาเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง ดูเหมือนพวกเขาจะใช้พายได้คล่องแคล่วกว่าพวกที่พายเรือกอนโดล่า อยู่ในลำคลองเวนิซเสียอีก และมีพละกำลังมากพอที่จะพายเรือฝ่ากระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวได้อย่างสบาย..."

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณี จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

ตลาดลอยน้ำ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เข้ามาสำรวจตินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ เขาได้เขียนเล่าเรื่องสภาพการเดินทางและการสำรวจของเขาในประเทศไทย โดยเขาได้บรรยายเกี่ยวกับการเดินทางตั้งแต่ประเทศสิงคโปร์ด้วยเรือไฟชื่อ “กงสี” เรือมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ โดยใช้เวลาแล่นอยู่ ๔ วัน กี่มาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา เขาได้กล่าวถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยามในกรุงเทพฯ ความว่า

“...แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมที่เงียบสงบมากตรงหน้าบ้านพักของมิสเตอร์อลาบาสเตอร์ ผู้รับราชการเป็นล่ามประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีสภาพเหมือนตลาดแถวโคเวนท์การ์เด้น คือเป็นตลาดลอยน้ำมีเรือประมาณ ๑๐ กว่าลำพายไปมา แต่ละลำมีผู้หญิงคนหนึ่งหรือสองคน ส่วนมากสวมเสื้อทรงกระบอกสีขาว ไม่คลุมหน้า แต่สวมงอบเป็นคนพายหรือแจว ส่งเสียงเจื้อยแจ้วได้ยินไปทั่ว ต่อรองราคากับพวกลูกค้าและบอกขายผลไม้ ผัก ฟืน และสินค้าจากชนบทของตน มีเรือขายของกินของชาวจีนปะปนอยู่บ้าง เป็นเรือลำเล็ก ๆ ที่ชาวจีนขายอาหารถูก ๆ เช่น ข้าวต้ม ผักต้ม เนื้อหมู ปลาแห้ง และขนม...”

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจตินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

เรือต่างๆ ในแม่น้ำ

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เข้ามาสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ เขาได้เขียนเล่าเรื่องสภาพการเดินทางและการสำรวจของเขาในประเทศไทย โดยบรรยายเกี่ยวกับการเดินทางตั้งแต่ประเทศสิงคโปร์ด้วยเรือไฟชื่อ “กงสี” เรือมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ โดยใช้เวลาแล่นอยู่ ๔ วัน ก็มาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา เขาได้กล่าวถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยาม ในกรุงเทพฯ ความว่า

“...ภาพของกรุงเทพฯ ที่มองเห็นจากแม่น้ำและภาพในแม่น้ำเองก็น่าดูมาก ตรงกลางน้ำเราเห็นเสากระโดงของเรือกลไฟอังกฤษหลายลำ ลำเรืออันใหญ่โตข่มเรือแพของไทยซึ่งจัดว่าเป็นขนาดใหญ่แล้วที่แล่นไปมาอยู่ระหว่างเรือกลไฟกับฝั่งจนหมดสิ้น ตามริมฝั่งจะเห็นเรือจอดเรียงกันเป็นแถวประมาณ ๕ หรือ ๖ ลำ ลำสุดท้ายผูกติดอยู่กับฝั่ง ส่วนลำต่อ ๆ มาผูกติดกับสะพานทำด้วยไม้กระดานสองสามแผ่นหรือไม้ไผ่สองสามลำผูกติดกัน เรือที่ใช้มักมีหลังคาโค้งเป็นครึ่งวงกลม พวกชาวเรือและครอบครัวก็ใช้เป็นบ้านอันถาวรของตนด้วย...”

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

แม่น้ำ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายคาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์ ได้เข้ามาสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ เขาได้เขียนเล่าเรื่องสภาพการเดินทางและการสำรวจของเขาในประเทศไทย และได้บรรยายเกี่ยวกับการเดินทางตั้งแต่ประเทศสิงคโปร์ด้วยเรือไฟชื่อ “กงสี” เรือมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ โดยใช้เวลาแล่นอยู่ ๔ วัน

กี่มาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา เขาได้กล่าวถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสยามในกรุงเทพฯ ความว่า

"...มีเรือสำราญที่เป็นของส่วนบุคคล รูปร่างคล้ายเรือกอนโดลา พวกข้าราชการที่เหน็ดเหนื่อยหรือนักธุรกิจที่ต้องการพักผ่อนให้ลืมความกังวลในหน้าที่การงานมักจะมาตากอากาศในแม่น้ำตามแบบ ซึ่งเป็นที่นิยมกันอยู่ในกรุงเทพฯ เพราะถึงแม้สองฝั่งแม่น้ำจะมีต้นไม้ขึ้นเรียงรายเขียวชอุ่ม ตามลานวัดก็มีต้นไม้หลากชนิด จนแม้แต่ริมถนนแคบ ๆ ก็มักจะมีสวนมะพร้าวสวนหมาก สวนกล้วย และพืชเมืองร้อนอื่น ๆ อยู่เรียงรายตลอดจนที่ว่างระหว่างบ้านช่องก็ยังมีร่องผักต่าง ๆ ก็ดี แต่ก็ยังไม่มีสวนสาธารณะเลย เมืองนี้จึงมีแม่น้ำเท่านั้นเป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ

...สำหรับสวนหลวงนั้นเปิดให้ประชาชนเข้าไปเที่ยวได้อาทิตย์ละครั้ง มีแตรวงชั้นเยี่ยมที่ผู้เล่นเป็นคนไทยทั้งหมดบรรเลงให้ฟังด้วยในตอนบ่าย แต่ไม่มีที่สำหรับผู้หญิงอเมริกันและผู้หญิงยุโรปสองสามคนจะไปเที่ยวอวดโฉมได้ เว้นแต่ท่านเสนาบดีว่าการต่างประเทศหรือข้าราชการอื่น ๆ จะเกิดความสงสารจัดงานเต้นรำหรืองานอุทยานสโมสรขึ้น การลอยเรือจึงเป็นทางเดียวเท่านั้นที่จะได้รับอากาศบริสุทธิ์บ้าง เกือบทุกคนจึงมีเรือกันคนละลำ และข้างคนแจวเรือไว้ประจำอย่างน้อยคนหนึ่ง..."

แหล่งที่มา : ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. ๒๕๕๐
ผู้บันทึก : คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวนอร์เวย์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๒๔ (ค.ศ. ๑๘๘๑) ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อสำรวจดินแดนไทยด้านภูมิศาสตร์

สภาพธรรมชาติกับอุปนิสัยของผู้คน

ใน พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมารได้เสด็จเยือนประเทศสยามในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จเยือนประเทศสยามในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึก

เรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นในระหว่างการเดินทาง ซึ่งเจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ ได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชุมชนสองฟากฝั่งแม่น้ำ ระหว่างประทับบนเรือหลวงแล่นผ่านปากน้ำเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...เราเดินทางผ่านสายน้ำ ผ่านภูมิประเทศที่มีการเพาะปลูกเต็มไปหมดจนแลไม่เห็นบ้านผู้คน ที่มองเห็นอยู่นี้ ดูสภาพบ้านเมืองก็ยังเป็นป่าอยู่มาก แต่ก็ยังมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นระยะ ๆ เหมือนกัน ธรรมชาติก็ดูจะมีส่วนช่วยเป็นฉากคุ้มกันพวกเขาให้รอดปลอดภัยจากการรุกราน จึงทำให้ผู้คนเหล่านี้ได้ประกอบการงานอย่างอิสระเสรีท่ามกลางแสงอาทิตย์อันแรงกล้า ราชอาณาจักรที่เรียกว่าสยามนี้ไม่มีคนที่มีลักษณะเป็นคนรีบร้อน แต่เท่าที่ปรากฏแก่สายตาของผู้ที่เดินทางเข้ามาถึงก็จะเห็นว่าเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาด งดงามมีเสน่ห์ และเป็นคนสวยจริง ๆ..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙๐-๑๘๙๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย นายโรเบิร์ต กู๊ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

เวนิสตะวันออก

ใน พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมารได้เสด็จเยือนประเทศสยามในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จเยือนประเทศสยามในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นในระหว่างการเดินทาง ซึ่งเจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ ได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชุมชนสองฟากฝั่งแม่น้ำ ระหว่างประทับบนเรือหลวงแล่นผ่านปากน้ำเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...เมื่อเราเดินทางขึ้นไปตามลำแม่น้ำเรื่อยขึ้นไปจะเห็นว่าเป็นที่ชุมชนหนาแน่นขึ้น เท่าที่มองเห็นก็พอบอกถึงความแตกต่างกันได้ว่าเริ่มมีเขตอุตสาหกรรมบ้างแล้ว มีโรงเรียน มีหมู่บ้านที่เป็นที่พักของพวกคนยุโรป ที่โรงภาษีก็ดูสง่างาม รอบ ๆ พระบรมราชวังมีรถรางแล่นอยู่รอบๆ และประการสำคัญก็คือหลังคาวัดที่ส่งประกายงดงามยิ่งนัก เรืออพอลโลแล่นผ่านเรือใบหลายลำ ผ่านเรือปืนและเรือยอร์ชลำเล็ก ๆ มากมาย ซึ่งต่างก็ประดับประดาด้วยธงทิวทั้งนั้น เส้นทางสัญจรที่พวกผู้คนใช้กันและเห็นอยู่รอบ ๆ เราก็คือ ริมน้ำที่มีบ้านเรือนที่พักอาศัยลอยอยู่ประมาณหมื่นครอบครัว คนพวกนี้ใช้ชีวิตอยู่ตามริมแม่น้ำและลำคลองที่มีจำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วน รูปลักษณะของชายและหญิง น่าสนใจมาก เพราะเราจะแยกออกไม่ได้เลย ถ้าดูจากเครื่องแต่งกายหรือทรงผม พวกเขามักจะนั่งกันอยู่ตามระเบียงของบ้านที่รูปร่างแปลกแล้วก็เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (ที่เรียกว่าเรือ)[๑] บ้านเหล่านี้ผูกเข้าไว้กับเสาที่ปักลึกลงไปในพื้นแม่น้ำ ถ้ามีลมพายุมาแรง ๆ บ้านเรือนพวกนี้ก็ถูกพัดพาไปได้ แต่ก็ไม่ถึงกับก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้อาศัย บ้านเรือนเหล่านี้จะลอยไปตามลำน้ำได้และบรรดาผู้เป็นเจ้าของบ้าน ก็จะนำไปผูกเข้าไว้กับเสาอื่น ๆ หรืออะไรก็ได้เท่าที่จะยึดเรือนได้ พวกเขาทำด้วยความชำนิชำนาญมาก การอยู่ในบ้านลักษณะเช่นนี้ทำให้สะดวกในการขนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้เมื่อเกิดไฟไหม้ (แม้ว่าจะกลัวว่าบ้านของตัวจะถูกไฟจากเรือนที่ไฟกำลังไหม้และลอยผ่านไป) เรื่องนี้ถ้าจะพูดไปแล้วก็เป็นการอพยพจากจุดการค้าขายจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งด้วยวิธีที่มีราคาถูกที่สุด บรรดาเรือต่าง ๆ ของพวกเขา (ซึ่งมักจะเป็นเจ้าของกัน อย่างน้อย ๆ ก็ลำหนึ่งเช่นเดียวกับที่พวกสาร์ท (Sart) ที่อยู่ในตุรกีสถาน (Turkestan) ใช้ตัวอิชัคหูยาวหรือถาขนาดเล็ก) ซึ่งใช้ประโยชน์ได้อย่างมากมายและสะดวกเมื่อพวกเขาอพยพไปหาที่อยู่แห่งใหม่ เวลาจะนำเรือนขึ้นไปตามลำน้ำ คนบางกอกก็จะทำเมื่อเวลากระแสน้ำขึ้นสูงเช่นนี้ เราจึงเรียกเมืองหลวงของกรุงสยามว่าเป็น เวนิสแห่งตะวันออก..."

---

[๑] คงหมายถึงแพ - ผู้แปล.

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙๐-๑๘๙๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐
ผู้บันทึก : เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย
นายโรเบิร์ต กู้ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

งานทอดกฐิน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ชาวต่างชาติตะวันตกได้รับการว่าจ้างเข้ามาปฏิบัติราชการในประเทศไทยมากขึ้น เนื่องจากขณะนั้นประเทศไทยต้องการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) เป็นชาวอังกฤษที่เข้ามาปฏิบัติราชการในตำแหน่งรองเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเลื่อนเป็นเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ขณะที่พำนักอยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นมากมาย และได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสภาพต่าง ๆ ตามริมฝั่งแม่น้ำตั้งแต่ปากน้ำเจ้าพระยาถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

"...เมื่อยามที่น้ำท่วมสูงช่วงเดือนตุลาคมงานทอดกฐินประจำปีก็จะเวียนมาอีกครั้ง ทำให้ทุกคนต้องวุ่นวายกับการตระเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ไปวัด แล้วตอนนั้นพระเจดีย์กลางน้ำ ก็จะกลายเป็นที่ชุมนุมของชาวบ้านและชาวไร่ชาวนาผู้ใจบุญนับพันคนที่จะมา "ทำบุญ" เล็ก ๆ น้อย ๆ ร่วมกันอย่างสนุกสนาน..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยามเล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริตัน สมิธ ชาวอังกฤษ อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

การค้าของสยามดำเนินการโดยชาวต่างชาติ

เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษที่ท่องเที่ยวไปหลายประเทศทั้งในยุโรปและเอเชีย ได้เดินทางเข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๔ และบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น รวมถึงเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากินของชุมชนชาวสยาม ตามสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณกรุงเทพฯ ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ว่า

"...เรือได้เข้ามาจอดทอดสมอกลางลำน้ำที่กรุงเทพ ฯ เมืองหลวงที่มีทัศนียภาพแปลกตา ผู้มาเยือนจะตระหนักได้ในทันทีว่า ที่นี่เป็นเมืองค้าขาย จากสถิติทางการค้าของสยามเปรียบเทียบกับบรรดาชาวตะวันออกด้วยกัน สยามเป็นประเทศที่มั่งคั่งร่ำรวย และจะต้องเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน สภาพป่าละเมาะที่เงียบสงบและป่าดงดิบที่สมบูรณ์ในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยเสากระโดงเรือเสาปล่องไฟ มีเสียงร้องฮึมฮัมว่า "โกดัง" ของพ่อค้าอังกฤษที่รีบเร่งล่องลอยมา ทัศนียภาพบรรดาโรงสีข้าว โรงเลื่อย ท่าเรือและอู่ต่อเรือ โรงเก็บพัสดุฝั่งแม่น้ำและบ้านเรือนผู้คน ตลอดจนโรงเรียน ดูเหมือนจะแสดงถึงความตื่นตัวอย่างแข็งขันของชาวตะวันตก ผสมผสานกับความอุตสาหะของผู้คนชาวเอเชียผิวเหลือง ซึ่งได้ช่วยเร่งเร้าชีวิตที่เฉื่อยชาของคนพื้นเมืองให้กระตือรือร้นขึ้นได้บ้าง

...เมื่อเดินทางถึงท่าเทียบเรือพาณิชย์ หากเหลียวมองไปทั่ว ๆ จนคุ้นตากับเมืองที่พลุกพล่านแห่งนี้แล้ว คำถามแรกที่ผู้มาเยือนจะเอ่ยปากถามก็คือ ประเทศสยามตั้งอยู่ที่ไหน และชาวสยามอยู่ที่ไหน เพราะทุกแห่งหนจะแลเห็นแต่ชาวจีน ชาวมาเลย์ หรืออินเดียเท่านั้น แล้วชาวสยามล่ะ พวกเขามิได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการค้าเหล่านั้นหรือคำตอบก็คือ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔
เรื่อง ชีวิตความเป็นอยู่และการเมืองการปกครองของชาวตะวันออกไกล
ตอนประเทศสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : เซอร์ เฮนรี นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกไกล รวมถึงประเทศไทย

กุลีและกรรมกรที่ปากลัด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นาย แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณี จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยเรือ ชื่อ “กอร์กอน” (Gorgon) ซึ่งแล่นออกจากสิงคโปร์มาได้ ๔ วัน ก็มาถึงอ่าวสยาม และหลังจากแจ้งการมาถึงของพวกเขาแล้ว เรือได้แล่นผ่านสันดอนและปากน้ำ จนกระทั่งมาถึงปากลัด เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณนี้ ไว้ว่า

“...ในบรรดาชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในบริเวณนี้ ปากลัด บีลู (Paklat Beeloo) น่าจะเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญที่สุด ทัศนียภาพที่พบเห็นแลดูสดชื่นมีชีวิตชีวา พวกกุลีและกรรมกรท่าเรือ ทั้งผู้หญิง ผู้ชายและเด็กผู้หญิงตัวเล็ก ๆ ก็มีให้พบเห็นอยู่บ่อย ๆ คนเหล่านี้กำลังช่วยกันขนถ่ายสินค้าที่มีทั้งไม้ เครื่องลายครามข้าวสาร ปลาแห้ง ผลไม้ ตลอดจนสินค้าอย่างอื่น ๆ ขึ้นลงจากเรือสำเภาซึ่งจอดเทียบท่าอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ...”

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณี
จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

กำลังการผลิตข้าว/ข้าว อาหารหลักของชาวสยาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นาย แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล (Mr. Maxwell Sommerville) ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณี จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยใช้เวลาเดินทางจากสิงคโปร์ถึงอ่าวสยามเป็นเวลา ๔ วัน และหลังจากแจ้งการมาถึงของพวกเขาแล้ว เรือที่เขาโดยสารมาได้แล่นผ่านสันดอนและปากน้ำ จนกระทั่งมาถึงปากลัด เขาได้บรรยายถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณนี้ ไว้ว่า

> *"...ดังเป็นที่ทราบกันดีในประเทศสยามแห่งนี้ว่า แม้จะคิดจากแหล่งผลิตเพียงแค่หนึ่งในห้าของประเทศ แต่สยามก็ยังสามารถผลิตข้าวได้นับร้อยๆ ล้านลิตรสำหรับเลี้ยงดูคนในชาติที่มีจำนวนเกือบจะเรียกได้ว่าหลายล้านคน และเป็นประชากรที่แม้จะใช้ข้าวเป็นธัญพืชเพียงอย่างเดียวที่บำรุงเลี้ยงร่างกายให้เติบโตขึ้นมา แต่ทุกคนก็มีสุขภาพที่สมบูรณ์และแข็งแรงล่ำสัน..."*

แหล่งที่มา : สยามริมฝั่งเจ้าพระยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : แม็กซ์เวล ซอมเมอร์วิล ศาสตราจารย์ด้านการเจียระไนอัญมณี จากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา
เวลาที่บันทึก : ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

ชีวิตในเรือนแพ

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นและพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชุมชนริมน้ำชาวสยามบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำ ไว้ว่า

"...บ้านเรือนสำหรับพักอาศัยมีทั้งที่สร้างอยู่บนเสาสูง ซึ่งช่วยให้ตัวบ้านอยู่พ้นจากระดับน้ำซึ่งมักจะขึ้นสูงอยู่เสมอ และที่เป็นเรือนแพลอยอยู่ในน้ำ หรือเวลาที่น้ำในแม่น้ำแห้งลงก็จะตั้งอยู่บนพื้นโคลนแทนเรือนแพเหล่านี้มักจอดอยู่ติด ๆ กันตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง โดยด้านหน้าของเรือนแพจะหันเข้าหาแม่น้ำและมีเพียงไม้กระดานแคบ ๆ แผ่นเดียวที่เชื่อมต่อระหว่างประตูหลังของเรือนแพกับพื้นดิน

ส่วนที่เป็นตัวแพจะผูกไว้หลวม ๆ กับหลักไม้ใหญ่ซึ่งปักลึกลงไปที่ก้นแม่น้ำ ตัวบ้านจึงลอยขึ้นลงได้ตามกระแสน้ำ ด้านหน้าของเรือนแพทุกหลังจะมีนอกชานเล็ก ๆ หรือระเบียง ซึ่งผู้คนมักใช้เวลาส่วนใหญ่ของพวกเขาอยู่ที่บริเวณระเบียงแห่งนี้ หากพวกเขาตั้งร้านขายของก็จะใช้บริเวณนี้เป็นที่จัดวางสินค้า นอกจากนี้ยังใช้เป็นบริเวณที่อาบน้ำของสมาชิกทุกคนในครอบครัว โดยพวกเขาจะใช้ถังหรือกระป๋องตักน้ำขึ้นมารดตั้งแต่ศีรษะลงไปผู้คนที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำ นอกจากจะพักกันอยู่ตามเรือนแพแล้ว ยังมีบางพวกที่พักอาศัยอยู่ในเรือ เดินทางไปทุกหนทุกแห่งด้วยเรือตามแต่ความคิดหรือธุรกิจจะพาไป มีผู้คนเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่บนเรือตลอดชีวิต เกิดและเติบโตอยู่บนเรือจนบางครั้งทำให้หมดโอกาสที่จะเข้ารับการศึกษา ได้พบปะชอบพอและแต่งงานอยู่กินกันบนเรือและไม่เคยจากแม่น้ำไปเลยจนกระทั่งจบชีวิตลง และเริ่มต้นการเดินทางอันลี้ลับและยาวนานซึ่งทั้งรถและเรือไม่สามารถนำพวกเขากลับมาได้ ภายในเรือมีห้องเพียงไม่กี่ห้อง แต่ผู้ที่อาศัยอยู่ในเรือก็ดูจะพอใจในโชคชะตาของพวกเขา ความจริงแล้วชาวสยามดูจะมีความสุขและพอใจในสถานที่ทุกหนทุกแห่งอยู่ตลอดเวลา และนับได้ว่าเป็นกลุ่มชนที่มีนิสัยร่าเริงและสนุกสนานที่สุดกลุ่มหนึ่งในโลก

ผู้คนที่อาศัยอยู่บนพื้นน้ำมีทุกสิ่งทุกอย่างอุดมสมบูรณ์พร้อมสรรพโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยพวกที่อยู่บนพื้นดิน นอกจากเรือนแพลอยน้ำแล้วยังมีภัตตาคารลอยน้ำ โรงละครลอยน้ำ และร้านขายของทุกประเภท

เวลาที่เจ้าของเรือนแพหลังใดหลังหนึ่งต้องการเคลื่อนย้ายเรือนแพพวกเขาไม่จำเป็นต้องเรียกหารถบรรทุกหรือเกวียน แต่สามารถเคลื่อนย้ายเรือนแพตลอดจนเครื่องเรือนและสมาชิกในครอบครัวไปพร้อม ๆ กันได้อย่าง

ง่ายดาย หากเป็นครอบครัวที่มีอันจะกิน ก็จะว่าจ้างเรือกลไฟลำใดลำหนึ่งที่วิ่งขึ้นล่องอยู่ในแม่น้ำมาช่วยลากเรือนแพ โดยสมาชิกในครอบครัวที่เป็นเด็ก ๆ จะนั่งดูอยู่ที่ระเบียง และหัวเราะกันอย่างสนุกสนานกับประสบการณ์แปลกใหม่ที่พวกเขาได้รับ แต่หากเจ้าของเรือนแพยากจนเกินกว่าที่จะว่าจ้างเรือกลไฟมาช่วยลาก ก็อาจจะขอความช่วยเหลือจากเพื่อน ๆ ที่มีรูปร่างใหญ่โตล่ำสัน และญาติพี่น้องให้ช่วยกันใช้พายขนาดใหญ่ซึ่งมีลักษณะคล้ายเสียม ค่อย ๆ ผลักเรือนแพไปยังแหล่งที่พักอาศัยแห่งใหม่..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พำนักอยู่ในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ และหนังสือถูกพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๔๕๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

ประเพณีแห่ผ้าห่มองค์พระสมุทรเจดีย์

นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเพื่อเจรจาเรื่องสนธิสัญญากับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๙ โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญารวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้มากมาย เขาออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือ ฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) และแวะที่ปีนัง เรือดังกล่าวแล่นมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ หลังจากนั้นคณะทูตนั่งเรือกลไฟของไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ นายแฮริสได้บรรยายถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชาวสยามตลอดแนวสองฟากฝั่งตั้งแต่สันดอนปากแม่น้ำ ปากน้ำ ปากลัด จนถึงกรุงเทพฯ ว่า

"...เหนือเกาะที่มีป้อมขึ้นไปไม่ไกล มีพระเจดีย์สวยมากอยู่องค์หนึ่งตั้งเป็นศรีสง่าอยู่บนเกาะเล็ก ๆ อีกเกาะหนึ่ง มิใช่เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ แต่เป็นสถานที่ชุมนุมใหญ่โตในเทศกาลมีงานฉลอง ซึ่งเมื่อถึงเทศกาลนั้นจะมีผู้นำผ้าหลากสีไปห่มองค์พระเจดีย์..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกัน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ สมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในพ.ศ. ๒๓๙๙

งานนมัสการองค์พระสมุทรเจดีย์

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น และพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และที่อยู่อาศัยของชุมชนริมน้ำชาวสยามบริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำ ไว้ว่า

"...สิ่งที่นับว่าดึงดูดความสนใจมากที่สุดตรงบริเวณปากแม่น้ำก็คือพระเจดีย์อันงดงามซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม "พระเจดีย์กลางน้ำ" ... งานประเพณีกลางน้ำ จะถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คนกรุงเทพฯ นับพัน ๆ คนจะพากันเดินทางไปเที่ยวงานทั้งทางเรือและทางขบวนรถไฟนำเที่ยวบริเวณพื้นน้ำรอบ ๆ องค์พระเจดีย์เนืองแน่นไปด้วยเรือบรรทุก ผู้คนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสันฉูดฉาดบาดตาถือของสำหรับถวายพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งนาฬิการาคาถูก กาน้ำชา ดอกไม้ประดิษฐ์และลูกแก้วสำหรับใช้ประดับโบสถ์เช่นเดียวกับที่เราเห็นแขวนอยู่ตามต้นคริสต์มาส นอกจากนี้ตอนกลางวันยังจัดให้มีการแข่งเรือ ส่วนตอนกลางคืนมีการแข่งขันร้องเพลงระหว่างลูกเรือซึ่งเป็นคู่แข่งขันกัน หลังจากนั้นทุกคนก็จะร่วมรับประทานอาหารและสังสรรค์อย่างสนุกสนาน..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕
ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง (Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พำนักอยู่ในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ หนังสือถูกพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๔๕๑
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

ชุมชนเรือนแพ

เนื่องในวโรกาสการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ เจ้าชายวิลเลี่ยมแห่งสวีเดน ได้เสด็จเยือนประเทศไทย เพื่อร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เจ้าชายวิลเลี่ยมเสด็จโดยเรือ ซึ่งมีชื่อว่า เอส. เอส. ไคลสท์ (the S. S. Kleist) ซึ่งแล่นผ่านทางทะเลแดง อินเดีย และมาเปลี่ยนเรือที่สิงคโปร์ แล้วเสด็จลงเรือมหาจักรีของไทยที่รัฐบาลเตรียมไว้รับเสด็จ จากนั้นมุ่งหน้าสู่อ่าวสยาม พระองค์ทรงบรรยายสภาพวิถีชีวิต การทำมาหากิน และที่อยู่อาศัยของชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไว้ว่า

"...ในไม่ช้าเราจึงได้แล่นเรือเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ตอนแรกนั้นทั้ง ๒ ฟากฝั่งถูกปกคลุมด้วยป่าสุมทุมพุ่มไม้อันรกชัฏ...แต่แล้วป่าที่มีมาแต่บรรพกาลนั้น ค่อย ๆ กลายเป็นชุมชนที่มีความเจริญมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ มองเห็นยอดแหลมสีขาวของเจดีย์หรือยอดแหลมที่งดงามของโบสถ์วิหารที่เรียงรายโผล่ขึ้นพ้นแนวสีเขียวขจีทั่วไปทุกหนแห่ง...

...กระท่อมไม้ไผ่หลังเล็ก ๆ ซึ่งเมื่อแรกหาได้ยากเย็นในท่ามกลางสุมทุมพุ่มไม้แผ่กระจายอยู่ทั่วทุกหนแห่งนั้น มาบัดนี้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยเพิ่มขึ้นทั้งด้วยขนาด ความสะดวกสบายและพื้นที่ซึ่งปลูกสร้าง เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจึงกลายเป็นหมู่บ้านที่งดงามน่ารัก แต่อย่างไรก็ดีประมาณ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ของหมู่บ้านเหล่านี้ ประกอบไปด้วยบ้านพักที่ลอยอยู่บนน้ำเป็นบ้านไม้ไผ่ขัดแตะหลังเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่บนแพหรือบนเรือ บ้านลอยน้ำเหล่านี้พบเห็นอยู่ทั่วทุกหนแห่งในสยาม ในลำคลอง แม่น้ำ ทะเลสาบ และข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าจะเป็นเรื่องเกินเลยที่จะกล่าวว่า ประมาณ ๑ ใน ๑๐ ของประชากรที่มีอยู่ทั้งหมดในประเทศนั้น กินอยู่หลับนอนและก็ตายอยู่ในสายน้ำ เด็ก ๆ ที่นี่มักจะว่ายน้ำเป็นก่อนที่จะเดินได้เสียอีก..."

แหล่งที่มา : ดินแดนแห่งแสงตะวัน กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๒
ผู้บันทึก : เจ้าชายวิลเลี่ยมแห่งสวีเดน
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราษฎรสองฝั่งแม่น้ำร่วมเฉลิมฉลองพระราชพิธีสำคัญ

ในวโรกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียได้เสด็จมาร่วมงานพระราชพิธีฯ พร้อมกับนายทหารราชองครักษ์ อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) หนึ่งในคณะผู้ตามเสด็จ ผู้ซึ่งได้บันทึกเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นนับจากแล่นเรือออกจากประเทศรัสเซียจนมาถึงประเทศไทย เมื่อมาถึงสันดอนปากแม่น้ำเขาได้บรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวสยามตามริมแม่น้ำ ไว้ว่า

"...ตลอดริมฝั่งน้ำเราจะเห็นเรือนแพและบ้านที่สร้างอยู่บนเสาเต็มไปหมด...ในขณะที่เดินทางใกล้จะถึงเมืองหลวงเราจะพบว่าจำนวนเรือที่สัญจรไปมาในแม่น้ำสายนี้มีเพิ่มมากขึ้นเท่าที่เห็นอยู่ในขณะนี้ประชาชนทุกหมู่เหล่ากำลังเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ เรือทุกลำ บ้านเรือนราษฎรที่ดูซอมซ่อทุกหลังคาเรือนต่างประดับโคมไฟดวงน้อยมองเห็นแสงสว่างได้แต่ไกล นอกจากนี้ยังติดธงชาติสยามอันเล็กๆ ที่เป็นรูปช้างเผือกสัญลักษณ์ของประเทศสยามบนพื้นธงสีแดงอีกด้วย..."

แหล่งที่มา : การเสด็จพระราชดำเนินของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๖

ผู้บันทึก : อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) ทหารองครักษ์ซึ่งตามเสด็จแกรนด์ดยุค บอริส วลาดิมีโรวิช มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ (ค.ศ. ๑๙๑๑) ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ตามเสด็จมาร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ธรรมเนียมการติดต่อค้าขาย และการต้อนรับแขกเมือง

ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

คำบรรยายเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งคัดมาจากบันทึกของชาวดัตช์ ได้กล่าวถึงธรรมเนียมการหยุดตรวจเรือที่ขนอนบางกอกอันเป็นด่านภาษีแห่งแรกระหว่างการแล่นเรือไปยังกรุงศรีอยุธยาว่า

"...ขนอนบางกอก (Canen Bangkok) ซึ่งเรือและสำเภาทุกลำไม่ว่าจะมาจากชาติใดก็ตามจะต้องหยุดจอดทอดสมอ และแจ้งให้ด่านนี้ทราบก่อนว่าจะเข้ามาเพื่อจุดประสงค์อันใด บรรทุกสินค้ามาจากไหน มีผู้ใดมากับเรือบ้าง และมีสินค้าอะไรบ้างที่บรรทุกมา ก่อนที่เรือเหล่านั้นจะล่วงล้ำหรือเดินทางเข้าไปกว่านั้น จากบางกอกขึ้นมาประมาณ ๑ ไมล์มีด่านศุลกากรอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า บ้านตะนาว ซึ่งเรือทุกลำที่จะขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยาจะต้องหยุดตรวจอีกครั้งหนึ่ง เพราะอยู่ในรัศมีไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยา...

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเรือจะกลับออกไป และเมื่อผ่านด่านภาษีที่บ้านตะนาวอีกก็จะต้องหยุดทอดสมอเพื่อแจ้งให้ทราบว่าจะออกเดินทางไปไหนมีสินค้าสัมภาระและบรรทุกใครออกไปบ้าง ในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัตินั้นผู้ที่จะออกไปจะต้องได้รับหนังสือพระราชทานสำคัญเสียก่อน เรียกว่า ตราหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เอกสารใช้แทนหนังสือเดินทาง (ใบผ่าน) ซึ่งจะต้องนำไปแสดงที่ด่านภาษีที่บางกอก ซึ่ง ณ ที่นี้เรือจะต้องหยุดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจ่ายอากรแผ่นดินสำหรับเรือและสินค้า หากไม่ปฏิบัติตามนี้แล้วไม่ว่าจะเป็นนายเรือหรือเจ้านายอื่นๆ ก็ตาม จะถูกยึดเรือทันที"

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๑๒
ผู้บันทึก : ชาวดัตช์
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๖๐-๒๑๖๑ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ธรรมเนียมการต้อนรับผู้แทนการค้าอังกฤษ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เรือโกลีบ แห่งบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้เดินทางมายังอาณาจักรสยาม ซึ่งเมืองท่าแรกที่เรือโกลีบได้เดินทางมาถึงคือ เมืองปัตตานี ต่อจากนั้นคณะผู้แทนของบริษัท ก็เดินทางต่อไปจนถึงเมืองบางกอก ซึ่งพวกเขาได้บันทึกเหตุการณ์เมื่อมาถึงเมืองบางกอกไว้ว่า

"ข่าวการมาถึงของเรือโกลีบได้รายงานไปยังกรุง (กรุงศรีอยุธยา แต่ทันทีที่ข่าวเรื่องนี้ไปยัง "บางกอก" (Mancock = Bangkok) เจ้าท่าพื้นเมืองของเมืองท่าแห่งนั้นได้ลงไปแสดงตน เพื่อรับพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ แต่สิ่งที่สำคัญคือเพื่อหาของกำนัลสำหรับตนเอง"

แหล่งที่มา : มูลเหตุการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙
ผู้บันทึก : ผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานีใน พ.ศ. ๒๑๕๕
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ธรรมเนียมการรับพระราชสาส์นจากฮอลันดา ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม นายโยสต์ สเคาเต็น ออกเดินทางจากปัตตาเวียไปยังประเทศสยามในฐานะเป็นผู้แทนไปถวายพระสุพรรณสาส์นกับของบรรณาการของเจ้าชายแห่งออเร้นจ์ อันมีมงกุฎทองและพระแสงเล่มหนึ่งแต่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ดังมีปรากฏมาในรายงานกับจดหมายของฟาน ฟลีต ที่เสนอต่อผู้สำเร็จราชการทั่วไปและต่อสภาแห่งอินเดีย (Council of India) ความว่า

"ภายหลังที่ลำบาก และผจญภัยมามากมายด้วย ในที่สุดเรือหลาย

ลำที่กล่าวถึงข้างต้น ก็มาถึงในแม่น้ำเจ้าพระยาประเทศสยามเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน และแล่นมาถึงบางกอกเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ทั้งนี้ได้นำพระราชสาส์นและสาส์นกับเครื่องบรรณาการมาด้วย... คนสยามได้ทำพิธีรับพระราชสาส์นของเจ้าชายออเร้นจ์ ตามประเพณีสยามแล้วและขบวนเรือพิธี ๑๐ ลำ และคนประจำเรือประมาณ ๔๐๐ คน ได้นำพระราชสาส์นขึ้นไปยังสถานที่แห่งหนึ่งอยู่ใต้กรุงศรีอยุธยาลงมา ๑ ไมล์"

แหล่งที่มา : เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๕๑-๒๑๖๓ และ พ.ศ. ๒๑๖๗-๒๑๘๕ (ค.ศ. ๑๖๐๘-๑๖๒๐ และ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒) กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๔๑

ผู้บันทึก : เป็นรายงานที่ปรากฏอยู่ในจดหมายของฟาน ฟลีต ที่พาดพิงถึงเหตุการณ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๗๙ (ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เกี่ยวกับการเดินทางของโยสต์ สเตาเต็น มายังประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๗๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ธรรมเนียมการเข้าเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ปีเตอร์ ครูช แห่งบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้กล่าวถึงการหยุดพักในกรุงสยามช่วงฤดูหนาวระหว่างการเดินทางไปประเทศจีน ไว้ว่า

"เรือ "ดีไลท์" ลำนี้กำลังใช้อยู่ในงานของบริษัท ในการเดินทางไปกรุงจีน และด้วยความล่าของฤดูกาล จึงทำให้หลงทางไป และดังนั้นจึงจำต้องแล่นไปหาที่เย็น ๆ พัก เราสามารถสรุปได้ว่า ไม่มีที่ใดจะสะดวกสบายเท่าที่กรุงสยามนี้ ซึ่งเราได้รับมาด้วยพระกรุณาของพระเป็นเจ้า ตอนนี้กำลังอยู่ที่ปากน้ำ โดยพยายามที่จะเข้าไปในแม่น้ำ แต่ไม่เคยชินกับแม่น้ำนี้ และไม่มีคนนำร่องที่จะนำเราข้ามสันดอกปากแม่น้ำ รวมทั้งไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถานที่นี้ด้วย ข้าพเจ้าคิดว่า จำเป็นที่จะต้องแจ้งเรื่องนี้ให้ท่านทราบและอยากได้รับความช่วยเหลือและคำแนะนำของท่านเพื่อการจัดการเรื่องนี้ของเรา มิฉะนั้นเราอาจจะทำอะไรที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้นด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และความไม่เคยชินก็ได้"

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ ในคริสตศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓
ผู้บันทึก : ปีเตอร์ ครูช เขียนรายงานถึงหัวหน้าและที่ปรึกษาในกิจกรรมของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๒๒๖ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อบาทหลวงตาชาร์ด ซึ่งเดินทางมาพร้อมกับคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๑ มาถึงประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๒๒๘ ได้บรรยายถึงการส่งเรือมารับคณะราชทูตฝรั่งเศสซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางสยามมารับพวกเขาที่ปากน้ำเจ้าพระยา ความว่า

"... พระเจ้าแผ่นดินทรงจัดส่งขุนนางผู้ทรงคุณวุฒิแห่งราชสำนักสยามกับขุนนางชั้น ๔ กับขุนนางชั้น ๕ อย่างละ ๑๐ นาย ลงเรือบัลลังก์หลวงคนละลำ นำเอาเรือบัลลังก์หลวงที่จัดไว้สำหรับราชทูตไปรับท่านที่ปากน้ำเรือลำนี้งดงามมาก ปิดทองทั้งลำ มีฝีพายรูปร่างดีถึง ๗๐ คน กับพายที่หุ้มด้วยเงินแผ่นบาง ๆ มีเรือนยอดรูปโดมตั้งอยู่ตรงกลางดาดหลังด้วยกำมะหยี่สีเลือดนก หุ้มริมด้วยดาดสีทองมาจากเมืองจีน กับม่านที่ทำด้วยผ้าอย่างเดียวกัน ที่นั่งนั้นทำด้วยงาช้าง มีเบาะรองนั่งกับหมอนพิงกำมะหยี่ พรมเปอร์เซียลาดรองที่วางเท้า เรือบัลลังก์ลำนี้ยังมีลำอื่น ๆ ติดตามไปด้วยอีก ๑๖ ลำ สำหรับขุนนางผู้มีตระกูลในขบวนของท่านราชทูต และอีกสิบสองลำสำหรับผู้ติดตามคนอื่น ๆ เจ้าเมืองบางกอกสมทบไปในขบวนพร้อมด้วยขุนนางที่สำคัญ ๆ ในหัวเมืองใกล้เคียง รวมแล้วเมื่อไปถึงปากน้ำนั้นก็มีเรืออยู่ในขบวนถึง ๖๒ ลำ รูปพรรณของเรือเหล่านี้แปลกประหลาด มีความยาวมากแต่แคบ บางลำยาวกว่าเรือกาแลร์ (galère) เสียอีก กล่าวคือยาวตั้ง ๑๐๐ หรือ ๑๒๐ ฟุต ความกว้างตรงส่วนกว้างที่สุดไม่ถึง ๖ ฟุต ฝีพายนั้นเป็นจำนวนร้อยหรือ ๑๒๐ บางลำถึง ๑๓๐ คนก็มี"

เมื่อคณะราชทูตของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ได้เดินทางมาถึงพระประแดง ก็พบว่ามีอาคารรับรองพวกเขาอยู่หลายหลัง ซึ่งบาทหลวงตาชาร์ดได้บรรยายไว้ด้วยว่า

...เราออกเดินทางต่อไปถึงพระประแดง (Prépadem) *ซึ่งทางการเตรียมเรือนพักแรมหลังแรกไว้ให้ อาคารหลังเล็ก ๆ เหล่านี้แม้จะใช้เวลาปลูกสร้างเพียงแปดวัน ด้วยฝาเสื่อลำแพนและพื้นฟาก ก็แข็งแรงและน่าอยู่พอสมควร และโดยที่หลังแรกนี้กับหลังต่อๆ ไปสร้างขึ้นเป็นแบบเดียวกันทั้งนั้น...*

ในเรือนพักแรมทุกแห่ง มีขุนนางจากราชสำนักเจ็ดนายมาเฝ้าอยู่เป็นประจำ หกนายแรกนั้นเป็นขุนนางชั้นธรรมดาสามัญ ส่วนอีกนายหนึ่งเป็นนายกองร้อยหน่วยทหารรักษาพระองค์ กับทหารจำนวนหนึ่งมารักษาการณ์อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน มีการเดินตรวจตราทั่วบริเวณที่พัก เพื่อมิให้เกิดมีสุ้มเสียงรำคาญหรือความไม่เรียบร้อยขึ้นได้ ส่วนขุนนางอีกหกนายกับผู้ใต้บังคับบัญชานั้นมีหน้าที่ดูแลเรื่องอาหารการบริโภคมิให้ขาดแคลนได้ ทั้งคอยรักษาความสะอาดห้องหับตัวเรือนด้วย

ในการต้อนรับคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกนี้ เจ้าเมืองบางกอก และเจ้าเมืองเพชรบุรีได้มารอต้อนรับพวกเขาอยู่ที่พระประแดงด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในบันทึกการเดินทางของบาทหลวงตาชาร์ดอีกว่า

> *พอท่านราชทูตย่างเหยียบแผ่นดินลงที่พระประแดง เจ้าเมืองบางกอกกับเจ้าเมืองเพชรบุรี (Pipli) ซึ่งมาคอยอยู่ตั้งแต่วันวานนี้แล้วก็เข้ามาแสดงความชื่นชมยินดีต่อท่านทันทีเมื่อขึ้นจากเรือ ท่านราชทูตได้รับการต้อนรับจากขุนนางเป็นอันมากยืนเรียงรายอยู่ทั้งสองฟากทางโดยมีเจ้าเมืองบางกอกกับเจ้าเมืองเพชรบุรีอยู่หัวแถวและนำท่านไปสู่เรือพักแรมซึ่งจัดไว้ในตัวเมือง..."*

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชาร์ด สันต์ ท.โกมลบุตร แปล บริษัทอักษรเจริญทัศน์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙

ผู้บันทึก : บาทหลวงกีย์ ตาชาร์ด บาทหลวงในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกคณะเยซูอิต

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมมาในขบวนเรือของคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส

ให้เดินทางมายังชมพูทวีปและประเทศจีน ในการเดินทางครั้งนี้บาทหลวงตาชารต์ มีภารกิจเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์และเผยแผ่ศาสนา โดยมีความมุ่งหมายโน้มน้าวพระทัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงนิยมยินดีนับถือคริสต์ศาสนา

คณะราชทูตของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ได้รับการต้อนรับจากเจ้าเมืองบางกอกในขณะที่พวกเขาได้เดินทางมาถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ซึ่งเชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกเรื่องการต้อนรับคณะทูตชุดนี้ของชาวสยามว่า

"ผู้ว่าราชการเมืองนี้ ได้เลี้ยงอาหารแขก เครื่องดื่มนั้นมีแต่ "ซอร์เบค" (คือน้ำเจือกับน้ำผลไม้) อาหารและเครื่องดื่มไม่ถูกปากข้าพเจ้าเลยแต่จำใจต้องทนกลืนเข้าไป รุ่งขึ้น ม.วาแซร์ลงไปในเรือบัลลังก์ อันเป็นเรือพื้นประเทศนี้และเดินทางต่อไปกรุงศรีอยุธยาเพื่อแจ้งความแก่เจ้าหน้าที่ว่าราชทูตฝรั่งเศสได้มาถึงสันดอนแล้ว และข้าพเจ้าก็ลงเรือกรรเชียงกลับไปขึ้นเรือรบของเรา..."

นอกจากนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้นำเสบียงมาต้อนรับคณะราชทูตที่เรือของพวกเขาอย่างมากมาย ดังปรากฏในบันทึกของเชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง อีกว่า

"เราทอดสมออยู่ที่สันดอนห้าหกวันก็ไม่มีใครมา จนวันที่หกจึงเห็นข้าราชการไทยสองคนมากับ ม. เดอะลาโน หัวหน้าผู้สั่งสอนศาสนา ซึ่งเป็นเจ้าคณะเดอะเมเตล โลโปลิส และท่านเจ้าวัดเดอะลิยอนน์ ข้าราชการไทยได้เชิญพระราชกระแสมาอวยพรท่านราชทูตและแสดงความเคารพตามอัชฌาสัยไมตรีแทนอัครมหาเสนาบดีไทย ต่อนั้นมาไม่ช้าก็มีคนนำเสบียงอาหารมาที่เรือรบ คราวแรกส่งมาแต่เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ภายหลังส่งมาอีกมากมายจนพวกทหารเรือก็ได้กินไก่ เป็ด เนื้อลูกโคและผลไม้ประเทศร้อนทุกอย่าง แต่ผักสดที่เราต้องการมากนั้นส่งมานิดหน่อยเท่านั้น"

ในการรับรองคณะราชทูตชาวฝรั่งเศสตั้งแต่สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงกรุงศรีอยุธยานั้น จะมีข้าราชการไทยออกมาให้การต้อนรับตามเมืองต่าง ๆ และจัดสร้างที่พักริมน้ำไว้ให้จนกว่าจะถึงวันเข้าเฝ้า เพื่อถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง ได้กล่าวถึงธรรมเนียมการต้อนรับไว้ดังนี้

"การเตรียมรับรองให้ท่านราชทูตเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินนั้นเปลืองเวลาสิบห้าวัน ขนบธรรมเนียมการต้อนรับมีดังจะกล่าวต่อไปนี้เขาสร้างศาลาที่พักไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำห่าง ๆ กันตลอดระยะทางที่เรือล่องขึ้นไป ศาลาที่พักนี้ทำด้วยไม้ไผ่และเอาผ้าสีผืนใหญ่ ๆ หุ้ม โดยเหตุที่เรือรบของเราเข้าไปในแม่น้ำไม่ได้เพราะว่าน้ำที่สันดอนตื้นเรือผ่านไปไม่ได้เขาจึงจัดเรืออื่น ๆ มารับคณะทูต

เวลาเข้าไปในแม่น้ำนั้น ไม่มีพิธีรีตองอะไร นอกจากมีข้าราชการไทยออกมาต้อนรับท่านราชทูต และตามท่านไปในกระบวนแห่เรือระยะทางตั้งแต่สันดอนจนถึงกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีกินเวลาสิบห้าวัน

ศาลาที่พักทำด้วยไม้ไผ่ที่สร้างขึ้นตามระยะทางนั้นเคลื่อนที่ได้ พอท่านราชทูตและบริวารออกไปจากศาลาที่พักแล้ว เขาก็รื้อลง เพราะฉะนั้นศาลาที่สร้างสำหรับเลี้ยงอาหารวันนี้ก็ถูกย้ายไปใช้ในวันรุ่งขึ้น และศาลาที่สร้างสำหรับพักนอนคืนนี้ ก็เอาไปเตรียมไว้สำหรับคืนพรุ่งนี้ เราย้ายที่พักเช่นนี้เรื่อยไปจนเข้าไปใกล้กรุงศรีอยุธยา จึงถึงศาลาที่พักขนาดใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งไม่เคลื่อนที่ ท่านราชทูตได้ขึ้นไปอาศัยอยู่บนศาลานี้จนถึงวันเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕๐ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๐) จดหมายเหตุฟอร์บัง หม่อมเจ้าดำรัสดำรง เทวกุล ทรงแปล องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

ผู้บันทึก : เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอร์บัง นายเรือโทชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ร่วมเดินทางมาในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกโดยมีเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ได้เดินทางมายังปากน้ำเจ้าพระยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางสยามมาต้อนรับ ซึ่งบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ที่ร่วมเดินทางมาในคณะทูตชุดนี้ ได้บรรยายเหตุการณ์ดังกล่าวว่า

"๘ ตุลาคม

เมื่อเช้านี้ ม. เดอ เมเทลโลโปลิสกับเจ้าอธิการโบสถ์ เดอ ลิออนน์ ได้มาที่เรือกับขุนนางสยามสองนายซึ่งมาแสดงความชื่นชมยินดีต่อท่านราชทูตตามพระบรมราชโองการ และเชื้อเชิญให้ท่านขึ้นบก ท่านราชทูตตอบว่าท่านจะไป โดยเรือสลุปของท่านเอง เพื่อไปยังปากน้ำที่เรือบัลลังก์ของหลวงรออยู่ อีกสองชั่วโมงต่อมาเราก็ออกเดินทาง มีการยิงปืนใหญ่สิบห้านัดเราพบเจ้าเมืองบางกอกที่บางกระเจ้า (Bankakia) ในเรือบัลลังก์ก็มีฝีพายถึงหกสิบคน ติดตามด้วยเรืออีกสามสิบลำ เจ้าเมืองคนนี้เป็นชาวมุสลิมหน้าตาดี... เราคาดว่าจะได้เดินทางไปพักแรม ณ ที่พักรับรองแห่งใดแห่งหนึ่งในเจ็ดแห่งนั้น แต่มีผู้มาเรียนเตือนให้ท่านราชทูตทราบว่าที่พักแห่งนั้นมียุงทะเลหรือแมลงเล็ก ๆ ที่ร้ายกาจชนิดหนึ่งชุกชุม ท่านจึงตกลงใจไปค้างแรมบนเรือฟรีเกต ซึ่งจอดทอดสมออยู่ในแม่น้ำห่างจากสันดอนเข้ามาสี่ลีเออเรานอนกันไม่ค่อยหลับทั้งคืน"

ในขณะที่คณะทูตชาวฝรั่งเศสเดินทางไปยังกรุงศรีอยุธยา ได้ผ่านป้อมเมืองบางกอกและป้อมเมืองธนบุรี ตลอดจนเรือนรับรองคณะทูตตลอดริมฝั่งแม่น้ำ ดังปรากฏในบันทึกของบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ อีกว่า

"๑๐ ตุลาคม

ขณะที่เราออกเดินทางต่อเมื่อตอนเช้าวันนี้ ป้อมปืนทั้งสองแห่ง (ป้อมเมืองบางกอกและป้อมเมืองธนบุรี) ยิงปืนใหญ่สลุตก็กึกก้อง เราสังเกตเห็นว่า เบื้องหน้าหมู่บ้านทุกแห่งที่อยู่ตามชายแม่น้ำ เขาได้สร้างรั้วไม้ไผ่ ทำเป็นซุ้มประดับด้วยกิ่งไม้ใบเขียว อันเป็นเกียรติที่ราษฎรทำถวายแต่เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น เราจะพบดังนี้ไปตลอดทางกระทั่งถึงสยาม (กรุงศรีอยุธยา) เรือนพักรับรองทุกแห่งของท่านราชทูตทาด้วยสีแดงอันเป็นเกียรติเป็นเอกเทศอีกสถานหนึ่ง...

...แต่เราไม่เห็นเรือในแม่น้ำสายใหญ่ตอนนี้แม้แต่สักลำไม่มีแม้แต่คนหาปลา และในหมู่บ้านก็แทบว่าจะไม่มีผู้คน ข้าพเจ้าประหลาดใจในความร้างอันน่ากลัวนี้มาก แต่ ม. เดอ เมเทลโลโปลิส ชี้แจงให้ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ตามปรกติแล้วในแม่น้ำจะมีเรือขึ้นล่องมากมาย และหมู่บ้านก็มีผู้คนคับคั่ง การที่เรามิได้เห็นหน้าค่าตาใครเลยนั้น ก็เนื่องจากว่าเป็นการแสดงความเคารพ ฯพณฯ ท่านราชทูตตอก ราษฎรเขาปฏิบัติดังนี้เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินผ่านไปเช่นกันเราจะได้เห็นแต่คนที่เข้าซ่อนตัวไม่ทันเท่านั้น"

เมื่อคณะทูตชาวฝรั่งเศสชุดแรกนี้จะเดินทางกลับในเดือนธันวาคม พวกเขายังได้กล่าวถึงการเลี้ยงรับรองของชาวสยามอย่างเต็มที่ ซึ่งพวกเขาได้รับตลอดระยะเวลา ๓ เดือน ที่พำนักอยู่ในประเทศสยามไว้ว่า

" ๑๘ ธันวาคม...เลขานุการของ ม.ก็องสตังซ์นำเรือลำใหญ่บรรทุกไก่, หมูและผลไม้นานาชนิดมาให้ ของกำนัลไม่รู้จักจบสิ้นกันสักทีในประเทศนี้ เป็นเวลาตั้งสามเดือนมาแล้วที่กะลาสีของเราได้กินแต่ไก่, เป็ดและแพะและเรือของเราทั้งสองลำก็ยังบรรทุกเอาไปอีกเป็นอันมากสำหรับขากลับ"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ข้อความต่อไปนี้กล่าวถึงพิธีการต้อนรับ เชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ในวันที่ ๒๔ กันยายน

และได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ในวันที่ ๑ ตุลาคม ความว่า

" ในวันที่ ๑ ตุลาคม เมอร์ซิเออร์คอนสแตนซ์ เสนาบดีของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้ซึ่งถึงแม้จะเป็นชาวต่างชาติก็ได้ประกอบความดีความชอบจนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งสูงสุด ได้ส่งเลขานุการของเขาให้ถือหนังสือมาถึงข้าพเจ้าพร้อมด้วยเสบียงอาหารจำนวนมากอาทิเช่น ผลไม้ วัว สุกร เป็ด ไก่ และอาหารอื่น ๆ ซึ่งมากพอที่จะเลี้ยงคนทั้งลำเรือเป็นเวลา ๔ วัน อาหารเหล่านี้เป็นที่ต้องการยิ่งหลังจากที่พวกเรารอนแรมอยู่บนเรือเป็นเวลาหลายเดือน"

จากเหตุการณ์นี้พบว่าเรือลำใหญ่ทอดสมออยู่ ณ สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา และในวันที่ ๘ ตุลาคม คณะทูต เดอ โชมองต์ ได้ถ่ายเรือมายังเรือลำเล็ก เพื่อเดินทางผ่านปากน้ำเข้ามาโดยพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงจัดส่งเรือไปให้ ความว่า

"...เมื่อเวลา ๒ นาฬิกาของวันเดียวกันนั้นข้าพเจ้าได้ลงเรือเล็ก ส่วนผู้ที่ติดตามข้าพเจ้าลงเรือซึ่งพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงจัดส่งไปให้ เมื่อเรือผ่านปากแม่น้ำเข้ามา ข้าพเจ้าก็พบเรือพาย ๕ ลำ ที่พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงจัดส่งมาให้ ลำที่งดงามนั้นเตรียมไว้สำหรับข้าพเจ้า ส่วนอีก ๔ ลำนั้นเตรียมไว้สำหรับเจ้าหน้าที่ที่ติดตามข้าพเจ้า พร้อมด้วยคนขนของอีกหลายคนและคนใช้ทั้งหมดของข้าพเจ้า"

เมื่อคณะทูต เดอ โชมองต์ ได้เดินทางผ่านปากน้ำเข้ามาแล้ว จึงได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปซื้อเสบียงที่จำเป็นที่อยุธยาก่อน พระเจ้าแผ่นดินสยามยังทรงให้การรับรองคณะทูตชาวฝรั่งเศสชุดนี้เป็นอย่างดี โดยทรงออกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ให้ทั้งหมด ดังปรากฏในข้อความตอนหนึ่งว่า

"ในเย็นวันเดียวกันนั้น เจ้าหน้าที่ที่ข้าพเจ้าส่งไปยังอยุธยาเพื่อซื้อเสบียงอาหารที่จำเป็นสำหรับลูกเรือของข้าพเจ้าและลูกเรือของเรือรบได้กลับมาแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่า เมอร์ซิเออร์คอนสแตนซ์ในฐานะผู้แทนพระองค์ได้ส่งมอบเรือ ๑๑ ลำให้แก่เขาเรือดังกล่าวบรรทุกวัว สุกร ลูกวัว

เป็ดและเหล้าพื้นเมือง เพื่อให้เลี้ยงดูลูกเรือของทั้งสองลำ เมอร์ซิเออร์ คอนสแตนซ์ปรารถนาให้เจ้าหน้าที่ผู้นั้นมาสอบถามว่าพวกเราต้องการอะไรเพิ่มเติมอีกบ้าง พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงปรารถนาจะออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดของเรือของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสตราบเท่าที่ข้าพเจ้าพำนักอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์"

ก่อนที่เรือของ เดอ โชมองต์ จะแล่นถึงบางกอก ซึ่งอยู่ห่างจากปากแม่น้ำ ๑๕ ไมล์ จะมีสถานที่แห่งหนึ่งที่ให้การต้อนรับพวกเขาด้วย ความว่า

"ในวันที่ ๙ ข้าราชการสองนายได้มาพบข้าพเจ้าที่เรือในฐานะตัวแทนพระองค์ เพื่อให้การดูแลต้อนรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเริ่มออกเดินทางเวลา ๗ โมงเช้า หลังจากที่เดินทางไปได้เกือบ ๕ ลีค (๑๕ ไมล์) ข้าพเจ้าได้มาถึงบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งสร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์จะใช้ต้อนรับข้าพเจ้า มีข้าราชการผู้ใหญ่ ๒ นาย และเจ้าเมืองบางกอกและเจ้าเมืองพิบพลี (เพชรบุรี) พร้อมด้วยข้าราชการอีกหลายคนได้มาแสดงความยินดีต่อข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงและอวยพรให้ข้าพเจ้ามีอายุมั่นขวัญยืน บ้านนั้นสร้างด้วยไม้ไผ่และพื้นปูเสื่ออย่างงดงาม เครื่องเรือนทุกชิ้นเป็นของใหม่และห้องต่าง ๆ มีผ้าลวดลายงดงามแขวนประดับอยู่ ห้องของข้าพเจ้าปูพรม ส่วนหนึ่งยกพื้นขึ้นมาทำเป็นแท่นปูลาดด้วยผ้าทอง มีเก้าอี้ทองชนิดที่มีที่วางแขน มีเบาะกำมะหยี่หลายใบวางอยู่ รวมทั้งโต๊ะทอง และเตียงชนิดหรูหรา นอกจากนี้ก็ยังยกอาหารและผลไม้มาเลี้ยงดูอย่างเต็มที่"

เมื่อเดินทางต่อจากจุดต้อนรับนี้ไปอีก ๙ ไมล์ ก็มาถึงเมืองบางกอก เดอ โชมองต์ ยังได้มีการบรรยายถึงเมืองบางกอกไว้อีกว่า

"หลังอาหารมื้อเย็นข้าพเจ้าก็ออกเดินทางต่อโดยมีเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ร่วมทางไปด้วย ข้าพเจ้าเดินทางไปยังบางกอก ซึ่งเป็นเมืองแรกบนฝั่งแม่น้ำนี้ และอยู่ห่างจากทะเลเป็นระยะ ๘ ลีค (๒๔ ไมล์) ระหว่างทางข้าพเจ้าได้พบเรืออังกฤษซึ่งยิงปืนใหญ่ ๑๒ นัด เป็นการแสดงความเคารพต่อข้าพเจ้า มีการยิงสลุตจากป้อมทหาร ๒ ป้อม ซึ่งอยู่กันคนละฝั่งแม่น้ำเป็นการให้เกียรติต่อข้าพเจ้าเช่นกัน โดยป้อมแรกยิงสลุต ๒๙ นัด

และป้อมหลังยิงสลุต ๓๑ นัด ป้อมปราการเหล่านี้สร้างตามแบบป้อมทหารโดยทั่วๆ ไป พร้อมด้วยปืนใหญ่หล่อด้วยเหล็ก ข้าพเจ้าค้างแรมที่ป้อมทหารซึ่งอยู่ทางด้านซ้ายมือของแม่น้ำ ในเรือนพักที่สร้างขึ้นในลักษณะที่ดีพอสมควรภายในตกแต่งอย่างดียิ่ง ข้าพเจ้าได้รับการดูแลต้อนรับตามแบบฉบับของประเทศนี้"

แหล่งที่มา : ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศในสมัยอยุธยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓

ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อ้างถึงพิธีการต้อนรับราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

ธรรมเนียมการต้อนรับราชทูตฝรั่งเศส เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ และเมอซิเออร์ เซเบเรต์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในการต้อนรับคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ คือ เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ และเมอซิเออร์ เซเบเรต์ นั้น เจ้าเมืองบางกอกได้ส่งเสบียงอาหารไปให้พวกเขาที่เรือ ดังปรากฏในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ ความว่า

" เมื่อวันที่ ๒ เดือนตุลาคม ผู้รักษาเมืองบางกอกได้ส่งเรือบรรทุกผลไม้ ไก่ และของอื่นๆ อีกเปนอันมาก มายังเรา ๑ ลำ"

นอกจากนี้เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ยังได้บันทึกถึงธรรมเนียมการต้อนรับพวกเขาเมื่อเรือได้มาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยจัดขบวนเรือมารับเพื่อเดินทางต่อไปยังกรุงศรีอยุธยา และมีการยิงสลุตเพื่อเป็นเกียรติแก่คณะราชทูตด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

"...ถึงปากน้ำตรงกับด่านภาษีก็ได้พบเรือพระที่นั่งของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งส่งมาสำหรับเรา และมีเรืออีกหลายลำสำหรับบรรทุกข้าราชการและคนใช้ทั้งเข้าของหีบปัดต่าง ๆ ด้วย พอเรือกระเชียงของเราได้มาถึง เรือพระเจ้ากรุงสยามก็ได้มาเทียบกับเรือของเรา และข้าราชการไทยที่ได้ไปเชื้อเชิญเราบนเรือเมื่อตอนเช้านั้นเปนผู้นำเรือพระที่นั่งมาเอง และยังมีขุนนางข้าราชการอื่น ๆ มาด้วยอีกเปนอันมาก ต่างคนต่างขี่เรือของตัวทุกคน ฝ่ายขุนนางที่เป็นขุนนางผู้ใหญ่ก็ได้มาหาเราเปนการต้อนรับ เมื่อเสร็จพิธีต้อนรับกันแล้ว ก็ได้เคลื่อนกระบวรเรือออก จำนวนเรือนำเรือตาม ทั้งขุนนาง ข้าราชการ มีจำนวนมากมายก่ายกองเท่ากับเมื่อครั้งเชอวาเลีย เดอ โชมองต์ ได้เข้ามาพระนครศรีอยุธยาเหมือนกัน แต่ตามเสียงที่พูดกันคราวนี้ต่างกับเมื่อครั้งเชอวาเลีย เดอ โชมองต์ อย่าง ๑ คือมีเรือปี่พาทย์ตามส่งด้วย ครั้งเชอวาเลีย เดอ โชมองต์ หามีเครื่องปี่พาทย์ไม่ เครื่องปี่พาทย์นี้เปนเครื่องดุริยางค์หลายอย่าง ซึ่งในทวีปยุโรปไม่เคยเห็นเลย แต่ถ้าจะเทียบแล้วก็คล้ายกับกลองและปี่ของเรา เครื่องปี่พาทย์นี้ได้ทำเพลงพร้อมกันคล้ายเปนเพลงในเวลาที่จะออกทำสงคราม ถ้าจะฟังไกล ๆ แล้วผู้ที่ไม่มีหูสำหรับการดนตรีก็พอจะฟังว่าไพเราะได้ และเขาได้บอกกับเราด้วยว่าเครื่องปี่พาทย์ชนิดนี้ จะใช้ได้เฉพาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น คนอื่นจะมีปี่พาทย์อย่างนี้ไม่ได้ ข้าพเจ้ากับมองซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ได้ลงนั่งในเรือลำเดียวกัน ในเรือนั้นมีฉัตร ๓ ชั้น ซึ่งเปนฉัตร์เฉพาะเจ้านาย ๒ ฉัตร์ ฉัตร์ ๑ นั้นตั้งอยู่ที่หน้าเรือกันยา อีกฉัตร์ ๑ นั้นตั้งอยู่ข้างหลัง"

...รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ เดือนตุลาคม เวลาเช้าเราได้ไปยังป้อมซึ่งอยู่ข้างฝั่งตะวันออก (ป้อมบางกอก) โดยทางราชการป้อมได้ยืนปืนใหญ่คำนับทุกกระบอก มองซิเออร์เดฟาชก็ได้มาคอยรับเราอยู่ที่ริมตลิ่งและกองทหารก็ได้ถืออาวุธเรียงเปน ๒ แถวคอยรับเราอยู่ด้วย เมื่อแรกเราได้ขึ้นไปบนบกก็ได้พบกองทหารปอตุเกตอยู่แถวหน้า แต่พวกปอตุเกสเหล่านี้โดยมากี่เปนคนครึ่งชาติ ทหารปอตุเกตนั้นปนอยู่กับทหารไทยด้วยเมื่อหมดทหารปอตุเกตและไทยแล้ว จึงได้ถึงกองทหารฝรั่งเศส ส่วนในป้อมเล็กสี่เหลี่ยมนั้นเต็มไปด้วยกองทหารไทยทั้งสิ้น...

ครั้นแล้วเราจึงได้กลับข้ามฟากไปที่ป้อมฝั่งตะวันตก (ป้อมเมืองธนบุรี) ซึ่งเป็นฝั่งที่เราได้พักนอนเมื่อคืนนี้ ที่ป้อมนี้บรรดาปืนใหญ่ได้ยิงสลุตรับเราทุกกระบอก และเมื่อเราผ่านกองทหารซึ่งมีนายทหารกำกับทุกหมู่หมวด นั้นกองทหารก็ได้กระทำความเคารพต่อเรา มองซิเออร์ เดอ แวเดอชาล ซึ่งเป็นผู้บังคับกองทหารในป้อมนี้ แต่คงอยู่ในใต้บังคับบัญชามองซิเออร์ เดฟาช นั้น ได้จัดพลทหาร ๕๐ นาย มีนายร้อยเอก ๑ คน นายเรือโท ๑ คน จ่านายสิบ ๑ คน สำหรับมาเปนกองเกียรติยศประจำอยู่กับเรา"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ เดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งเป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

ธรรมเนียมการต้อนรับราชทูต เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ได้บรรยายถึงการต้อนรับแขกเมืองเมื่อเขาแล่นเรืออยู่ระหว่างบางกอกและท่าจีน ไว้ว่า

"ในวันนี้ได้เดินทางตลอดคืน และได้มีเรือพวกเจ้าเมืองซึ่งข้าพเจ้าได้ผ่านไปนั้น ได้ออกมาต้อนรับและคอยกำกับไปหลายลำ ในกลางทางวางบางกอกและท่าจีนนั้น ข้าพเจ้าได้พบกับเจ้าเมืองเมืองใหญ่ ซึ่งเรียกกันว่าเมืองราชบุรี ได้มีเรืออื่นๆ อีกเปนอันมากได้ตามเรือเจ้าเมืองราชบุรีมาด้วยเมื่อเจ้าเมืองราชบุรีได้มาต้อนรับข้าพเจ้าเสร็จแล้ว จึงได้ออกเรือนำหน้าเรือข้าพเจ้า และบรรดาพวกเรือเมืองราชบุรีก็ตามเรือเจ้าเมืองไปด้วยกันทั้งหมดในขณะนี้เจ้าเมืองบางกอกได้มาลาข้าพเจ้าเพื่อกลับไปบางกอก เพราะหมดเขตต์ของตัวแล้ว"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๙ เรื่องจดหมายเหตุมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยาม ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ตอนที่ ๓ ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๘) กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ เดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งเป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ แห่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตลังกา ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

เมื่อคณะทูตลังกาเดินทางมาประเทศสยาม ใน พ.ศ. ๒๒๔๓ ก็ได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ โดยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนเรือไปรับพวกเขา ณ เกาะอัมสเตอร์ดัม และเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในจดหมายเหตุของวิละภาเคทะระตอนหนึ่งว่า

" ราชทูตลังกาได้มาถึงประเทศสยาม และได้พักอยู่ ณ เกาะอัมสเตอร์ดัม... ข้าราชการไทยได้นำเรือเก๋ง ๕ ลำมาให้สำหรับราชทูต ๕ คนเรือเก๋งอีก ๕ ลำสำหรับอารักคิ และพวกทหาร อีก ๒ ลำ สำหรับคนเล่นกลองและคนเป่าแตรใช้เรือ ๓๐ ลำ ผูกเชือกต่อกันเป็นลำดับ ๆ ให้ได้แนวระดับไปข้างหน้าเรือซึ่งนำพระราชสาส์นไปและได้นำคนมาแจวเรือเหล่านี้ แล้วเขาก็นำพระราชสาส์นมาจากเกาะอัมสเตอร์ดัมด้วยพิธีอันสมเกียรติและวันนั้นได้มาพักที่ป้อมบางกอก เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระกระแสรับสั่งมายังผู้บังคับการป้อมนี้

ดังนั้นเขาจึงได้นิมนต์พระภิกษุมาที่ป้อม และได้ถวายทานอันมีอาหารสเลิศ เนื้อและแกงเผ็ด ทั้งได้ถวายผ้าไตรด้วยพระสงฆ์สวดมนต์และชี้แจงถึงอานิสงส์ของการบริจาคทานให้ราชทูตและคนอื่น ๆ ที่อยู่ ณ ที่นั้นฟัง เมื่อพระสงฆ์กลับไปแล้วราชทูตและบรรดาคนอื่น ๆ ทั้งหมดที่มาจากลังกา ก็ได้รับเลี้ยงอาหาร อันมีข้าวอาหารเนื้อและผักรวมทั้งของ

หวาน มีนมต้มกับน้ำข้าวและขนมน้ำ ๆ ในวันเดียวกันนั้น ขุนนางไทยคนอื่น ๆ ได้มากับเรือเป็นร้อย ๆ ลำ และได้เคลื่อนพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการจากบางกอกไปยังอาณาบริเวณเมืองหลวง"

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตช และจดหมายเหตุของวิละภาเคทะระ เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศไทย กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๐๔

ผู้บันทึก : วิละภาเคทะระ ราชทูตลังกาที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๙

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์แห่งลังกา เพื่อขอพระสงฆ์ไทยออกไปให้อุปสมบทแก่ชาวลังกา

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตของนายจอห์น ครอว์เฟิร์ด

เซอร์ จอห์น เบาริง ได้นำข้อมูลจากบันทึกเรื่อง คณะทูตมิสเตอร์ ครอว์เฟิร์ด (Mr. Crawfurd's Mission, 1822) มารวบรวม เรียบเรียง และประมวลเข้ากับข้อสังเกตของเขา โดยชี้ให้เห็นอุปสรรคและสภาวการณ์บางประการที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเจรจาของครอว์เฟิร์ด ซึ่งเป็นสิ่งที่ เซอร์ จอห์น เบาริง มิได้ประสบในช่วงที่เขาเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเขาได้บรรยายเกี่ยวกับธรรมเนียมการต้อนรับแขกเมืองของประเทศสยาม การส่งเรือหลวงมารับคณะทูต การจัดเตรียมที่พักและขบวนเรือพระราชพิธี ไว้ว่า

" ...ฝ่ายสยามส่งเรือหลวงลำหนึ่งพร้อมทั้งเตรียมจัดเครื่องอำนวยความสะดวกเพียงเล็กน้อยล่องลงมายังปากน้ำในวันที่ ๒๗ มีนาคม เพื่อรับมิสเตอร์ครอว์เฟิดมายังเมืองบางกอก ผู้คนที่พบเห็นทุกแห่งเป็นคนสุภาพมีน้ำใจและในวันที่ ๒๘ เรือจอห์นแอดัม ซึ่งนำคณะทูตชุดนี้มายังประเทศสยามก็ได้รับอนุญาตให้แล่นขึ้นไปตามแม่น้ำสู่เมืองหลวง ในวันที่ ๒๙ ข้าราชการผู้หนึ่งซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระคลัง ให้ทำหน้าที่รับมอบสารที่ผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้น (Governor General) มีมาถึงในวันที่ ๓๐

ได้มีการจัดเตรียมที่พักให้คณะทูตอังกฤษชุดนี้ ที่พักอันน่าสังเวชดังกล่าวเป็นเรือนหลังเล็กซึ่งปลูกแยกออกต่างหากจากหลังใหญ่ ๑ ประกอบด้วยห้องเล็กๆ ๔ ห้อง ซึ่งอากาศถ่ายเทได้ไม่ดีโดยผ่านเข้าทางช่องมีฝาปิดจากใต้ถุน แลสามด้านของตัวบ้านเกือบจะไม่ได้รับอากาศบริสุทธิ์...

ในการที่แล่นเรือขึ้นไปตามลำแม่น้ำนั้น คณะทูตได้รับแจ้งว่าพวกเขาจะต้องกลายเป็นผู้ถูกคุมขัง และจะถูกห้ามติดต่อกับผู้คนจนกว่าพิธีแนะนำตัวคณะทูตจะเสร็จสิ้นลง วันที่กำหนดไว้สำหรับพิธีดังกล่าวถูกเลื่อนออกไปอีกอาทิตย์หนึ่ง วิธีปฏิบัติของราชสำนักแสดงถึงความละเลยไม่เอาใจใส่ อันเป็นการชี้ให้เห็นถึงเจตนามิใช่เกิดจากความไม่รู้

"...วันที่ ๘ เดือนเมษายน เราได้รับแจ้งว่าพิธีในวันเข้าเฝ้านั้นจะเริ่มขึ้นแต่เช้า ดังนั้นในเวลาประมาณเจ็ดนาฬิกา พวกเราได้ไปคอยติดตามรับใช้ผู้แทนผู้สำเร็จราชการ ในเวลาแปดนาฬิกาฝ่ายสยามส่งเรือสองลำใหญ่ลำเล็กลำรูปทรงคล้ายเรือคะนู เพื่อมารับพวกเราไปยังพระราชวัง ข้าพเจ้าคิดว่าเรือลำใหญ่นั้นใช้ฝีพาย ๑๓ คน พร้อมทั้งผู้ถือหางเสือคนหนึ่ง เรือลำดังกล่าวมิได้มีเครื่องตกแต่งประดับประดาแต่อย่างใด เป็นเรือแบบเรียบแต่งดงามโดยจัดให้ตรงกลางเป็นที่นั่ง เหนือที่นั่งทอดกัญญา ที่นั่งตรงกลางนั้นปูพรมเก่าๆ พร้อมด้วยเบาะกำมะหยี่เก่าๆ ใบหนึ่ง ฝีพายของเรือลำนี้ใส่หมวกและสวมเสื้อหลวมทำด้วยผ้าเนื้อหยาบสีแดง เรืออีกลำหนึ่งมีขนาดเล็กกว่าแต่ก็มีที่นั่งตรงกลาง และทอดกัญญาเหนือที่นั่งเช่นเดียวกับเรือลำแรก

...เรือทั้งสองมุ่งหน้าสู่พระบรมมหาราชวังด้วยอัตราความเร็วปานกลาง โดยมีเรือเล็กนำหน้า ล่ามแขกนั่งอยู่ในเรือลำดังกล่าว การมาของพวกเราดูเหมือนจะก่อให้เกิดความสนใจแต่เพียงเล็กน้อยแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ตามเรือนแพสองฝั่งแม่น้ำอันเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ผู้คนที่อยู่บนเรือสำเภาหรือผู้คนที่สัญจรไปมาตามแม่น้ำก็ดูเหมือนจะมิได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ บางคนก็หัวเราะจนขาดความสำรวมในขณะที่บางคนก็ปิดหน้าซ่อนหัวเราะเพราะเกรงว่าจะเป็นการหยาบคาย สองสามนาทีต่อมาเราก็มาถึงท่าซึ่งอยู่ห่างจากประตูชั้นนอกของวังเป็นระยะทางสองสามก้าว ทหารซีปอยมาถึงที่นี่ก่อนพวกเรา และในขณะนั้นได้ขึ้นจากเรือและ

ยืนตั้งแถวที่ถนน เรือซึ่งนำขบวนผู้ติดตามคณะทูตยังทิ้งช่วงห่างเนื่องจากมิได้ใช้ฝีพายฝีมือดี พวกเราในเรือลำใหญ่จึงต้องรอจนเรือลำเล็กมาถึง...”

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ เรื่อง คณะทูตมิสเตอร์ ครอว์เฟิด พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๓๙

ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด โดย เซอร์ จอห์น เบาริง นำบันทึกของครอว์เฟิร์ด มาประมวลเข้ากับข้อสังเกตของตน

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) ในสมัยรัชกาลที่ ๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยามและเจรจาเรื่องการค้าขาย

ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยรัชกาลที่ ๓

ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คณะทูตของร้อยเอก เฮนรี่ เบอร์นีย์ จากประเทศอังกฤษได้เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับสยามโดยเรือ “การ์เดียน” ร้อยเอก เบอร์นีย์ ได้บรรยายเกี่ยวกับธรรมเนียมการติดต่อค้าขายของประเทศสยาม ตั้งแต่เรือชาวต่างชาติทอดสมอที่สันดอนปากแม่น้ำ จนกระทั่งถึงกรุงเทพฯ ไว้ว่า

“...คณะเสนาบดีกับร้อยเอก เบอร์นีย์ ได้ตกลงทำสนธิสัญญาแห่งมิตรภาพ ประกอบด้วย มาตราสิบสี่ จึงทำข้อตกลงเกี่ยวกับเรืออังกฤษที่ประสงค์จะมาค้าขายในพระนครแห่งราชอาณาจักรศรีอยุธยาอันศักดิ์สิทธิ์ (กรุงเทพฯ)

ข้อ ๑. เรือของคนในบังคับรัฐบาลอังกฤษไม่ว่าจะเป็นชาวยุโรปหรือชาวเอเชียปรารถนามาค้าขายที่กรุงเทพฯ ห้ามมิให้ซื้อข้าวเปลือกหรือข้าวสารเพื่อส่งออกเป็นสินค้าและพ่อค้านำเข้าอาวุธปืน หรือ ดินระเบิด ห้ามมิให้ขายกับผู้อื่นนอกจากรัฐบาล ถ้ารัฐบาลไม่ต้องการอาวุธปืน หรือดินระเบิด พ่อค้าเหล่านั้นจะต้องส่งกลับออกไปทั้งหมด ยกเว้นสินค้าอาวุธสงคราม และข้าวเปลือก และข้าวสาร พ่อค้าอังกฤษและพ่อค้าที่กรุงเทพฯ จะซื้อขายกันได้โดยเสรีและสะดวกโดยไม่มีผู้อื่นใดจะเข้ามาแทรกแซง พ่อค้า

ที่เข้ามาทำการค้าขายจะต้องเสียค่าธรรมเนียมและค่าภาษีอากรทั้งหมดทันทีตามความกว้างของเรือ

ถ้าเรือนั้นนำสินค้าขาเข้ามาด้วย จะต้องเสียวาละ ๑,๗๐๐ บาท ตามความกว้างของเรือ ถ้าเรือนั้นไม่ได้นำสินค้าขาเข้ามาด้วย จะต้องเสียวาละ ๑,๕๐๐ บาท ตามความกว้างของเรือ ภาษีขาเข้า ขาออก หรือภาษีอากรอื่น ๆ จะไม่เรียกเก็บจากผู้ซื้อหรือผู้ขายที่ค้าขายกับคนในบังคับอังกฤษ

ข้อ ๒. เรือสินค้าของคนในบังคับอังกฤษ มาถึงนอกสันดอนต้องทอดสมอและหยุดที่นั่น ผู้บังคับการเรือต้องส่งคนพร้อมบัญชีสินค้าและให้แจ้งจำนวนคน ปืน และกระสุนดินดำที่อยู่บนเรือเพื่อแสดงต่อเจ้าเมืองบริเวณปากน้ำ ผู้ซึ่งจะจัดคนนำร่องและล่ามนำกฎข้อบังคับไปให้ผู้บังคับการเรือ เมื่อคนนำร่องได้นำเรือข้ามสันดอนเข้ามาแล้ว เรือจะต้องทอดสมอและหยุดที่ใต้ด่านที่ล่ามจะชี้บอกให้

ข้อ ๓. เจ้าพนักงานจะลงไปในเรือและตรวจตราอย่างละเอียดและภายหลังที่ปืนและกระสุนดินดำได้ขนย้ายไว้ที่ปากน้ำแล้ว เจ้าเมืองปากน้ำจะอนุญาตให้เรือนั้นผ่านเข้ามากรุงเทพฯ ได้

ข้อ ๔. เมื่อเรือนั้นมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว เจ้าหน้าที่ศุลกากรจะลงไปตรวจในเรือ เปิดระวางและพิจารณาสินค้าที่อยู่ในเรือทั้งหมดและได้วัดปากเรือกำหนดค่าระวาง พ่อค้าจะได้รับอนุญาตให้ทำการซื้อขายได้ตามข้อที่หนึ่งของข้อตกลงนี้ ถ้าเรือลำใดบรรทุกสินค้าขาออกและเห็นว่าไม่สามารถข้ามสันดอนได้ และต้องเช่าเรือลำเลียงเพื่อถ่ายสินค้าบางส่วน เจ้าหน้าที่ศุลกากรที่ด่านนั้นจะไม่เก็บค่าภาษีอากรจากเรือลำเลียงอีก

ข้อ ๕. เมื่อเรือสินค้าหรือเรือลำเลียงบรรทุกเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้บังคับการเรือจะต้องไปขอนำเรือออกจากท่าต่อเจ้าพระยาพระคลัง และถ้าไม่มีเหตุที่จะต้องกักเรือไว้ เจ้าพระยาพระคลังจะอนุญาตโดยไม่ล่าช้า เมื่อเรือสินค้าล่องไปถึงปากน้ำต้องทอดสมอและหยุดอยู่หน้าด่าน และภายหลังเจ้าพนักงานได้ลงตรวจในเรือแล้ว เรือสินค้านั้นจึงรับปืน และกระสุนดินดำและเดินทางออกจากประเทศสยาม

ข้อ ๖. พ่อค้าซึ่งเป็นคนในบังคับของรัฐบาลอังกฤษ ไม่ว่าจะ

เป็นชาวยุโรป หรือชาวเอเชีย ผู้บังคับการเรือ เจ้าหน้าที่ประจำเรือ กะลาสี แขกและลูกเรือทั้งหมดของเรือสินค้า ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศสยามและตามเงื่อนไขของสนธิสัญญานี้ทุกประการ ถ้าพ่อค้าทุกระดับชั้นไม่ปฏิบัติตามข้อความของสนธิสัญญานี้ และกดขี่พลเมืองของประเทศสยาม เป็นโจร ผู้ร้าย หรืออันธพาลฆ่าคน พูดจาหยาบช้า หรือดูหมิ่นเจ้าพนักงานชั้นผู้ใหญ่และผู้น้อย และกรณีนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เจ้าพนักงานจะใช้อำนาจศาลและลงโทษผู้กระทำความผิด ถ้าความผิดฐานฆ่าคนตายและเจ้าพนักงานสอบสวนแล้วเห็นว่า กระทำด้วยเจตนาร้าย เจ้าพนักงานจะลงโทษถึงตายถ้าเป็นความผิดอื่น ๆ และผู้กระทำผิดเป็นผู้บังคับการเรือหรือเจ้าหน้าที่ประจำเรือหรือพ่อค้าจะต้องถูกปรับไหม ถ้าเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยจะต้องถูกเฆี่ยนหรือถูกจองจำตามกฎหมายของประเทศสยาม ผู้ว่าราชการแคว้นเบงกอลจะห้ามปรามคนในบังคับของอังกฤษที่ต้องการมาทำการค้าขายที่กรุงเทพฯ มิให้พูดจาหยาบช้าหรือดูหมิ่นเจ้าพนักงานชั้นผู้ใหญ่ ถ้าบุคคลในกรุงเทพฯ กดขี่คนในบังคับของอังกฤษ เขาผู้นั้นจะต้องได้รับโทษตามความผิดในลักษณะการเดียวกันเงื่อนไขหกข้อของสนธิสัญญานี้ให้เจ้าพนักงานที่กรุงเทพฯ และพ่อค้าในบังคับอังกฤษปฏิบัติตามจงทุกประการ...”

แหล่งที่มา : เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๑
ผู้บันทึก : ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พฤษภาคม-กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

ธรรมเนียมการติดต่อค้าขายในสมัยรัชกาลที่ ๔

นาย ดี.อี. มัลล็อค (Mr. D.E. Malloch) พ่อค้าชาวอังกฤษที่เดินทางเข้ามาทำการค้าขายกับประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๕ ได้กล่าวถึงธรรมเนียมการติดต่อค้าขายของไทยกับเรือสินค้าชาวต่างชาติ เพื่อเป็นข้อมูลความรู้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติที่จะเข้ามาทำการค้าขายกับประเทศไทย ความว่า

"...พ่อค้าชาวอังกฤษ ผู้แทนการค้าหรือผู้ควบคุมเรือทั้งลำน้อย ลำใหญ่ที่กำลังมุ่งหน้ามาเยือนประเทศสยามด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการค้า หรืออื่นใดก็ตามจะต้องหยุดทอดสมอเรือที่บริเวณนอกสันดอน (ห่างจากปากแม่น้ำประมาณ ๓ ไมล์) ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นจึงขึ้นฝั่งเพื่อรายงานการมาถึงและแจ้งวัตถุประสงค์ของการมาเยือนให้เจ้ากรมท่า[๑] นั้นทราบ เพื่อเจ้าหน้าที่จะได้นำข่าวนี้ลงเรือเล็กไปแจ้งให้พระคลัง [๒] ซึ่งเป็นเสนาบดีผู้ดูแลทั้งเรื่องการค้าและการต่างประเทศทราบในทันที จากนั้นจะได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการนำเรือมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ

วันต่อมาพระคลังจึงจะนำพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาแจ้งให้เจ้าเมืองปากน้ำทราบว่าทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เรือนั้นเดินทางสู่กรุงเทพฯได้...

...เมื่อเรือกำปั่นได้ล่วงเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ผู้ควบคุมเรือหรือผู้แทนการค้าจะต้องขึ้นฝั่งเพื่อรายงานพร้อมมอบบัญชีแสดงสินค้าต่อพระคลังซึ่งพระคลังจะนัดวันรับซื้อสินค้าต่าง ๆ และชวนสนทนาถึงวัตถุประสงค์ในการมาเยือนสยามไปพร้อม ๆ กันด้วย..."

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ ๓ เรื่องประเทศสยาม : ข้อสังเกตทั่วไปในเรื่องผลผลิตโดยเฉพาะเรื่องสินค้าเข้าและ สินค้าออก รวมทั้งแนวทางดำเนินธุรกิจการค้ากับชาวสยาม กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๘

ผู้บันทึก : นาย ดี.อี. มัลล็อค (Mr. D.E. Malloch) พ่อค้าชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๔

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเข้ามาทำการค้าขายกับประเทศสยาม

---

[๑] ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นเจ้าท่า จะเป็นเจ้าหน้าที่ราชการที่คอยกราบทูลเรื่องเรือเข้าและออกให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบทุกครั้ง - สวป.

[๒] คือ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ซึ่งตำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ว่าราชการทั้งกรมพระกลาโหมและกรมพระคลัง ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯให้ดำรงตำแหน่งเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สำเร็จราชการทั่วทั้งพระราชอาณาจักร - สวป.

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูตเซอร์ จอห์น เบาริง

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดินทางโดยเรือ แรตเลอร์ (Rattler) มาถึงอ่าวสยามเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ และทอดสมอ ณ บริเวณนอกสันดอน เพื่อแจ้งการมาถึงและรอการต้อนรับจากฝ่ายไทย ตามธรรมเนียมการต้อนรับแขกเมือง ในวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ ขณะที่คณะราชทูตรอการนำร่องข้ามสันดอน เบาริงได้บรรยายเกี่ยวกับการต้อนรับคณะราชทูตของเขา ตั้งแต่บริเวณนอกสันดอนกระทั่งถึงเมืองปากน้ำในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ไว้ว่า

"...วันที่ ๒๘ มีนาคม - วันนี้พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชหัตถเลขามาถึงเรา ข้าราชการระดับสูงสามนายเป็นผู้อัญเชิญมาในพานทองงดงาม ข้าราชการคนหนึ่งในจำนวนนั้นเจรจาเป็นภาษาอังกฤษ พวกเขานำผลไม้ซึ่งเป็นของพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินมามอบให้แก่พวกเรา ซึ่งได้แก่ มะม่วง ส้ม ลิ้นจี่ สับปะรด กล้วย กล้าย และอีกหลายชนิดซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จัก ผลไม้ทั้งหมดจัดมาในถาดเงินงดงาม พร้อมด้วยขนมหวานหลากชนิดห่ออยู่ในใบตอง มีเรืออีกลำหนึ่งติดตามมาพร้อมด้วยเสบียงอาหารจำนวนมากสำหรับลูกเรือ ได้แก่ มะพร้าว อ้อย สัตว์ปีกจำนวนร้อยตัว เป็ด หมู ไข่ ข้าว ข้าวเปลือก และอื่น ๆ...

...ในบรรดาผลไม้ที่ฝ่ายสยามจัดส่งมาให้นั้น มะม่วงมีรสอร่อยเช่นเดียวกับลิ้นจี่ มะพร้าวก็รสดี กล้วย กล้ายก็มีคุณภาพต่าง ๆ กันมีผลไม้ชนิดหนึ่งผิวเกลี้ยงสีเขียวรูปร่างเหมือนไข่ไก่ มีเม็ดสีดำ เนื้อเหนียวสีขาว รสชาติค่อนข้างน่ารับประทาน มะม่วงพันธุ์ลูกเล็ก และสับปะรดอีกพันธุ์หนึ่งเป็นของใหม่สำหรับข้าพเจ้า ขนมหวานที่ส่งมานั้นได้แก่มะม่วงซึ่งถูกกวนจนเหนียวมีลักษณะเป็นแผ่นนุ่ม ๆ ข้าวปรุงด้วยน้ำตาลและกะทิซึ่งไม่ใช่จะไม่อร่อยเสียทีเดียว...

....ในวันที่ ๑ เมษายน เราข้ามสันดอนแม่น้ำโดยสวัสดิภาพในเวลา ๔ นาฬิกา ๒๕ นาที และทอดสมอที่ปากน้ำก่อนพระอาทิตย์ตกดิน...เรายิงปืนสลุต ๒๑ นัดเพื่อเป็นการประกาศการมาถึงของพวกเรา ฝ่ายสยามยิงสลุตตอบจำนวนเท่ากัน หลังจากนั้นไม่นานพระยามนตรีสุริยวงศ์ (เจ้าเมืองปากน้ำ) ก็มาถึง (มาพบบนเรือ)...

วันที่ ๓ เมษายน เวลาเจ็ดนาฬิกาสามสิบนาที เรือหลายลำตกแต่งอย่างงดงาม แต่ละลำใช้ฝีพาย ๓๔ คน ต่างมุ่งหน้ามายังเรือแรตตเลอร์ ข้าพเจ้าขึ้นบนเรือพร้อมด้วยคณะผู้ติดตามและกัปตันคีนและกัปตันเมลเลิชตลอดจนเจ้าหน้าที่อื่น ๆ อีกหลายคน โดยมีเสียงยิงสลุตธงของสยามจำนวน ๒๑ นัด ที่ท่าเทียบเรือ (เมืองปากน้ำ) เราได้พบนายพลผู้หนึ่งแต่งกายในชุดราชสำนักอังกฤษแบบเก่า กองทหารตั้งแถวรับพร้อมด้วยวงดนตรีซึ่งมีหน้าตาแปลก คนนับพัน ๆ มารอรับ ทุกคนต่างอยู่ในท่าหมอบคลาน และกองทหารปืนใหญ่ซึ่งมีความพร้อมมูลอย่างดียิ่งยิงสลุตตอบเป็นจำนวน ๒๑ นัด อัครเสนาบดีพระกลาโหมอยู่บนเวทีสูงสุดของสถานที่รับรอง ซึ่งสร้างด้วยไม้ไผ่ทำเป็นยกพื้นขึ้นมาบนนั้นมีเก้าอี้ของเขาตั้งอยู่บนพรมซึ่งตกแต่งด้วยทองอย่างหรูหรา เก้าอี้ของข้าพเจ้าตั้งอยู่ตรงข้ามกับเขา ข้าพเจ้าได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการมาเยือนประเทศสยามซึ่งเป็นไปโดยฉันมิตรและอย่างมีเกียรติ บนโต๊ะมีอาหารวางอยู่เป็นจำนวนมาก เบาริงได้บรรยายในภายหลังว่าอาหารดังกล่าวนั้นมากมายฟุ่มเฟือยเกินจำเป็น ประกอบด้วยหมูย่างเป็ดย่าง เนื้อชนิดต่าง ๆ ขนมหวานหลากชนิด ตลอดจนผลไม้จำนวนมากอันได้แก่ กล้วย กล้าย มะม่วงชนิดดี ส้ม ลิ้นจี่ อินทผาลัม แห้วจากเมืองจีนพร้อมด้วยน้ำชา ซึ่งถูกส่งไปที่เรือในภายหลัง มีการนำซิการ์มาให้สูบพร้อมกับการตั้งคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับชื่อและฐานะตำแหน่งของบรรดาสุภาพบุรุษที่ปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อเราขึ้นฝั่งและเมื่อเราจะกลับออกมากองทหารทำความเคารพทั้งสองครั้ง นึกไม่ออกว่าดนตรีประเภทขลุ่ย กลองและซอ ซึ่งบรรเลงโดยบุคคลที่มีท่าทางพิลึกอย่างที่สุดจะเป็นอย่างไร พระกลาโหมแต่งกายในชุดเสื้อคลุมยาวสีทองคาดเข็มขัดทองประดับเพชร แวดล้อมไปด้วยเครื่องทองดุนลายนูน ได้แก่ หีบหมาก หีบบุหรี่ กระโถน เป็นต้น

ในเวลา ๑๒ นาฬิกา เรือของทางราชการ ๘ ลำ พร้อมด้วยเรืออารักขาอีก ๖ ลำ มารับคณะของพวกเราเข้ากรุงเทพฯ เรือลำของข้าพเจ้าโอ่อ่าสง่างาม หัวเรือทำเป็นรูปเทวรูปปิดทองพร้อมด้วยธง ๒ผืน มีลักษณะเหมือนเครื่องวัดทิศทางลมซึ่งได้รับการตกแต่งอย่างงดงามใกล้กับท้ายเรือยกพื้นขึ้นเป็นที่นั่งปูพรมพร้อมม่านกั้นสีแดงเลือดหมูและสีทอง ตัวเรือก็ปิดทองอย่างหรูหราและมีหางอย่างปลา เรือหลายลำทาสีสันให้คล้ายกับปลามีตาอยู่ตรงท้ายเรือ และมีหางยาว กับตันยื่นอยู่ตรงหัวเรือ แต่มีคนสองคนคัดท้ายเรือด้วยไม้พาย เขาทั้งสองคอยกระตุ้นฝีพายให้พยายามให้เต็มที่และเรียกอารมณ์ของการแข่งขันอย่างคึกคักให้เกิดขึ้น เสียงร้องตะโกนบางครั้งก็ดังสนั่นหวั่นไหวจนฟังดูอื้ออึงไปหมด ในขณะที่เรือลำแล้วลำเล่าตอบสนองเสียงเร้าอารมณ์ดังกล่าว...”

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๒
ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง อัครราชทูตอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม - ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

การนำคณะราชทูตเดินทางจากปากน้ำสู่เมืองหลวง

ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ แฮรี่ ปาร์คส์ และ เจ.ซี. เบาริง ซึ่งเป็นอุปทูตในคณะราชทูตของเซอร์ จอห์น เบาริง เดินทางเข้ามาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อุปทูตทั้งสองได้รายงานการดำเนินงานและการเดินทางจากปากน้ำไปยังกรุงเทพฯ ต่อ เซอร์ จอห์น เบาริง ที่เรือแรตเลอร์ (Rattler) ซึ่งทอดสมออยู่นอกสันดอน ในรายงานดังกล่าวได้บรรยายถึงธรรมเนียมการเข้าเมืองของชาวต่างชาติ ไว้ว่า

“...เกี่ยวกับเรื่องที่จะนำเรือแรตเลอร์ขึ้นไปถึงกรุงเทพฯ นั้น เจ้าพระยากลาโหมให้เหตุผลว่า ขอให้เราพิจารณาถึงขนบธรรมเนียมสยามที่เคยปฏิบัติกันมาแต่ในอดีต ซึ่งห้ามเรือต่างชาติผ่านปากน้ำขึ้นไป และเมื่อเราได้อ้างเตือนเขาเรื่องเรือรบโปรตุเกสที่เคยได้รับอนุญาตให้ขึ้นไป

กรุงเทพฯ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๙ เขาได้บอกแก่เราว่า การอนุญาตนั้นจะยอมให้แต่เพียงเรือที่มีการยินยอมให้ยืดอาวุธขึ้นบกเท่านั้น ซึ่งท่านเจ้าพระยามั่นใจว่า ท่านคงจะไม่ประสงค์ที่จะทำลายขนบธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณของประเทศนี้ และยิ่งไปกว่านั้นการนำท่านเดินทางไปกรุงเทพฯ โดยเรือพิธี (ของทางการที่จัดมารับ) เป็นสิ่งที่แสดงถึงการให้เกียรติ และการละเว้นจากพิธีการดังกล่าวจะแสดงถึงความไม่เอาใจใส่และไม่ให้ความเคารพคณะทูตในสายตาของชาวสยามด้วย

เรื่องความขัดแย้งเหล่านี้เราเห็นว่า เมื่อประเพณีของทั้งสองชาติแตกต่างกันมาก จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ท่านและเจ้าหน้าที่สยามจะต้องค้นหาสาเหตุของการขัดแย้งเหล่านี้อย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมิให้เป็นผลร้ายกระทบกระเทือนต่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ซึ่งสำหรับเราเห็นว่า เป็นเรื่องลำบากเนื่องจากความยุ่งยากที่จะแบ่งเจ้าหน้าที่ทั่วไปคนหนึ่งคนใดที่ประจำตำแหน่งซึ่งท่านแต่งตั้งขึ้น หรือเจ้าหน้าที่ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลแห่งสมเด็จพระราชินีพร้อมด้วยคณะผู้ติดตามให้แยกออกไปจากเรือแรตเลอร์และอีกประการหนึ่งคือการที่พวกสยามแสดงเหตุผลเกี่ยวกับวิธีการนำคณะทูตเดินทางจากปากน้ำไปยังเมืองหลวงเป็นหน้าที่ส่วนสำคัญของพวกเขาซึ่งมีหลักปฏิบัติที่แตกต่างออกไป เรื่องนี้ทำให้เราต้องยอมรับและเพื่อให้เกิดความสะดวกยิ่งขึ้นและเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่ายท่านอาจจะยินยอมตามข้อเสนอที่ให้เกียรติในการเดินทางไปกรุงเทพฯ ด้วยเรือพิธีของทางฝ่ายสยามแต่ถ้าหากเรือแรตเลอร์จะได้รับอนุญาตให้ร่วมขบวน หรือติดตามขบวนเรือไปด้วยความเคารพนับถือซึ่งรัฐบาลสยามได้เตรียมการไว้ก็น่าจะยังคงเดิมไม่ลดน้อยลงไป สำหรับข้อคัดค้านของเจ้าพระยากลาโหมในเรื่องที่ว่าจะเป็นการไม่สะดวกสำหรับเรือแรตเลอร์ที่จะร่วมขบวนไปด้วย เราได้ตอบว่าเราไม่ขัดข้องที่จะหยุดพักเป็นระยะ ๆ ระหว่างการเดินทางโดยเรือพิธีและเรือรบของเราซึ่งจะใช้เวลาไม่เกิน ๒๔ ชั่วโมง เจ้าพระยากลาโหมจึงตกลงยินยอมในเรื่องนี้ ซึ่งเราเข้าใจว่าการยินยอมซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งการยกย่องให้เกียรติในการต้อนรับท่านของรัฐบาลสยามนี้อนุญาตเฉพาะเรือแรตเลอร์เท่านั้น ส่วนเรือเกรเชียนจะยังคงทอดสมออยู่นอกสันดอนต่อไป...”

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธภาพระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศ
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : แฮรี ปาร์กส์ และ เจ.ซี. เบาริง อุปทูตในคณะราชทูตของ เซอร์ จอห์น เบาริง
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะทูตนายเทาเซนด์ แฮรีส

นายเทาเซนด์ แฮรีส ทูตชาวอเมริกัน ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๘ เมื่อเขาได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้ไปดำรงตำแหน่งกงสุลและอัครราชทูตอเมริกาประจำประเทศญี่ปุ่น เขาก็ได้รับมอบหมายหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่ง คือให้เป็นทูตมาเจรจาเรื่องสนธิสัญญากับไทย โดยการเดินทางเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ เขาได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง การเจรจาเรื่องสนธิสัญญา รวมทั้งสิ่งที่เขาได้พบเห็นในบ้านเมืองไทยสมัยนั้นไว้

แฮรีส ออกเดินทางจากประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยเรือฟริเกต ชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) แวะตามเมืองท่าต่างๆ จนมาถึงปีนังและแล่นต่อมาถึงบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ในวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับธรรมเนียมการต้อนรับทูต ตั้งแต่บริเวณนอกสันดอนปากแม่น้ำ และปากลัด ทั้งด้านการจัดเรือนรับรอง อาหาร และขบวนเรือพิธี ไว้ว่า

"...ข้าพเจ้าได้ทราบในไม่ช้านั้นว่า อัครมหาเสนาบดีอยู่บนเรือและใคร่จะมาเยี่ยมเรือนี้ ถ้าหากจะมาเยี่ยมได้เป็นการส่วนตัวหรือไม่เป็นพิธีการ ได้ส่งเรือลำหนึ่งไปรับเขา อัครมหาเสนาบดีขึ้นมาบนเรือกับน้องชายทั้ง ๔ คนของเขา ครั้นสนทนากันได้เล็กน้อย ข้าพเจ้าก็ได้ทราบว่าบ้านที่เซอร์ จอห์น เบาริง เคยพักเมื่อมากรุงเทพฯ นั้น ขณะนี้นาย เอช. ปาร์ค ได้อาศัยอยู่ และว่าพวกเขาประสงค์จะให้ข้าพเจ้าส่งข้าราชการ ๒ นาย ขึ้นไปสำรวจตรวจตราบ้านหลังซึ่งได้เตรียมไว้ให้ข้าพเจ้าอยู่ ว่าจะเหมาะสมกับข้าพเจ้าหรือไม่ หรือมิฉะนั้นข้าพเจ้าก็ต้องรออยู่ที่นี่จนกว่านายปาร์คจะย้ายไป สอบถามดูแล้วข้าพเจ้าก็รู้ว่า บ้านหลังใหม่นี้ถึงแม้ว่าจะ

มีข้อบกพร่องอย่างมาก แต่ก็เป็นบ้านหลังที่ดีที่สุดที่พวกเขาสามารถจัดให้ ข้าพเจ้าได้จนกว่านายปาร์คจะย้ายไป ข้าพเจ้าตัดสินใจว่าข้าพเจ้าจะไม่ส่งผู้ใดขึ้นไป เพราะจะทำให้ชักช้าเสียเวลามาก และข้าพเจ้าก็กระตือรือร้นที่สุดอยากจะไปถึงกรุงเทพฯ ให้เร็วที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจจะพักอยู่ ณ บ้านซึ่งพวกเขาได้เตรียมไว้ให้และจะย้ายไปอยู่บ้านอีกหลังหนึ่ง ซึ่งเป็นบ้านที่ดีกว่าในทันทีที่นายปาร์คได้ออกจากบ้านนั้นไป

...เรือ(ของไทย)ที่ส่งมานำของขวัญไป ได้มาจอดทอดสมอใกล้เรือของเราเมื่อเช้านี้ แต่จะยังไม่ขนของขวัญลงไปในเรือนั้นจนกระทั่งพรุ่งนี้

...เรือบดหลายลำมาจากเรือลำนั้น บรรทุกไข่ เป็ดไก่ หัวหอม กล้วย กล้ายและมะม่วงอีกนิดหน่อยมาขาย ประมาณเที่ยง เรืออีกลำหนึ่งจากปากน้ำก็มาเทียบ นำปลาแห้งและน้ำมันมะพร้าวมาให้ ของเหล่านี้พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่คณะบุคคลในเรือนี้...

...เรือกลไฟเล็กชื่อสยามอรสุมพล (the Siamese Steam Force) กับเรือโคชินไชน่า ๒ ลำ แต่ละลำมีพลกรรเชียง ๓๐ คน ได้มาจอดเทียบและได้นำขุนนาง ๕ คนมา คนหนึ่งเป็นขุนนางชั้นตรี (third rank) อีก ๔ คน เป็นชั้นจัตวา ขุนนางชั้นจัตวาแยกกันมาดังนี้คือคนหนึ่งมาในเรือใบมาในเรือของโคชิน-ไชน่าลำละคน และมาในเรือกลไฟ ๑ คน ในเรือกลไฟยังมีขุนนางชั้นตรีคนอื่น ๆ อีก ข้าพเจ้าได้รับข้อความเป็นข้อ ๆ ซึ่งเขียนในนามของพระนายไวย ฯลฯ อธิบายว่าได้ส่งเรือหลายลำมารับคนส่วนหนึ่งในคณะของข้าพเจ้าไป เพราะเกรงว่าเรือกลไฟจะจุคนมากเกินไป เรือกลไฟมีธง ๒ ธง ทางหัวเรือธงของประเทศสยามมีรูปช้างเผือกอยู่บนพื้นสีน้ำเงิน อีกธงหนึ่งเป็นธงของพระเจ้าแผ่นดินโดยเฉพาะ เป็นรูปมงกุฎ มีฉัตรอยู่ ๒ ข้าง ธงนี้ชักอยู่ทางท้ายเรือ เรือแต่ละลำซึ่งมีขนาดความยาว ๕๕ ฟุต มีธง ๔ ธง อยู่ทางท้ายเรือ คือสีแดง น้ำเงิน ชมพู และสีขาว...

...ใกล้ ๆ ท่าขึ้นเรือ ได้เห็นธงทิวจำนวนมากปลิวไสวเล่นลมอยู่ เห็นบรรดาทหารถืออาวุธ และมีประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมกันที่นั่น ทันทีที่เรือเราจอดทอดสมอ ชายคนหนึ่งซึ่งแต่งเครื่องแบบฉูดฉาดสวมหมวกดำแบบตะวันตกได้ขึ้นมาบนเรือ เชิญข้าพเจ้าให้ขึ้นบก ข้าพเจ้าได้ขึ้นบก

พร้อมกับคณะของข้าพเจ้า อันมีผู้บังคับการเรือ เลขานุการของข้าพเจ้า และคนอื่น ๆ อีก ๓ คน ข้าพเจ้าก้าวเดินลงไป กองทหารองครักษ์ซึ่งตั้งแถวอยู่สองฟากถนนที่ปูด้วยอิฐ ได้ทำวันทยาวุธและเป่าแตรเคารพข้าพเจ้า ทำให้เกิดเสียงดังหนวกหูที่สุด เครื่องแบบของพวกทหารดังกล่าว มีกางเกงสีแดง เสื้อแจคเก็ต หมวกสีดำ เย็บขัดเป็นลายตัดกัน และไม่สวมรองเท้า

...ประมาณ ๕๐ หลาจากท่าขึ้นเรือ มีอาคารเปิดโล่งทุกด้านอยู่หลังหนึ่ง และสร้างตามแบบพอนดอพโพ (Pondoppo) ของชวา ข้างในอาคารมียกพื้น ๓ ชั้น ชั้นบนยกขึ้นไปสูงกว่าครึ่งของพื้นที่ทั้งหมด และเป็นที่นั่งที่มีเกียรติ..."

อาคารหลังนี้ใช้เป็นที่รับรองคณะทูตซึ่งเทาเซนด์ แฮริส ได้บรรยายไว้ว่า

"...หลังจากนั้นเล็กน้อยเราก็นั่งลงที่โต๊ะอาหาร อาหารที่จัดเลี้ยงมีหลายอย่าง คือแกงจืด อาหารปลา เป็ดไก่ หมู ผักและอื่น ๆ ของหวานก็มีผลไม้หลายชนิดและขนมหวาน ๆ..."

...ครั้นมาถึงปากลัดเรือกลไฟก็จอด มีเรือจำนวนหนึ่งเข้ามาจอดเทียบ เรือเหล่านี้บรรทุกเสบียงอาหารอันมีผลไม้ต่างๆ ในฤดูกาลนั้นเป็นจำนวนมากมามอบให้ตามคำสั่งของผู้บัญชาการปากลัด ที่นี่เป็นที่มีการขึ้นบกหรือถ่ายเรือกันอีกครั้งหนึ่งก่อนเดินทางขึ้นไปถึงกรุงเทพฯ..."

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส เป็นทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

ธรรมเนียมการต้อนรับคณะราชทูต เมอซิเออร์ เดอ มงดิญี

ร้อยเอกโซฟ (Le capitaine Seauve) อดีตคณะสำรวจปาวีชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาสำรวจทำแผนที่ เพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาและลาว

อันเป็นดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับสัมพันธภาพของประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓-๒๔๕๐ ไว้ ในหนังสือดังกล่าว มีตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างฝรั่งเศสกับไทยในช่วงที่ราชทูตเมอซิเออร์ เดอ มงติญี เดินทางมาลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทย พ.ศ. ๒๓๙๙ และกล่าวถึงธรรมเนียมการต้อนรับทูตในสมัยนั้น ความว่า

"...วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) เรือมาร์โซ (Marceau) ได้แล่นเข้ามาทอดสมอที่กรุงเทพฯ นับเป็นความกรุณาอย่างจริงใจของรัฐบาลสยามที่มีต่อราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งคราวก่อนนั้นรัฐบาลสยามเคยปฏิเสธที่จะต้อนรับเซอร์เจมส์ บรุค และเซอร์ จอห์น เบาริง ที่กรุงเทพฯ มาแล้วโดยอ้างว่าเป็นการลำบากยุ่งยากและจะเป็นอุปสรรคต่อเรือแรตเลอร์ (Rattler) ที่อาจจะติดตื้นได้ เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) หลังจากที่แวะไปยังกรุงโรมเพื่อรับคำสั่งจากสมเด็จพระสันตะปาปาให้มาปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแล้ว เมอซิเออร์ เดอ มงติญี จึงออกเดินทางโดยเรือมุ่งสู่ประเทศสยามทันที

เมอซิเออร์ เดอ มงติญี ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างฝรั่งเศสกับสยามโดยมีลักษณะเดียวกันกับที่ทำกับอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) สนธิสัญญาฉบับนี้มีการปรับปรุงแก้ไขบทกำหนดเพิ่มเติมให้นำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมและที่ผ่านมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ฝรั่งเศสได้มีการลงนามรับรองสัตยาบัน.."

แหล่งที่มา : สัมพันธภาพของประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสยาม
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕

ผู้บันทึก : ร้อยเอกโซฟ อดีตสมาชิกในคณะสำรวจปาวีชาวฝรั่งเศส

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๓- ๒๔๕๐

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาสำรวจทำแผนที่เพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างไทยกัมพูชาและลาว เขาได้รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ และเขียนบทความลงพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๔๒๖ ในฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ธรรมเนียมการเข้าเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยว่าจ้างชาวตะวันตกผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) เป็นชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ โดยขณะที่อยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้มากมาย และได้กล่าวถึงธรรมเนียมการเข้าเมืองบริเวณปากน้ำในสมัยนั้น ไว้ว่า

> *"...ในสมัยก่อนนั้นปากน้ำจะเป็นที่ซึ่งเรือต่างชาติทุกลำจะขนปืนและกระสุนดินดำลง เรือรบต่างชาติจากแดนไกลก็มีสิทธิแล่นมาที่นี่ได้ตามเงื่อนไขในสนธิสัญญาและผลผลิตที่เรือเล็กบรรทุกมาทั้งหมดก็จะถูกขนขึ้นเรือที่นี่โดยเจ้าหน้าที่ศุลกากร..."*

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยามเล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ
อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาของไทย

การถวายการต้อนรับ มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียในสมัยรัชกาลที่ ๕

ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยือนประเทศไทยในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จเยือนประเทศไทยในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกการเดินทางและ

เรื่องราวต่างๆ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง ซึ่งเจ้าชายได้บรรยายเกี่ยวกับธรรมเนียมการต้อนรับแขกเมืองในสมัยนั้น ไว้ว่า

"...เวลาเช้าตรู่ เรือหลวงก็ค่อย ๆ แล่นผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยามาอย่างช้า ๆ... ในเวลาต่อมาเราก็ได้ยินเสียงปืน ซึ่งเป็นธรรมเนียมของการยิงสลุตต้อนรับแขก แล้วเราก็ผ่านปากน้ำอันเป็นเมืองแรกของการเดินทาง...

...มีเรือพายลำยาวเรียวลักษณะแปลก ๆ (ดูรูปร่างลักษณะคล้าย ๆ กับเรือแคนู และวิธีพายของลูกเรือก็เคลื่อนไปช้า ๆ) เข้ามาใกล้กับเรือพอลโล เพื่อเตรียมเชิญเสด็จมกุฎราชกุมาร และคณะขึ้นฝั่ง ฝีพายราวสิบสองคน แต่งกายด้วยเสื้อสีแดงสด วาดพายลงบนผิวน้ำพร้อมกับร้องด้วยเสียงอันดังตามจังหวะที่นายท้ายเรือเป็นผู้ให้ พายที่ใช้เวลายกขึ้นสูงจะเห็นว่ามีลวดลายและทาด้วยสีทอง ลวดลายเป็นเครื่องหมายแทนพวกมังกร ครุฑหรือนาคอะไรทำนองนั้น ตรงกลางลำเรือมีกัญญาเล็กๆ มีแท่นที่นั่งวางอยู่มีที่พอสำหรับนั่งได้ไม่กี่คน แต่ก็ขึ้นอยู่กับว่าจะนั่งชิดกันเพียงไร

ท่ามกลางเสียงยิงปืนถวายการต้อนรับ เรือก็ค่อย ๆ แล่นผ่านม่านควันไปยังท่าเทียบเรือที่ตกแต่งไว้อย่างงดงามเป็นที่ ๆ พระมหากษัตริย์ของราชอาณาจักรที่เป็นอิสระอยู่เพียงประเทศเดียวเท่านั้นในแหลมอินโดจีนประทับคอยต้อนรับองค์มกุฎราชกุมาร

นับตั้งแต่วันที่คณะทูตที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ส่งมาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีเดินทางเข้ามายังแม่น้ำเจ้าพระยานี้แล้ว ก็ยังไม่มีผู้ใดคณะใดเลยที่ราษฎรชาวเมืองจะมีความรู้สึกปีติยินดีและมีความเชื่อมั่นในการต้อนรับอย่างน้ำใสใจจริง ด้วยความอดทน และด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยม เหมือนกับที่ต้อนรับองค์มกุฎราชกุมารรัสเซียในครั้งนี้เลย..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๘๙๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซียนายโรเบิร์ต กู๊ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๓๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

การถวายการต้อนรับ มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียในสมัยรัชกาลที่ ๖

ในวโรกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๔ นั้น มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียได้เสด็จฯ มาร่วมงานพระราชพิธีฯ พร้อมกับนายทหารราชองครักษ์ อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) หนึ่งในคณะผู้ตามเสด็จซึ่งได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็น นับแต่แล่นเรือออกจากประเทศรัสเซียจนมาถึงประเทศสยาม เมื่อเสด็จถึงปากน้ำรัฐบาลไทยได้นำเรือถลางออกไปรับเสด็จ ณ บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา อิวาน เดอ เชค ได้บรรยายเกี่ยวกับการยิงสลุตถวายการต้อนรับขณะเรือแล่นผ่านป้อมบริเวณปากน้ำเจ้าพระยา ไว้ว่า

"... เมื่อเรือหลวงแล่นผ่านป้อมที่อยู่บริเวณปากน้ำเจ้าพระยา ป้อมใหญ่ประจำป้อมที่เราไม่อาจมองเห็นได้ต่างยิงสลุตถวายความเคารพเป็นระยะ..."

แหล่งที่มา : การเสด็จพระราชดำเนินของมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๖

ผู้บันทึก : อิวาน เดอ เชค (Ivan de Schaeck) ทหารองครักษ์ซึ่งตามเสด็จแกรนด์ดยุค บอริส วลาดิมีโรวิช มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๕๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๖

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ตามเสด็จมาร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การป้องกันราชอาณาจักร

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ

ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อกลอริ่ ชาวฮอลันดาเดินทางเข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา ไม่ได้รับอนุญาตให้จอดเรือใกล้เมืองบางกอก ดังข้อความที่เขาบันทึกไว้ว่า

"...ข้าพเจ้ายังไม่ได้ตรวจดูสินค้าจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ เพราะเรือสำเภาไม่ได้รับอนุญาตให้จอดทอดสมอใกล้ ๆ กับบางกอก (Bancoop) ระยะห่างเช่นนั้นจะขนสินค้าไม่ได้ ฉะนั้นข้าพเจ้าจะทิ้งมันไว้ในเรือจนกว่าเรือจะแล่นขึ้นมาตามลำแม่น้ำ"

แหล่งที่มา : เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๕๑-๒๑๖๓ และ พ.ศ. ๒๑๖๗ - ๒๑๘๕ (ค.ศ. ๑๖๐๘ - ๑๖๒๐ และ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒) กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : จดหมายจากกลอริ่ (Glory) ถึงก๊าด (Gad)
เวลาที่บันทึก : วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๑๕๑ (ค.ศ. ๑๖๐๘) ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เมื่อครั้งที่ ฟาน ฟลีต แล่นเรือสำเภามาค้าขายยังประเทศสยาม เขาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเมืองบางกอกในแง่มุมของการป้องกันศัตรูไว้ดังต่อไปนี้

"... บางกอกมีธรรมชาติที่ทำให้เป็นฐานที่มั่นที่แข็งแรง และสามารถสร้างป้อมปราการป้องกันได้ง่าย หากเมืองเล็กๆ นี้ถูกยึดพร้อมสร้างปราการให้เข้มแข็ง และรักษาไว้โดยเจ้านายองค์ใดองค์หนึ่ง เสบียงประเภทเกลือ

และผลไม้ที่ส่งไปยังกรุงศรีอยุธยาก็จะถูกสกัดกั้นไว้รวมทั้งการเดินเรือทางทะเลและเส้นทางของพวกมัวร์จากตะนาวศรีก็จะถูกตัดขาดหมด...”

แหล่งที่มา : รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลิต) กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๘

ผู้บันทึก : นายเยเรเมียส ฟาน ฟลีต ผู้อำนวยการทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาประจำ ณ กรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖ - ๒๑๘๕

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๑๗๙ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในเรื่องการป้องกันราชอาณาจักรสยามในสมัยอยุธยา บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ ได้เขียนบันทึกไว้เมื่อครั้งที่เขาเป็นผู้ช่วยทูตเชิญพระราชสาส์นมาถวายแด่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า

“...ที่บางกอกมีป้อมปืนอยู่ทั้งสองฟากแม่น้ำ[๑] ยังอยู่ในสภาพดี ”

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และ ๑๖๘๖ ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖

ผู้บันทึก : บาทหลวง เดอ ชัวซีย์ คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาประเทศสยาม

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นผู้ช่วยทูตมาในคณะของเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งเป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ที่อัญเชิญพระราชสาส์นมาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

---

[๑] ป้อมหนึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกที่ปากคลองบางกอกใหญ่ ชื่อดั้งเดิมในสมัยอยุธยาเรียก ป้อมวิไชยเยนทร์ และมาเปลี่ยนเป็นป้อมวิไชยประสิทธิ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกป้อมหนึ่งตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกที่บริเวณโรงเรียนราชินีในปัจจุบัน เมื่อต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ไทยกับฝรั่งเศสเกิดรบกันขึ้นที่ป้อมทั้งสองนี้ ฝรั่งเศสไม่สามารถที่จะรักษาป้อมทั้งสองนี้ไว้ได้ จึงทำลายป้อมฟากตะวันออกเสีย แล้วอพยพไปอยู่รวมกันที่ป้อมฟากตะวันตก เพราะฉะนั้นป้อมที่ฝั่งตะวันออก จึงมิได้ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ - สวป.

ในการเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาของบาทหลวงกีย์ ตาชารต์ เมื่อเรือแล่นมาถึงบางกอก เขาได้กล่าวถึงเมืองบางกอกและป้อมปืนดังต่อไปนี้

"... หลังจากที่ได้พายเรือมาตลอดคืนแล้ว เราก็ไปถึงบางกอกเอาตอนสิบโมงเช้า เป็นเมืองปราการที่มีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักร เพราะสถานที่ป้องกันการผ่านเข้าไปในแม่น้ำ กับป้อมปืนอีกแห่งหนึ่งทางฝั่งข้างโน้น ทั้งสองแห่งมีปืนใหญ่เหล็กหล่อมากพอสมควร แต่การก่อสร้างไม่สู้แข็งแรงเท่าใดนัก ม. เดอ ลา มาร์ (M. de la Mare) วิศวกรชาวฝรั่งเศสซึ่งท่านราชทูตทิ้งไว้ในประเทศสยามได้รับพระบรมราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินให้ดำเนินการสร้างเสริมให้เป็นที่เรียบร้อย และให้เป็นป้อมปราการที่ดีเยี่ยม..."

แหล่งที่มา : จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชารต์ สันต์ ท.โกมลบุตร แปล บริษัทอักษรเจริญทัศน์จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙

ผู้บันทึก : บาทหลวงกีย์ ตาชารต์ บาทหลวงในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก คณะเยซูอิต

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๙ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมมาในขบวนเรือคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งได้รับพระราชบัญชาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ให้เดินทางมายังชมพูทวีปและประเทศจีน ในการเดินทางครั้งนี้ บาทหลวงตาชารต์ มีภารกิจเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์และเผยแผ่ศาสนา โดยมีความมุ่งหมายโน้มน้าวสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงนิยมยินดีนับถือคริสต์ศาสนา

เมื่อคณะทูต เดอ โชมองต์ได้ล่องเรือมาถึงบางกอก และพบว่ามีป้อมปราการพร้อมปืนใหญ่อยู่ ๒ ป้อม เขาได้เขียนบันทึกว่า

" ข้าพเจ้าเดินทางไปยังบางกอก ซึ่งเป็นเมืองแรกบนฝั่งแม่น้ำนี้ และอยู่ห่างจากทะเลเป็นระยะ ๘ ลีค (๒๔ ไมล์) ระหว่างทางข้าพเจ้าได้พบเรืออังกฤษซึ่งยิงปืนใหญ่ ๑๒ นัด เป็นการแสดงความเคารพต่อข้าพเจ้า มีการยิงสลุตจากป้อมทหาร ๒ ป้อม ซึ่งอยู่กันคนละฝั่งแม่น้ำเป็นการให้เกียรติต่อข้าพเจ้าเช่นกันโดยป้อมแรกยิงสลุต ๒๙ นัด และป้อมหลังยิงสลุต ๓๑

นัต ป้อมปราการเหล่านี้สร้างตามแบบป้อมทหารโดยทั่ว ๆ ไป พร้อมด้วยปืนใหญ่หล่อด้วยเหล็ก ข้าพเจ้าค้างแรมที่ป้อมทหารซึ่งอยู่ทางด้านซ้ายมือของแม่น้ำในเรือนพักที่สร้างขึ้นในลักษณะที่ดีพอสมควร ภายในตกแต่งอย่างดียิ่ง ข้าพเจ้าได้รับการดูแลต้อนรับตามแบบฉบับของประเทศนี้ "

แหล่งที่มา : ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศในสมัยอยุธยา กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๗

ผู้บันทึก : เซอร์ จอห์น เบาริง ได้แปลมาจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส คือ Extrait de la Relation de M. Le Chavalier de Chaumont (Paris, 1687) และนำงานเขียนของ บาทหลวง ปัลเลอกัวซ์ ที่กล่าวถึงพิธีการต้อนรับราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ ณ ประเทศสยาม มาเรียบเรียงในหนังสือของเขา

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๒๘ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

นายแซมวล ไวท์ พ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ ได้เขียนบันทึกสั้น ๆ เกี่ยวกับเมืองบางกอกซึ่งเขาแล่นเรือมาถึง ดังมีใจความว่า

"... เมืองสำคัญสองเมืองของประเทศสยามเวลานั้น ก็คือมะริดกับบางกอก บางกอกเป็นเมืองป้อม มีปืนราวแปดสิบกระบอก อยู่ถัดสันดอนเข้าไปข้างใน "

แหล่งที่มา : แซมวล ไวท์ แห่งกรุงสยาม เจริญ ไชยชนะ แปล ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมบรรณกิจ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗

ผู้บันทึก : แซมวล ไวท์ บันทึกไว้โดยให้ชื่อว่า "Accompt of the Passage at Mergen" (ภาษาอังกฤษที่ใช้กันในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) อันเป็นบันทึกเหตุการณ์ของเขาที่เมืองมะริดในปี ค.ศ. ๑๖๘๗ และ Morris Collis นำมาใช้เป็นข้อมูลในหนังสือของเขาที่ออกพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๘

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นพ่อค้าอิสระชาวอังกฤษ ภายหลังฟอลคอนได้ดิ้งตัวมารับราชการอยู่ที่เมืองมะริดในปี พ.ศ. ๒๒๒๗ โดยทำหน้าที่เป็นนายท่าที่เมืองมะริด

เมอซิเออร์ เซเบเรต์ เขียนบันทึกเรื่องการป้องกันราชอาณาจักรสยามทางน้ำในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า

"... (พระเจ้ากรุงสยาม) จึงได้มีรับสั่งให้มองซิเออร์ เดอ ลามา [๑] ทำป้อมคูประตูหอรบขึ้นที่บางกอกแห่ง ๑ ที่เมืองสงขลาแห่ง ๑ และเมืองนครศรีธรรมราชแห่ง ๑... "

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๗ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๗ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ เดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งเป็นคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐ - ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

ในเรื่องการป้องกันราชอาณาจักรสยาม เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ยังบันทึกข้อมูลที่น่าสนใจไว้อีกว่า

"...พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระราชดำริไว้ว่า จะได้ทรงจัดให้บางกอกเป็นที่แข็งแรงมั่นคงอย่างสำคัญ ซึ่งจะต้องมีกองทหารรักษาอยู่ไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ คน เราจึงได้ทาบทามบาดหลวงตาชาเพื่อจะฟังดูว่า ในเรื่องที่จะสร้างป้อมขึ้นที่บางกอกนั้น มองซิเออร์คอนสตันซ์จะมีความเห็นอย่างไรบ้าง บาดหลวงตาชาจึงได้อธิบายว่า ในตำบลบางกอกซึ่งเป็นลูกกุญแจอันสำคัญของประเทศสยามนี้ จะต้องจัดการให้เป็นตำบลที่สำคัญที่สุดและจะต้องขอร้องให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งกองทหารมาเพิ่มเติมสำหรับตำบลนี้อีก

...บาดหลวงตาชาก็ยังได้พูดต่อไปอีกว่า กองทหารที่พระเจ้า

---

[๑] เรือโทฟอร์บัง และเมอซิเออร์ เดอ ลามา เดินทางมาพร้อมกับคณะราชทูต เดอ โชมองต์ เมื่อคณะราชทูตจะเดินทางกลับ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยืมตัวฟอร์บังไว้รับราชการในกองทัพ และทรงขอยืมเดอ ลามาไว้เพื่อบูรณะป้อมปราการที่เมืองบางกอก ลพบุรี พิษณุโลก มะริด และสงขลา - สวป.

กรุงฝรั่งเศสได้ส่งมานั้น หาเพียงพอสำหรับพิทักษ์รักษาบางกอกไม่ เพราะต่อไปเมื่อได้สร้างป้อมคูประตูหอรบขึ้นแล้ว บางกอกก็จะกลายเป็นตำบลใหญ่และสำคัญมาก จึงจำเป็นจะต้องมีกองทหารสำหรับรักษาตำบลนี้ไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ คน และบาดหลวงตาชาเชื่อว่าถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบถึงเรื่องบางกอกโดยละเอียดแล้ว ก็คงจะได้พระราชทานกองทัพเรือและกองทหารออกมาอีก เมื่อมีจำนวนทหารประจำอยู่ที่บางกอกพอแล้วเมื่อใด พระเจ้ากรุงสยามจึงจะทรงถอนทหารไทยออกจากบางกอกเมื่อนั้น"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๘ เรื่องจดหมายเหตุมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตของพระเจ้าฝรั่งเศสไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๗ - ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐- ๒๒๓๑) ตอนที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๑

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ซึ่งเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งทั้งสองคนเป็นราชทูตในคณะทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐–๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ได้กล่าวถึงกองทหารประจำป้อมปราการในสมัยอยุธยาไว้ดังนี้

"...จะต้องกล่าวให้ทราบไว้ในที่นี้ว่า ตามเมืองหรือตำบลทุก ๆ เมืองมีขุนนางคน ๑ เป็นผู้ชำระตัดสินอรรถคดีของราษฎรพลเมืองทั้งปวง และขุนนางคนนั้นเองเปนผู้คอยรับสั่งจากราชสำนักสำหรับมาจัดการทั้งปวงทั่วไป ถ้าเมืองใดมีป้อมหรือกองทหารประจำอยู่ ขุนนางคนนี้หาได้ว่ากล่าวบังคับบัญชากองทหารไม่ แต่ต้องมีนายทหารอีกคน ๑ สำหรับบังคับบัญชากองทหารเปนส่วน ๑ ต่างหาก และกองทหารเหล่านี้โดยมากก็มักจะเปนคนต่างชาติต่างภาษาทั้งนั้น"

แหล่งที่มา : ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๙ เรื่องจดหมายเหตุมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตของพระเจ้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (ตอนที่ ๓ ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๘)

ผู้บันทึก : เมอซิเออร์ เซเบเรต์ ซึ่งเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ ซึ่งทั้งสองคนเป็นราชทูตในคณะทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เจริญสัมพันธไมตรีทางด้านการทูต

โคลด เดอ แบส กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่ฝรั่งเศสขอเมืองจากสยามเพื่อสร้างเป็นป้อมไว้ว่า

"เขา (ฟอลคอน) เสนอแนะให้ มร.เดอะ โชมองต์ ทูลขอรับพระราชทานสถานที่แห่งนั้น (เมืองสงขลา) ให้แก่ชาวฝรั่งเศส โดยแสดงให้เห็นความได้เปรียบและให้คำมั่นสัญญาว่าจะสนับสนุนให้ในหลวงโปรดพระราชทานให้ ... แต่คณะนักบวชแห่งโรงเรียนเตรียมสงฆ์กลับมีความเห็นเป็นอย่างอื่น และเสนอแนะให้ขอเอาบางกอก (Bancok) ซึ่งชัยภูมินั้นเหมาะนักสำหรับการที่พวกฝรั่งเศสจะควบคุมได้ทั่วราชอาณาจักรและเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทางการค้าได้

ท่านราชทูตได้นำความมาเจรจากับ มร.ก็องสตังซ์ แต่ท่านเสนาบดีได้แสดงให้เห็นความขัดข้องในอันที่จะขอเอาบางกอกเพราะว่าจะขอรับพระราชทานจากในหลวงได้โดยยาก ถึงแม้ว่าจะบีบบังคับเอาไปได้ก็จะก่อให้เกิดความไม่พอใจให้แก่คนชาวสยามและแม้แก่ชาวต่างประเทศเองที่ไม่สามารถจะทนเห็นการมอบกุญแจแห่งราชอาณาจักรให้แก่ชาวฝรั่งเศสโดยไม่บังเกิดความเคียดแค้นขึ้นอย่างน่าวิตกได้ พวกเขาคงจะร่วมมือกันอย่างแน่นอนในอันที่จะขัดขวางไว้ และอาจจะมีการดำเนินการถึงขั้นรุนแรงที่สุดก็เป็นได้ [๑] "

---

[๑] ในสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๒๒๘ ที่ เดอ โชมองต์ ได้เข้ามาเจรจาตกลงทำสนธิสัญญากับไทยนั้น ไทยยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศสสร้างเป็นเมืองป้อม ต่อมาฝรั่งเศสได้ส่งคณะราชทูตเข้ามาประเทศไทยชุดที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ โดยอ้างว่าขอแก้ไขสนธิสัญญาฉบับที่แล้ว และมีประเด็นขอแลกเมืองบางกอกและมะริดแทนเมืองสงขลาตามสนธิสัญญาฉบับเก่า แต่ผลของการเจรจาไทยยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้เท่านั้น - สวป.

แหล่งที่มา : บันทึกความทรงจำของบาทหลวงพ่อ เดอะ แบส เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมอันน่าเศร้าสลดของกี่องสตังช์ ฟอลคอน

ผู้บันทึก : โคลด เดอ แบส (Claude de Bèze หรือ de Baize)

เวลาที่บันทึก : คงจะกระทำขึ้นภายหลังอสัญกรรมของฟอลคอน (๖มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘) ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และคงจะได้เขียนขึ้นก่อนการเดินทางออกจากประเทศฝรั่งเศสเป็นครั้งที่สอง (ปลายฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๖๘๑) ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๓๔ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงคณะเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดที่สอง ซึ่งเดินทางมาประเทศสยามในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐

ใน พ.ศ. ๒๒๓๑ เกิดเหตุการณ์กบฏมักกะสันขึ้น ซึ่งชาวโปรตุเกสได้เขียนบันทึกไว้ดังต่อไปนี้

"พวกฝรั่งเศสอีก ๓๐๐ คน ที่อยู่ที่ป้อมบางกอก พอได้ทราบกบฏกรีกถูกประหารก็ได้เข้าโจมตีหมู่บ้านชาวสยามทันที แต่ชาวสยามก็ได้เข้าสู้และตีโต้กลับเข้าป้อม ทั้งสองฝ่ายเสียรี้พลเท่าๆ กัน ชาวสยามได้เข้าโอบล้อมตัดเสบียงป้อมไว้จนถึงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘ พวกฝรั่งเศสจึงได้ยกธงขาวยอมจำนน และได้ส่งคำขอผ่านนักบวชฝรั่งเศสมาขอให้จัดเรือเพื่อเดินทางออกไป ชาวสยามได้จัดการให้ตามคำขอ ชาวสยามได้จัดการรื้อตึกนักบวชลงและจัดทำเป็นสถูปเจดีย์ขึ้นแทน พวกที่เข้ารีตถูกคุมขังไว้ และถูกบังคับให้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ "

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๕ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๐

ผู้บันทึก : ชาวโปรตุเกส ได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับประเทศสยามในกรณีกบฏมักกะสัน

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๑ ตรงกับปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

บาทหลวงตาชารต์ ได้บันทึกเหตุการณ์ในช่วงที่สมเด็จพระเพทราชาดำเนินการขจัดอิทธิพลของพวกฝรั่งเศสให้ออกไปจากกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

"...พระเพทราชาได้จัดส่งทหารกองหนึ่งลงเรือไป และให้รายล้อมสองฝั่งแม่น้ำจนถึงปากแม่น้ำ ตั้งแต่บางกอกจนถึงทะเล สร้างสะพานตั้งป้อมใหญ่ขึ้น ๑๒ แห่ง ให้เรือปิดกั้นปากแม่น้ำ จัดทหารยามประจำไว้รายรอบเพื่อป้องกันมิให้ชาวฝรั่งเศสบุกรุกเข้ามา... "

แหล่งที่มา : การเดินทางของบาทหลวงตาชารต์ เล่ม ๑-๓ ฉบับลายมือเขียนที่คัดมาจากต่างประเทศ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๑

ผู้บันทึก : บาทหลวงกีย์ ตาชารต์ บาทหลวงในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกคณะเยซูอิต

เวลาที่บันทึก : วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นบาทหลวงคณะเยซูอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมมาในขบวนของคณะราชทูตเชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ ซึ่งได้รับบัญชาจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศสให้เดินทางมายังชมพูทวีปและประเทศจีน ในการเดินทางครั้งนี้บาทหลวงตาชารต์ มีภารกิจเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิชาดาราศาสตร์และเผยแผ่ศาสนา โดยมีความมุ่งหมายโน้มน้าวพระทัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทรงนิยมยินดีนับถือคริสต์ศาสนา

คอนสแตนติน ฟอลคอน และทหารฝรั่งเศส เป็นผู้ให้การสนับสนุนหม่อมปีย์ในการสืบทอดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์ เขาได้กราบบังคมทูลให้พระองค์ทรงเรียกกองทหารฝรั่งเศสที่บางกอกมาให้ความอารักขาตัวเขา เมื่อพระเพทราชาได้ทราบเรื่องจึงกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบว่าเป็นแผนการก่อกบฏของฟอลคอน เมื่อกองทหารฝรั่งเศสรับคำสั่งให้เดินทางกลับบางกอกก็ได้เตรียมการป้องกันตัว จากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนนี้ ผู้บังคับการกองทหารฝรั่งเศสต้องมอบป้อมที่บางกอกให้แก่ชาวสยามและทิ้งลูกชายสองคนไว้ที่ละโว้เป็นตัวประกัน ต่อมาผู้รักษาการป้อมชาวสยามและไพร่พลถูกจับเป็นเชลย พระเพทราชาก่อการกบฏสั่งให้ยิงเรือสำเภาสองลำของสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนลูกชายทั้งสองคนและทหารฝรั่งเศสอีก ๑๐ คนถูกจับกุมตัวไว้

หลังจากสมเด็จพระนารายณ์ เสด็จสวรรคตแล้ว พระเพทราชาได้จับกุมตัวฟอลคอนไป และในที่สุดเขาก็ถูกประหารชีวิต ส่วนทหารรักษาวังชาวอังกฤษก็ถูกคุมขัง เหตุการณ์ในระหว่างนี้ เจ้าพนักงานที่ปัตตาเวีย ได้เขียนเล่าให้เคาน์ซิลออฟเซเวนทีน ได้ทราบดังข้อความต่อไปนี้

"...ออกญาวังกับหม่อมปานขณะนี้เป็นออกพระคลังได้คุมทัพใหญ่ประกอบด้วยไพร่พลชาวสยามและมาเลย์ล่องลงมาทางใต้ พร้อมด้วยปืนใหญ่ และสรรพาวุธครบมือ หลังจากได้ฟันต้นไม้ลงหลายพันต้น ในที่สุดก็ได้จัดการตั้งรับในป้อมที่ชาวฝรั่งเศสได้หลบหนีออกไปแล้ว ได้จัดตั้งเชิงเทินสูง ๑๘ ฟุต และยิงเข้าไปในค่ายชาวฝรั่งเศส และจัดกำลังเข้าโอบทางฝั่งแม่น้ำ โดยจัดปืนใหญ่ตั้งเรียงรายไปตามลำน้ำ ทางด้านปากแม่น้ำก็จัดการเอาเรือที่จมแล้วไปขวางไว้ ... และพระเจ้ากรุงสยาม ... ได้ออกคำสั่งมาที่ป้อมที่บางกอกให้เข้าโจมตีพวกฝรั่งเศสถ้ายังขืนใช้กำลังดื้อรั้นจะอยู่ต่อไป ... พวกฝรั่งเศสอ่อนกำลังลงและหมดอาลัยที่จะขืนสู้ต่อไป... "

แหล่งที่มา : บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๕ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๐
ผู้บันทึก : บันทึกของเจ้าพนักงานที่ปัตตาเวียเขียนถึง เคาน์ซิล ออฟ เซเวนทีน
เวลาที่บันทึก : ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๒๓๒ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : การค้า

นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศส เขียนบันทึกเรื่องป้อมที่เมืองบางกอกในสมัยอยุธยาไว้อย่างละเอียดพอสมควรว่า

"...บางกอก (Bankoc) เป็นสถานที่อันมีความสำคัญที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะว่าในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้ว ก็เป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่พอจะป้องกันข้าศึกได้ ผังเมืองนั้นมีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งลี้ มีกำแพงกั้นเฉพาะทางด้านชายแม่น้ำใหญ่ ซึ่งไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออกกับทิศใต้ เหนือจากปากอ่าวขึ้นมาประมาณ ๑๒ ลี้ ตรงแหลมที่แม่น้ำแบ่งสายทางแยกนั้น

มีพื้นที่เป็นรูปจันทร์ครึ่งซีก เป็นทำเลพอป้องกันได้ มีป้อมอยู่เพียงแห่งเดียว[๑] มีปืนใหญ่หล่ออยู่ ๒๔ กระบอก ใช้การได้ดี ตรงฝั่งฟากแม่น้ำตรงกันข้ามมีป้อมเล็กๆ อีกป้อมหนึ่ง[๒] ซึ่งไม่น่าจะทำการป้องกันได้แข็งแรงนัก แม้จะมีปืนใหญ่ตั้ง ๓๐ กระบอกก็ตาม ป้อมทั้งสองป้อมนี้ ถ้าจะเรียกกันได้ว่าเป็นป้อม มีทหารคริสตัง ๑๐๐ คน ควบคุมอยู่ ส่วนใหญ่เป็นปอรตุเกศถูกครึ่ง มีผู้บังคับบัญชาเป็นนายร้อยเอก กับนายทหารชั้นสัญญาบัตรที่ควบคุมการฝึกอยู่ทุกวัน แต่ก็ไม่ทำให้กล้าหาญขึ้นได้ เพราะพวกนี้ได้เกิดเป็นคนขี้ขลาดโดยกำเนิดเสียแล้ว และข้าพเจ้าแน่ใจว่าทหารมุสเกอะแตร์ (mousquetaires : มัสเกเตียร์) ของเราสักโหลเดียว ก็พอที่จะขับไล่ทหารทั้งร้อยนี้ให้เตลิดไปได้ภายในชั่วโมงเดียว นายช่างที่เชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ได้ทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะได้ลงมือเสริมสร้างป้อมในเร็วๆ นี้ โดยที่เป็นผู้ชำนาญงาน จึงอาจจะดัดแปลงพื้นที่ให้ได้ป้อมที่ถูกแบบพอจะป้องกันอริราชศัตรูได้อยู่... "

(ดูแผนที่และภาพประกอบ หน้า ๒๐๕)

แหล่งที่มา : ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม สันต์ ท.โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖

ผู้บันทึก : นิโกลาส์ แชรแวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๔ ปี และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งได้เผยแพร่ที่กรุงปารีส ในพ.ศ. ๒๒๓๑

เวลาที่บันทึก : สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๒๓๑

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : -

---

[๑] ป้อมที่อยู่ฝั่งตะวันออก (ตรงที่ตั้งโรงเรียนราชินีทุกวันนี้) สร้างขึ้นภายหลังป้อมวิไชยเยนทร์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมีขนาดใหญ่กว่าป้อมวิไชยเยนทร์ราว ๔๐ เท่า - สวป.

[๒] ป้อมวิไชยเยนทร์ฝั่งตะวันตก สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้บูรณะซ่อมแซมและพระราชทานนามใหม่ว่า ป้อมวิไชยประสิทธิ์ ป้อมนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกทางด้านหน้าของพระราชวังเดิม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวังเดิมให้เป็นโรงเรียนนายเรือ ป้อมวิไชยประสิทธิ์และพระราชวังเดิมจึงอยู่ในความดูแลของกองทัพเรือเป็นต้นมา - สวป.

สมัยสมเด็จพระเพทราชา

นายแกมป์เฟอร์ ชาวเยอรมัน ได้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับการป้องกันราชอาณาจักรทางน้ำในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ตามที่เขาพบเห็นว่า

" ไม่ไกลออกไปเท่าไรนัก เราแลเห็นแท่นปืนพร้อมปืนใหญ่ทั้งสองฟากแม่น้ำตั้งขึ้นไว้ตั้งแต่คราวเกิดเหตุยุ่งยากกับฝรั่งเศสที่แล้วมา "

" ถึงบางกอก (Bankock) เราได้เห็นป้อมใหญ่ซึ่งพวกฝรั่งเศสสร้างขึ้นไว้บนฝั่งข้างขวา แต่เดี๋ยวนี้ (สมัยสมเด็จพระเพทราชา) ชำรุดเสียหมดแล้ว..."

แหล่งที่มา : ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๕
ผู้บันทึก : เอนเยลเบิร์ต แกมป์เฟอร์ นายแพทย์ชาวเยอรมันประจำคณะทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๒๓๓
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๒๓๓ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางมาจากเมืองปัตตาเวียในเกาะชวา จะไปยังประเทศญี่ปุ่นเพื่อเจริญพระราชไมตรี และได้แวะเข้ามาประเทศไทยเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ กรุงศรีอยุธยา ด้วย

สมัยรัชกาลที่ ๒

นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาเรื่องการค้าขายกับประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๓๖๕ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เขาเดินทางเข้ามาโดยเรือ "จอห์น อาดัม" ในระหว่างทางที่เรือแล่นจากปากแม่น้ำเจ้าพระยามาจนถึงปากน้ำ เขาได้บรรยายลักษณะการป้องกันราชอาณาจักรของสยามในสมัยนั้น ความว่า

"...ตรงข้ามกับเมืองปากน้ำเป็นเนินทราย (a sand bank) ซึ่งน้ำท่วมไม่ถึงในช่วงเวลาน้ำลด และ ๒-๓ ไมล์ ถัดเข้าไปจะพบซากของป้อมขนาดเล็กก่อด้วยอิฐ ซึ่งสร้างขึ้นโดยชาวฮอลันดาเมื่อประมาณ ๑๕๐ ปี มาแล้ว สมัยที่ยังดำเนินการค้ากับประเทศสยาม ป้อมแห่งนี้

โดนน้ำกัดเซาะและน้ำจะท่วมถึงในช่วงน้ำขึ้น ๒ สิ่งนี้ (เนินทรายและป้อม) ถูกสร้างขึ้นให้เป็นปราการป้องกันแม่น้ำจากช่วงปากอ่าวถึงเมืองหลวงซึ่งก็ไม่เป็นอุปสรรคสำคัญที่ข้าศึกจะผ่านพ้นไปได้

...พวกสยามทำการป้องกันปากน้ำ กล่าวกันว่าในจำนวนปืนใหญ่ประมาณ ๒๐๐ กระบอก ส่วนหนึ่งเป็นปืนอังกฤษคุณภาพดี แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นปืนทองเหลืองหล่อที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีคุณภาพต่ำ ระบบการป้องกันของพวกเขาถ้าอยู่ในมือของผู้ที่มีความกล้าหาญชำนิชำนาญ ปราการต่างๆ เหล่านี้ก็อาจจะเป็นเครื่องกีดขวางการรุกเข้ามายังเมืองหลวงได้ แต่ด้วยความขลาดเขลาของชาวสยาม สิ่งเหล่านี้จึงดูไม่เป็นอุปสรรคสำหรับเรือยุโรปที่จะเข้าโจมตี ...”

แหล่งที่มา : หนังสือ Journal of an Embassy from the Governor - General of India to the Courts of Siam and Cochin China 1822
ผู้บันทึก : นายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (Mr. John Crawfurd) ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

สมัยรัชกาลที่ ๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คณะทูตของร้อยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ จากประเทศอังกฤษ ได้เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับสยาม คณะทูตชุดนี้เดินทางมากับเรือ ชื่อ “การ์เดียน” ร้อยเอก เบอร์นีย์ ได้บรรยายเกี่ยวกับการป้องกันราชอาณาจักรของสยามบริเวณปากน้ำ ไว้ว่า

“... เราไปถึงปากน้ำตอนเที่ยงวันของวันรุ่งขึ้นและอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ได้ตรวจลูกเรือและเรือตามที่ได้ตกลงกันไว้ในสนธิสัญญาซึ่งได้ทำกันครั้งหลังนี้ เราได้มีโอกาสสังเกตเห็นการป้องกันของที่นี่ ซึ่งประกอบด้วยต้นปาล์มที่ปักลงไปในแม่น้ำเป็นแถว ๆ เป็นรูปครึ่งวงกลม จากฝั่งซ้ายของแม่น้ำจนจดป้อมในกลางแม่น้ำเหลือช่องว่างไว้ให้พอเพียงสำหรับเรือ ๒-๓ ลำ เท่านั้นจะผ่านใกล้ป้อมนั้น ทั้งยังใกล้กับปืนใหญ่ประจำป้อม รวมทั้งปืนใหญ่ของป้อมทางฝั่งขวา และก็จะเห็นเรือที่ผ่านเข้ามา

ได้อย่างชัดเจน มีโซ่ขวางในช่องแคบที่เหลืออยู่ด้วยสำหรับกรณีฉุกเฉิน การป้องกันนี้ดีกว่าที่ข้าพเจ้าได้คาดคิดว่าพระคลังจะทำได้ แต่กำลังของกระแสน้ำบางทีอาจจะพัดพาตอที่ปักไว้ไปในเวลาไม่ช้า และการออกแบบก็ไม่ใช่อะไรที่แปลกใหม่ ทั้งหมดดูเหมือนจะตรงกันอย่างแน่นอนกับสิ่งที่คนไทยได้ออกแบบไว้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๘ ในการล้อมฝรั่งเศสที่บางกอก... "

แหล่งที่มา : เอกสารเฮนรี่ เบอร์นีย์ เล่ม ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๑
ผู้บันทึก : ร้อยเอก เฮนรี่ เบอร์นีย์ ทูตชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พฤษภาคม-กันยายน พ.ศ. ๒๓๖๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๓
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม

สมัยรัชกาลที่ ๔

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๘ นายแฮรี่ ปาร์คส์ และเจ.ซี. เบาริง อุปทูตในคณะทูตของ เซอร์ จอห์น เบาริง ซึ่งเป็นอัครราชทูตเดินทางเข้ามาเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีและเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศไทย ได้รายงานการดำเนินงานและการเดินทางจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามายังกรุงเทพฯ ต่อเซอร์ จอห์น เบาริง โดยในรายงานดังกล่าวเขาได้บรรยายถึงการป้องกันราชอาณาจักรของไทย ความว่า

"...ตอนนี้เราขอเล่าเรื่องย่อ ๆ เกี่ยวกับป้อมปราการที่ปากน้ำและปากลัด[๑] ซึ่งปัจจุบันเป็นป้อมที่รักษาความปลอดภัยของกรุงเทพฯ ป้อมที่ปากน้ำเป็นที่ตั้งกองร้อยปืนใหญ่ตลอดแนวทั้งสองฝั่งแม่น้ำ ตัวป้อมสร้างอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำมีลักษณะใหม่และแข็งแรงเป็นแนวยาวขนานกับกองร้อยปืนใหญ่ ก่อสร้างโดยพระกลาโหมคนปัจจุบัน[๒] มีความยาวมากกว่า ๑ ไมล์ครึ่งขึ้นไปมีอาวุธปืนประมาณ ๖๐ กระบอกซึ่งเป็นอาวุธประจำของกองร้อยปืนใหญ่ที่ตั้งอยู่ทั้งสองฝั่ง โดยที่ ๔๐ หรือ ๔๕ กระบอกใช้สำหรับหมุนเวียนและ ๘๐ กระบอกเป็นอาวุธประจำกองร้อยปืนใหญ่ของพระกลาโหม

---

[๑] ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างป้อมได้รันลงไปทางปากน้ำเจ้าพระยา ที่สมุทรปราการและพระประแดง จึงมีป้อมเรียงรายอยู่สองฟากแม่น้ำ มีรายชื่อ ดังนี้

เขตจังหวัดสมุทรปราการ (๑๔ ป้อม)

ป้อมประโคนชัย	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๒
ป้อมนารายณ์ปราบศึก	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๒
ป้อมปราการ	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๒
ป้อมกายสิทธิ์	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๒
ป้อมพระกาฬ	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๗
ป้อมปีกกาสะพานช้าง	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๘๗
ป้อมผีเสื้อสมุทร	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเสร็จ	ในรัชกาลที่ ๕
ป้อมนาคราช	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเสร็จ	ในรัชกาลที่ ๓
ป้อมตริเพชร	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๗๐
ป้อมคงกะพัน	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๗๗
ป้อมนารายณ์กางกร	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๗๗
ป้อมปราบสมุทร (หรือ ป้อมปีกกาพับสมุทร	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๗๗
ป้อมเสือซ่อนเล็บ	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเสร็จ	ในรัชกาลที่ ๕
ป้อมพระจุลจอมเกล้า	ฝั่งตะวันตก		สร้างเสร็จ	ใน พ.ศ. ๒๔๓๖

ป้อมเสือซ่อนเล็บนี้เคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนทหารเรือที่ ๔ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเรียกว่า กองโรงเรียนชุมพลทหารเรือ ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๙๔ ทางการได้ย้ายเอานักเรียนนายเรือมาไว้ และเปลี่ยนชื่อว่า โรงเรียนนายเรือ โดยมีป้อมเสือซ่อนเล็บติดอยู่ในบริเวณนั้นด้วย

เขตอำเภอพระประแดง (เมืองนครเขื่อนขันธ์) (๑๑ ป้อม)

ป้อมวิทยาคม	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๑	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๒๖
ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๗
ป้อมปีศาจสิง	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๑	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๗
ป้อมราหูจร	ฝั่งตะวันออก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๗
ป้อมพระจันทร์ พระอาทิตย์	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๗
ป้อมแผลงไฟฟ้า	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๘
ป้อมมหาสังหาร	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๘
ป้อมศัตรูพินาศ	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๘
ป้อมจักรกรด	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๕๘
ป้อมเพชรหึง	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๒	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๕
ป้อมปีกกาวงเดือน	ฝั่งตะวันตก	รัชกาลที่ ๓	สร้างเมื่อ	พ.ศ. ๒๓๘๗

(จากหนังสือ ประวัติการยุทธทางเรือของไทย ของกองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารเรือ พ.ศ. ๒๕๒๐: ๒๘, ๓๒)

[๒] หมายถึง เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) - สวป.

และอีก ๑๒ กระบอก ตั้งไว้ในที่แคบ ๆ ใกล้กับ ๘๐ กระบอก ในจำนวนนี้ ๖๘ กระบอกเป็นปืนครก ที่เหลืออีก ๒๔ กระบอกจะเป็นปืนยาว

...ส่วนป้อมที่ปากลัดสร้างขึ้นตรงบริเวณที่มีเนื้อที่กว้างขวางซึ่งกว้างกว่าบริเวณป้อมที่ปากน้ำ กองร้อยปืนใหญ่ทางฝั่งขวามีอาณาเขตแผ่ขยายออกไปประมาณ ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ หลา ในขณะที่ฝั่งตรงข้ามมีบริเวณน้อยกว่ามาก ที่นี่เราสังเกตเห็นว่าปืนประจำการน้อยกว่าที่ปากน้ำ เราพบว่ามีการโจษขานกันมากถึงเรื่องโซ่ ซึ่งขึงไว้ตลอดฝั่งซ้ายนั้น ประกอบด้วยเส้นเหล็กยาวขนาดใหญ่สองเส้นผูกติดกันแน่นกับไม้ค้ำซึ่งเป็นท่อนซุงผูกเข้าด้วยกันโดยไขว้ไปมาในลักษณะเป็นทุ่น ทุ่นเหล่านี้จะผูกไว้ห่างกันเป็นระยะ ๆ ประมาณ ๘ อัน เมื่อปล่อยจะถูกพยุงให้ลอยขึ้นตามกระแสน้ำที่ปากน้ำก็มีสายโซ่ชนิดเดียวกันนี้สร้างขึ้นไว้ประจำด้วย...”

แหล่งที่มา : บันทึกสัมพันธภาพระหว่างประเทศสยามกับนานาประเทศ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : แฮรี ปาร์กส์ และ เจ.ซี. เบาริง อุปทูตในคณะราชทูตของ เซอร์ จอห์น เบาริง
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายเทาเซนด์ แฮริส ได้รับการแต่งตั้งจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เฟียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา ให้เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยในฐานะอัครราชทูต เขาออกเดินทางจากสหรัฐอเมริกาด้วยเรือฟริเกตชื่อ ซาน จาซินโต (San Jacinto) แวะตามเมืองท่าต่าง ๆ ผ่านปีนัง และมาถึงบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ เขาได้บรรยายเกี่ยวกับการป้องกันราชอาณาจักรบริเวณปากแม่น้ำและเมืองปากน้ำ ไว้ว่า

“...ที่ปากแม่น้ำมีอาคารหลังหนึ่งหลังคามุงกระเบื้อง ตั้งอยู่บนเสาแข็งแรง สูงเหนือน้ำขึ้นไป ๑๐ ฟุต ยอดเสาธงมีธงเป็นริ้วสีน้ำเงินแดง และสีน้ำเงิน และมีรูปช้างเผือก อาคารนี้เป็นที่เฝ้ายามชนิดหนึ่ง และเป็นที่พักพิงสำหรับบรรดาบุคคลที่มาค้างแรมในเรือ ปากน้ำอยู่ห่างขึ้นไป

ประมาณ ๓ ไมล์ ที่ปากน้ำได้รับการป้องกันอย่างเข้มแข็ง โดยมีกองทหารปืนใหญ่หลายกองตั้งเรียงรายอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำและบนเกาะ ๆ หนึ่งที่อยู่เกือบจะกลางแม่น้ำ กองทหารเหล่านี้มีระเบียบวินัยดี และมีปืนเป็นอาวุธจุดที่มีการป้องกันนี้ได้เลือกสรรกันอย่างเหมาะสม...

...เหนือป้อมขึ้นไปเป็นโซ่เหล็กเส้นใหญ่ ซึ่งคนไทยขึงข้ามแม่น้ำในเวลาที่มีอันตราย และพวกเขาคิดว่ามันจะเป็นเครื่องกีดขวางกั้นแม่น้ำได้อย่างดีที่สุด โซ่นี้ขึงและผูกอยู่กับซุงหลายท่อน เพื่อให้ลอยอยู่ตามที่ของมัน ได้สร้างเครื่องกว้านที่มีพลังหลายเครื่องบนฝั่งซ้าย เพื่อดึงโซ่ขวางแม่น้ำและให้อยู่ตามที่ เมื่อเซอร์ เจมส์ บรุ๊ค เดินทางขึ้นมาตามลำน้ำนี้ มีโซ่ขึงขวางแม่น้ำอยู่ เขาต้องลงเรือเล็กผ่านเข้าไปในคลองซึ่งไทยขุดไว้อ้อมปลายโซ่...”

แหล่งที่มา : บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮริส กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๕
ผู้บันทึก : นายเทาเซนด์ แฮริส ทูตชาวอเมริกันที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๓๙๙ สมัยรัชกาลที่ ๔
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : ได้รับแต่งตั้งจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ

สมัยรัชกาลที่ ๔

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ พระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นมกุฏราชกุมาร ได้เสด็จเยือนประเทศไทยในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จฯ ในครั้งนี้ สมเด็จพระจักรพรรดิมีพระราชบัญชาให้เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ เป็นผู้บันทึกการเดินทางและเรื่องราวต่าง ๆ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง ซึ่งเจ้าชายได้บรรยายเกี่ยวกับการป้องกันราชอาณาจักรบริเวณสันดอนปากแม่น้ำมาจนถึงปากน้ำ ความว่า

“... เวลาเช้าตรู่ เรือหลวงก็ค่อยๆ แล่นผ่านปากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาอย่างช้า ๆ ถ้าจะกันตามหลักแล้ว วิธีการที่จะขจัดอุปสรรคต่างๆ ในการเดินเรือผ่านสันดอนที่อยู่ปากแม่น้ำกระทำได้ไม่ยากเลย แต่ชาวสยามก็ปฏิเสธที่จะทำเช่นนั้นด้วยเหตุผลทางการเมือง เพราะสันดอนนี้จะช่วยเป็นเกาะป้องกันมิให้ชาวยุโรปเข้ามายังกรุงสยามได้โดยสะดวก การผ่าน

เข้ามานั้นลำบากอย่างยิ่ง...

...เมื่อไม่นานมานี้เอง เรือรบของคนต่างชาติจะไม่ได้รับอนุญาตให้เดินทางผ่านป้อมที่ปากน้ำเข้ามาในแม่น้ำได้ หรือจะไม่อนุญาตให้เข้ามายังบางกอกโดยไม่ปลดอาวุธเสียก่อน ทั้งนี้ก็เพราะชาวสยามไม่มีความเชื่อถือคนต่างชาตินั่นเอง และไม่เคยหวังว่าคนเหล่านี้จะหวังดีด้วย นอกจากความพยายามที่จะยึดเอาเป็นเมืองขึ้นให้ได้ เพิ่งจะเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ที่ทางรัฐบาลสยามเริ่มยินดีที่จะต้อนรับชาวยุโรปและอเมริกา โดยเฉพาะพวกชาวรัสเซีย ชาวสยามก็ยินดีต้อนรับด้วยความเต็มใจยิ่ง ที่เรือของมกุฎราชกุมารรัสเซียเข้ามาเยี่ยมถึงน่านน้ำสยาม เรือคอเรเยท เรือปืนอีก ๒ ลำก็แล่นตามเรืออพอลโล (Apollo) ผ่านสันดอนเข้ามาเป็นขบวน..."

แหล่งที่มา : การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรงตำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. ๑๘๙๐-๑๘๙๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

ผู้บันทึก : เจ้าชาย อี ออคทอมสกี้ บันทึกเป็นภาษารัสเซีย นายโรเบิร์ต กู๊ดเล็ท (เซนต์ ปีเตอร์สเบอร์ก) แปลเป็นภาษาอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย

เซอร์ เฮนรี่ นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษที่เดินทางท่องเที่ยวไปในหลายประเทศทั้งยุโรปและเอเชีย แล้วบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นรวมทั้งเรื่องราวต่างๆ ของประเทศไทยที่เขาเข้ามาพำนักอยู่ช่วงเวลาหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้กล่าวถึงบรรดาป้อมและทหารที่ทำหน้าที่ป้องกันราชอาณาจักรของไทยไว้สั้นๆ ว่า

"... บริเวณตรงทางเข้าปากแม่น้ำมีป้อมขนาดใหญ่อยู่ ๒ แห่ง[๑] ติดปืนใหญ่ป้องกันภัยและมีกองทหารรักษาการประจำป้อม ..."

---

[๑] ป้อมแห่งแรกคือป้อมพระจุลจอมเกล้า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ และอีกป้อมหนึ่งน่าจะเป็นป้อมผีเสื้อสมุทร ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๒ -สวป.

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๔
กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๑
ผู้บันทึก : เซอร์ เฮนรี่ นอร์แมน (Sir Henry Norman) นักเดินทางชาวอังกฤษ
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกไกล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยว่าจ้างชาวตะวันตก ผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) ชาวอังกฤษเป็นผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ขณะที่อยู่เมืองไทยเขาได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้มากมายและได้กล่าวถึงการป้องกันราชอาณาจักรของไทยบริเวณปากน้ำ ไว้ว่า

"...ในสมัยก่อนนั้นปากน้ำจะเป็นที่ซึ่งเรือต่างชาติทุกลำจะขนปืนและกระสุนดินดำลง เรือรบต่างชาติจากแดนไกลก็มีสิทธิแล่นมาที่นี่ได้ตามเงื่อนไขในสนธิสัญญา

...ข้ามฟากแม่น้ำไปจะเป็นที่ตั้งของป้อมด้านใน ซึ่งตั้งอยู่บนเนินดินเตี้ย ๆ เป็นป้อมที่ติดอาวุธพร้อม มีปืนชนิดบรรจุกระสุนข้างท้ายอย่างดี ขนาดปากลำกล้องใหญ่ ติดตั้งอยู่ที่ป้อม โดยไม่มีฐานล้อเลื่อน และมีนาวิกโยธินจากกองทัพเรือประจำการอยู่ร่วม ๖๐ คน..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ
อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

นายเออร์เนสต์ ยัง (Mr. Ernest Young) นักเขียนชาวอังกฤษที่เคยรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพำนักอยู่ในประเทศไทยช่วงระยะเวลาหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นในประเทศไทยและรวบรวมเขียนเป็นหนังสือพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งได้บรรยายเกี่ยวกับการป้องกันราชอาณาจักรบริเวณปากลัด ไว้ว่า

"...ปากลัดเมืองเล็ก ๆ ซึ่งมีป้อมปราการสร้างไว้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดล่วงล้ำเข้ามาในเขตน่านน้ำ ป้อมแห่งนี้มีอาวุธปืนที่ทันสมัยและมีขนาดใหญ่ตั้งวางอยู่และได้เคยใช้การเพียงครั้งเดียวเมื่อคราวที่ประเทศฝรั่งเศสส่งกองทัพเรือติดอาวุธปืนเข้ามายึดเมืองกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖...

ประมาณ ๘๐ ปีมาแล้ว เมื่อครั้งที่ชาวสยามสู้รบกับชาวกัมพูชา ชาวสยามได้ขนหินใส่ลงในเรือสำเภา ๔ ลำจนเต็ม และจมเรือสำเภาลงที่บริเวณส่วนหนึ่งของปากแม่น้ำเพื่อป้องกันมิให้เรือของฝ่ายศัตรูผ่านเข้ามาถึงเมืองหลวง ถึงแม้ว่าตัวเรือสำเภาจะผุพังไปเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่กองหินขนาดใหญ่ยังคงปิดกั้นบริเวณปากแม่น้ำ และได้มีการใช้ระเบิด ๆ กองหินที่กีดขวางอยู่นี้หลายครั้งแล้ว ... "

แหล่งที่มา : รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้บันทึก : นายเออร์เนสต์ ยัง นักเขียนชาวอังกฤษ

เวลาที่บันทึก : พิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ ๕

จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในกระทรวงธรรมการของประเทศไทย

วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ.๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) จากข้อมูลฝรั่งเศส

วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) รัฐบาลฝรั่งเศสได้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ของสยามว่า ในเมื่อชาติต่าง ๆ ได้มีการเตรียมพร้อมด้วยการเสริมกองกำลังทางเรือที่กรุงเทพฯ เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาติของตน[๑] ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสจึงตัดสินใจส่งเรือรบเข้ามาเพิ่มอีก ๒ ลำ[๒] เพื่อมาสมทบกับเรือรบ เลอ ลูแต็ง (Le Lutin) ที่จอดทอดสมออยู่ที่กรุงเทพฯ

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสยามก็ไม่ยินยอมให้บรรดาเรือรบเหล่านั้นแล่นผ่านปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามา เนื่องจากสยามรู้สึกหวั่นเกรงต่ออานุภาพกองทัพเรือของประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย

ด้านเมอซิเออร์ปาวี อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศสยามนั้นกลับคะยั้นคะยอให้ฝรั่งเศสนำเรือแล่นเข้าไปจอดที่กรุงเทพฯ ในระหว่างที่รอการตัดสินใจของรัฐบาลฝรั่งเศสอยู่นั้น เรือรบของฝรั่งเศสก็เร่งเดินทางมาทันทีจนสามารถแล่นเข้ามาจอดทอดสมออยู่ที่ปากน้ำ ในเวลาเย็นวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

---

[๑] ในระหว่างที่เกิดเหตุการณ์ตึงเครียดระหว่างสยามกับฝรั่งเศสนั้น อังกฤษเป็นประเทศตะวันตกเพียงประเทศเดียวในสยามที่มีผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มากที่สุด จึงเกรงว่าจะได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของตนและเพื่อมิให้ฝรั่งเศสกระทำการรุนแรงกับสยามจนเกินขอบเขต อังกฤษจึงส่งเรือรบจำนวน ๓ ลำทยอยเข้ามายังสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา คือ เรือเอ็ม. เอ็ม. เอส. สวิฟท์ (M.M.S. Swift) และเรือเอช. เอ็ม. เอส. พัลลัส (H.M.S. Pallas) ต่อมาวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ อังกฤษก็ส่งเรือลินเนต (Linnet) เข้ามาเพิ่มขึ้นอีกลำหนึ่ง โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของคนในบังคับอังกฤษ ประเทศอื่น ๆ ก็พากันส่งเรือเข้ามาด้วย เช่น เยอรมนีก็ส่งเรือวูลฟ์ (Wolf) และฮอลันดาก็ส่ง เรือซุนบาวา (Sunbawa) โดยอ้างเหตุผลเดียวกับอังกฤษ - สวป.

[๒] คือเรือรบแองกงสตอง (Inconstant) และเรือรบโกแม็ต (Comète) - สวป.

(ค.ศ. ๑๘๙๓) ทั้งนี้ โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๕ แห่งสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖)[๑]

ขณะเดียวกันรัฐบาลสยามก็ออกมาย้ำถึงคำปฏิเสธที่ไม่ยินยอมให้เรือรบเหล่านั้นเข้ามาได้ จากนั้นวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) นาวาโทโบรี (le capitaine de frégate Bory) ผู้บังคับการเรือรบได้ออกมาชี้แจงให้สยามยอมรับสิทธิอันชอบธรรมและปฏิเสธที่จะสั่งถอนกองเรือรบออกไป ต่อมาเวลา ๑๘.๐๐ น. เรือรบแองกงสตอง (Inconstant)[๒] และเรือปืนโกแม็ต (Comète)[๓] จึงแล่นเข้ามาจอดทอดสมออยู่ที่สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา โดยมีเรือของหน่วยสื่อสารทางแม่น้ำแห่งโคชินจีน คือ เรือ จี.เบ.เซย์ (J.B. Say)[๔] เป็นเรือนำร่องขับแล่นเข้าไปจอดอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว

ต่อมาไม่นาน ด้วยผลของสนธิสัญญา ยุทธการบริเวณสันดอนปากน้ำจึงเริ่มขึ้น เรือ แองกงสตองถูกกองกำลังทหารของฝ่ายสยามที่ประจำการอยู่ตรงบริเวณปากทางเข้าแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ายิงจู่โจมทันที อย่างไรก็ตามเรือแองกงสตองก็พยายามประคับประคองตัวจนสามารถแล่นฝ่าการโจมตี ทั้งการระดมยิงจากเรือ

---

[๑] อ้างตามสนธิสัญญาไมตรี เดินเรือและพาณิชย์ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ที่ฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศสพยายามตีความให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน ในมาตรา ๑๕ ระบุว่า ... เรือฝรั่งเศสเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยเสรี สินค้าที่บรรทุกมาก็เข้ายังดินแดนไทยอย่างเสรี นอกจากนี้มาตรา ๑๕ ยังระบุสาระสำคัญอีกว่า เรือรบฝรั่งเศสจะเข้ามายังแม่น้ำเจ้าพระยาได้และทอดสมอได้ที่ปากน้ำ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องแจ้งทางการไทยล่วงหน้าเพื่อจะเข้ามายังกรุงเทพฯ และจะต้องทำความตกลงกับทางการในเรื่องสถานที่ที่จะจอดทอดสมอ ยิ่งไปกว่านั้น เรือที่กำลังประสบภัยไม่ว่าจะเป็นเรือสินค้าหรือเรือรบสามารถเข้าอู่เรือของไทยได้ เพื่อทำการซ่อมแซมตามความจำเป็น ยามฝั่งทั้งหลายจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่เรือฝรั่งเศสที่กำลังประสบอันตราย - สวป.

[๒] นาวาโทโบรี เป็นผู้บังคับการเรือรบแองกงสตอง - ต้นฉบับ

[๓] เรือเอกดาร์ติจ ดู ฟูร์เนต์ เป็นผู้บังคับการเรือปืนโกแม็ต - ต้นฉบับ

[๔] หมายถึงเรือ ฌอง บัปติสต์ เซ (Jean Baptiste Say) เป็นเรือของหน่วยสื่อสารทางแม่น้ำแห่งโคชินจีน ซึ่งขึ้นล่องเป็นประจำระหว่างไซ่ง่อนกับกรุงเทพฯ จึงรู้ร่องน้ำที่จะผ่านสันดอนเข้ามากรุงเทพฯ ได้ดี - สวป.

ปืนและการยิงจากปืนป้อมที่ปากน้ำของฝ่ายสยามเข้ามาได้ หลังจากการยิงโต้ตอบกันอย่างดุเดือดยุติลงเมื่อเวลา ๒๑.๓๐ น. เรือแองกงสตองจึงได้แล่นเข้ามาจอดเทียบเคียงกับเรือ เลอ ลูแต็ง ที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ

การต่อสู้กันครั้งนี้ยังผลให้ทหารฝรั่งเศสเสียชีวิต ๓ คน และมีผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ ๓ คน นอกจากนี้ยังมีความเสียหายอื่น ๆ ที่ปรากฏอีกหลายประการ เรือ จี.เบ.เซย์ ได้รับความเสียหายอย่างหนักจากการถูกกระสุนปืนใหญ่ยิงใส่จนกระทั่งเรือจม จอดเกยตื้นอยู่ข้างชายฝั่งน้ำ[๑]

ขณะที่เรือเล็กทั้งสองลำ คือ เรือแองกงสตอง และเรือโกแม็ต ที่มีอาวุธพร้อมด้วยปืนใหญ่ ๘ กระบอก กับกองกำลังทหารจำนวน ๒๐๐ นาย ไม่สามารถคุ้มครองป้องกันได้ ในที่สุดเรือทั้งสองลำก็ต่อสู้จนสามารถแล่นผ่านป้อม ๒ แห่ง เรือรบ ๙ ลำที่ติดอาวุธปืนใหญ่ ๖๓ กระบอก พร้อมนายทหารสยามจำนวน ๒,๐๐๐ นาย แล้วมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ได้สำเร็จ[๒] อย่างไรก็ตามนับว่าการต่อสู้กันครั้งนี้เป็นความผิดหวังครั้งยิ่งใหญ่ของคู่ปรปักษ์ที่อวดดี อีกทั้งเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณการในศักยภาพของตนและกระทำการอย่างไร้เหตุผล ซึ่งก่อนหน้านั้นมีราชนิกูลองค์หนึ่ง[๓] ตรัสกับอัครราชทูตเยอรมันไว้อย่าง อาจหาญว่า "ครั้งหนึ่ง

---

[๑] ขณะยิงต่อสู้กัน ปืนใหญ่จากเรือหาญหักศัตรูของฝ่ายสยามยิงไปถูกเรือ จี.เบ.เซย์ ทางตอนหัวเรือจนต้องแล่นไปเกยตื้นทางฝั่งตะวันออกที่แหลมลำพูราย - สวป.

[๒] สำหรับการต่อสู้กันระหว่างฝรั่งเศสกับสยามที่ปากน้ำ เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ มีเรือรบของฝ่ายสยามจำนวน ๕ ลำ ประกอบด้วย เรือมกุฎราชกุมาร เรือนฤเบนทร์บุตรี เรือทูลกระหม่อม เรือมูรธาวลิตสวัสดิ์ และเรือหาญหักศัตรู โดยมีพลเรือจัตวา พระยาชลยุทธโยธินทร์ (ริเชอลิเยอ) เป็นผู้อำนวยการป้องกันปากน้ำ บัญชาการอยู่ที่ป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ และกัปตันเกิตส์เซ บัญชาการอยู่ที่ป้อมผีเสื้อสมุทร ทั้งสองฝ่ายต่างยิงสู้กันระหว่างป้อมกับเรือปืนเป็นระยะเวลาทั้งหมดประมาณ ๒๕ นาที กระทั่งเวลา ๒๑.๓๐ น. การยิงสู้รบกันจึงยุติลง เรือรบฝรั่งเศส ๒ ลำ คือเรือ แองกงสตองและเรือโกแม็ต สามารถแล่นผ่านสันดอนเข้ามาได้ ขณะที่ทหารฝรั่งเศสเสียชีวิต ๓ คน บาดเจ็บ ๓ คน ส่วนทหารสยามเสียชีวิต ๑๕ คน บาดเจ็บ ๒๐ คน - สวป.

[๓] น่าจะหมายถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส - สวป.

ปรัสเซียเคยรบกับฝรั่งเศส เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) และบัดนี้ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ท่านก็จะได้เห็นสยามรบกับฝรั่งเศสเช่นกัน[๑]

ด้านพลเรือจัตวาริเชอลิเยอ (le commodore de Richelieu)[๒] ซึ่งเป็นผู้บัญชาการการสู้รบในครั้งนี้เป็นชนชาติเดนมาร์ก เนื่องจากมีชาวยุโรปจำนวนมากได้รับการว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในสยาม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวเดนมาร์กหรือไม่ก็ชาวเยอรมันที่เชี่ยวชาญในด้านการจัดการป้องกันป้อมปราการและการเดินเรือ แต่ด้วยเหตุที่กองกำลังที่อยู่ใต้บังคับบัญชาทั้งหมดเป็นทหารชาวพื้นเมืองจึงไม่ชำนาญในการสู้รบ

---

[๑] Dartige du Foumet, Joumal d'un commandant de la Comète. Paris 1897. - ต้นฉบับ

[๒] พลเรือโทพระยาชลยุทธโยธินทร์ หรือกัปตันริเชอลิเยอ หรือกัปตันริชลิว มีนามเดิมว่า อองเดร ดู เพลซิส เดอ ริเชอลิเยอ (André du Plessis de Richelieu) เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๘ ณ เมืองโอเบนโร ประเทศเดนมาร์ก ริเชอลิเยอจบการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือและเข้ารับราชการเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพเดนมาร์กระยะหนึ่ง ต่อมาได้รับการว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในประเทศไทย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยเข้าปฏิบัติราชการครั้งแรกในตำแหน่งผู้บังคับการเรือพิทยัมรณยุทธ รักษาราชการอยู่ ณ เมืองภูเก็ตและยังได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการเรือรบอีกหลายลำ อาทิ เรือมูรธาวสิตสวัสดิ์ และเรือสยามมกุฎพิไชยสิทธิ์ จากนั้นได้ย้ายมาประจำตำแหน่งปลัดกรมแสง และดำรงตำแหน่งผู้บังคับการเรือพระที่นั่งเวสาตรี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาชลยุทธโยธินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เรื่องที่ฝรั่งเศสส่งเรือรบ ๒ ลำ เข้ามาปิดปากอ่าวเพื่อต้องการยึดครองดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง พระยาชลยุทธโยธินทร์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการ กรมทหารเรือ ได้รับมอบหมายให้รักษาการผู้อำนวยการป้องกันปากน้ำเจ้าพระยา ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถจนได้รับคำชมเชยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ริเชอลิเยอมีหุ้นส่วนกับชาวต่างชาติอื่นๆ ทำธุรกิจส่วนตัวควบคู่กับงานราชการ เช่นจัดตั้งบริษัทเพื่อขอสัมปทานการเดินรถรางสายแรกในประเทศไทย และทำธุรกิจเกี่ยวกับการผลิตไฟฟ้าออกจำหน่าย พระยาชลยุทธโยธินทร์ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรืออยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เนื่องจากสุขภาพไม่ดี นับอายุราชการได้ ๒๖ ปี ถึงแก่อนิจกรรมที่ประเทศเดนมาร์ก เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ รวมอายุได้ ๗๙ ปี - สวป.

"สำหรับการสู้รบที่ปากน้ำในครั้งนี้ถือว่าเป็นการตัดสินใจอย่างห้าวหาญเด็ดเดี่ยวของนาวาโทโบริโดยแท้ ซึ่งก่อนหน้านั้นเขาไม่คิดว่าฝ่ายตรงข้ามจะวางแผนล่วงหน้าได้อย่างเข้มแข็ง และฝึกฝนกำลังพลจนคล่องแคล่วเช่นนี้ อย่างไรก็ดี แม้ว่าอาวุธยุทโธปกรณ์ที่สยามใช้ในการต่อสู้จะวิเศษสักเพียงใดแต่ก็ไร้ประสิทธิผล เนื่องจากทหารเหล่านั้นไม่เคยได้รับการอบรมให้ใช้อาวุธประเภทนี้มาก่อน โดยที่กองทัพสยามมีเรือปืนคาบศิลาที่ดีมีประสิทธิภาพอยู่หลายกระบอก อีกทั้งยังมีการคุ้มกันป้อมปราการอย่างแข็งขัน มีกองเรือรบที่เพียบพร้อม ตลอดจนมีปืนใหญ่อาร์มสตรอง (Armstrong) ปืนกลประจำเรือ ปืนกลมือขนาดเล็ก และตอร์ปิโดจำนวนมาก ซึ่งทหารสยามจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมให้รู้จักการใช้อาวุธเหล่านี้ให้ชำนาญเสียก่อน" [๑]

ฝ่ายเรือรบของฝรั่งเศสยังคงสู้รบต่อไปอย่างต่อเนื่อง และพร้อมส่งสัญญาณให้ระดมยิงไปที่พระบรมมหาราชวังอยู่ตลอดเวลา หากว่าไม่สามารถตกลงกันจนเป็นที่น่าพอใจ ในช่วงนั้นกองเรือรบของเราถือว่าเป็นฝ่ายควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลสยามพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ เข้าด้วยกันพร้อมทั้งกล่าวว่าคงจะมีเหตุการณ์เข้าใจผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อนหน้านั้นสยามได้รับโทรเลขจากปารีส เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ระบุว่ารัฐบาลฝรั่งเศสได้มีคำสั่งให้ยกเลิกการส่งเรือเข้ามาในแม่น้ำที่กรุงเทพฯ แล้ว แต่เป็นที่น่าแปลกใจว่าคำสั่งดังกล่าวมาถึงเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ นอกจากนี้สยามยังเชื่อว่าคำสั่งจากรัฐบาลฝรั่งเศสนั้นอาจจะไม่ได้ส่งมาแจ้งล่วงหน้าก็เป็นได้ ดังนั้นคำแก้ตัวของสยามในครั้งนี้จึงไม่อาจจะรับฟังได้

ทันทีที่ข่าวนี้ล่วงรู้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสก็ยิ่งทำให้เกิดความแค้นเคืองอย่างมาก และจากการประชุมรัฐสภา เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่ประชุมมีมติให้มอบอำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศดำเนินการยื่นคำขาดแก่รัฐบาลสยาม เพื่อเรียกร้องให้สยามชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมดที่เกิด

---

[๑] Dartige du Founet, loc. cit. - ต้นฉบับ

ขึ้น โดยฝรั่งเศสกำหนดเวลาให้ตอบรับเงื่อนไขในการปฏิบัติภายใน ๔๘ ชั่วโมง[๑]

แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงพยายามชี้แจงเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้ว แต่ทว่าคำตอบของพระองค์ก็ยังไม่เป็นที่พอใจเท่าใดนัก ดังนั้นอัครราชทูตฝรั่งเศสจึงออกคำสั่งให้ลดธงฝรั่งเศสลงและถอนเรือรบออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ภายหลังจากที่มอบหมายการปกปักรักษาผลประโยชน์ของชนชาติฝรั่งเศสไว้กับเชอวาลิเยร์กวม เดอ ฮูเกรเวอร์ด (le chevalier Keum de Hoogerwoerd) กงสุลฮอลแลนด์ประจำกรุงเทพฯ

การปิดล้อมอ่าวไทยพร้อมกับการประกาศเข้ายึดครองเกาะสีชัง (I'île de Ko-Si-Chan) พระราชวังฤดูร้อนของพระเจ้าแผ่นดินสยาม เพื่อใช้เป็นฐานทัพเรือ

---

[๑] วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เมอซิเออร์เดอแวล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสได้โทรเลขมาถึงเมอซิเออร์ปาวี อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ โดยสั่งให้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลสยาม ดังมีข้อความต่อไปนี้

๑. ให้รัฐบาลสยามเคารพสิทธิของญวนและเขมรเหนือดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำและเกาะต่าง ๆ ในลำแม่น้ำนี้

๒. ให้ถอนทหารที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้เสร็จสิ้นภายในเวลาไม่เกิน ๑ เดือน

๓. ให้สยามจัดการปัญหาทุ่งเชียงคำ เมืองคำม่วน และความเสียหายที่เรือรบฝรั่งเศสและชาวฝรั่งเศสได้รับจากการปะทะกันที่ปากน้ำเจ้าพระยาให้เรียบร้อย

๔. ให้จ่ายค่าทำขวัญแก่ครอบครัวของผู้ที่เสียชีวิต และลงโทษผู้กระทำผิด

๕. ให้สยามชดใช้เงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ เป็นค่าปรับที่ทำความเสียหายต่าง ๆ ให้เกิดแก่คนในบังคับฝรั่งเศส

๖. ให้วางเงินประกันเป็นจำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ เพื่อมัดจำที่จะชดใช้ค่าเสียหายต่าง ๆ และเงินค่าทำขวัญหรือถ้าไม่สามารถชำระได้ก็ต้องยอมให้รัฐบาลฝรั่งเศสเก็บภาษีในเมืองพระตะบองและเสียมราฐ

ให้รัฐบาลสยามแจ้งให้ทราบภายใน ๔๘ ชั่วโมง ว่าจะรับปฏิบัติตามนี้ได้หรือไม่ หากสยามไม่ยอมปฏิบัติตามคำขาดดังกล่าว อัครราชทูตฝรั่งเศสจะเดินทางออกจากกรุงเทพฯ และปิดอ่าวไทยรวมทั้งน่านน้ำไทยทันที - สวป.

ของฝรั่งเศสได้ลงมือปฏิบัติอย่างรวดเร็ว[๑] นอกจากนี้กองเรือรบจำนวนมากที่ส่งมาจากไซ่ง่อน ก็กำลังเดินทางมาร่วมสมทบด้วย ต่อมาวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ รัฐบาลสยามจึงได้แจ้งให้ทราบว่า สยามยอมจำนนต่อคำเรียกร้องของฝรั่งเศสทุกประการโดยไม่มีเงื่อนไข

โอกาสเดียวกันนี้เรายังได้เรียกร้องเงื่อนไขเพิ่มเติมอีกหลายข้อ พร้อมทั้งต้องการให้สยามยอมรับสิทธิของเราบนดินแดนเหนือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดที่ได้ล่วงละเมิดมาหลายครั้งหลายครา และเพื่อเป็นการชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมดที่สยามได้กระทำไว้กับเรา นับว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยเหลือเกิน และเรายังหวังว่าจะได้มีการเจรจากันเรื่องดินแดนในอารักขาของเรากับสยามในคราวต่อไปด้วย อย่างไรก็ตามความวิตกกังวลว่าจะมีการปะทะกันระหว่างอังกฤษกับเรานั้นก็ยังคงมีอยู่ "...เราเชื่อว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะตอบรับข้อตกลงด้วยดี ขณะเดียวกันอังกฤษก็กำลังจับตามองท่าทีที่ยังไม่แน่นอนของเราอยู่พร้อมทั้งจัดส่งตัวแทนมาเจรจาที่ เก ดอร์เซ (Quai d' Orsay)[๒] หากว่าข้อมูลที่แจ้งเรามานั้นถูกต้องแม่นยำและเชื่อแน่ว่าจะเป็นไปตามนั้น ความบาดหมางกันระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษก็นับว่าใกล้จะเกิดขึ้น[๓]

แม้ว่าในขณะนั้นอังกฤษจะมิได้คาดหวังว่าเราจะเข้ามายึดครองสยาม แต่อย่างไรก็ดีอังกฤษก็ต้องการให้เราอยู่ห่าง ๆ สยามไว้มากกว่า ดังคำกล่าวเปรียบเปรยของเมอซิเออร์ ชองเบอร์แลง (Monsieur Chamberlain) ที่พอจะมองเห็นได้จากสถานการณ์ในขณะนี้ที่ว่า "หากเราต้องร่วมรับประทานอาหารกับพญามาร เราจำต้องใช้ช้อนยาว ๆ ตักอาหาร"

---

[๑] สาเหตุที่ฝรั่งเศสเลือกเกาะสีชังเป็นฐานทัพเรือ เนื่องจากเป็นทำเลที่อยู่ใกล้กับปากน้ำเจ้าพระยา มีร่องน้ำลึกพอให้เรือขนาดใหญ่แล่นเข้าไปได้ และเป็นท่าเรือสำหรับเรือสินค้าขนาดใหญ่ของต่างประเทศเข้ามาจอดเพื่อขนถ่ายสินค้าลงเรือลำเลียงเข้าไปยังกรุงเทพฯ อีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้บนยอดเกาะสีชังสามารถมองเห็นได้ไกลจนถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ดังนั้นจึงเป็นการสะดวกต่อการควบคุมการปิดอ่าวอย่างได้ผล - สวป.

[๒] ชื่อที่ตั้งกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสและหมายถึงกระทรวงนี้ด้วย - สวป.

[๓] Le Myre de Vilers, loc. cit. - ต้นฉบับ

ต่อจากนั้นอีก ๒-๓ วัน เมอซิเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิเลร์ ผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้เดินทางมาถึงเมืองพระตะบอง พร้อมทั้งจัดเตรียมคำชี้แจงชุดใหม่ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานตามสถานการณ์ที่ดูจะเลวร้ายลงกว่าเดิม

สำหรับฝ่ายสยามนั้นได้หันไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ ซึ่งในระหว่างที่มีปัญหากันอยู่นั้น อังกฤษก็ค่อนข้างเกรงอกเกรงใจผู้แทนของฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อย ดังนั้นหากสยามคิดจะลุกขึ้นสู้เพื่อต่อต้านเราก็นับว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากยิ่ง ดังบันทึกของเมอซิเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิเลร์ ระบุว่า “ในเวลาที่เราให้สิทธิสยามก็มักจะเหิมเกริมเรียกร้องผลประโยชน์เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นสยามยังต้องการให้เรายอมรับคำขออภัยของเขาด้วย”[๑] อย่างไรก็ตามด้วยการตัดสินใจที่อืดอาดล่าช้าของรัฐบาลสยาม เมอซิเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิเลร์ จึงขู่ว่าจะถอนคณะทูตออกจากประเทศสยาม แล้วเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ทันที หากปรากฏว่าสยามไม่ตอบรับคำขาดนี้ ด้วยเหตุของแรงบีบบังคับมีผลทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามยินยอมลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

แหล่งที่มา : สัมพันธภาพของประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : ร้อยเอกโซฟ อดีตสมาชิกในคณะสำรวจปาวี (Mission Pavie)
เวลาที่บันทึก : ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เดินทางเข้ามาในพ.ศ. ๒๔๒๖ เพื่อสำรวจทำแผนที่กำหนดเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาและลาว ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส

---

[๑] Le Myre de Vilers, loc. cit. - ต้นฉบับ

วิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จากข้อมูลอังกฤษ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยว่าจ้างชาวตะวันตก ผู้มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการ นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ (Mr. Herbert Warington Smyth) ชาวอังกฤษเป็นผู้หนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติราชการในไทยในตำแหน่งผู้ช่วยเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๘ และเข้ารับตำแหน่งเจ้ากรมฯ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ขณะที่อยู่เมืองไทยเขาได้เล่าถึงเหตุการณ์วิกฤตการณ์ที่ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จากข้อมูลทางฝ่ายอังกฤษเกี่ยวกับกรณีที่ฝรั่งเศสส่งเรือรบ ๒ ลำ คือ แองกองสตอง และโกเม็ต แล่นเข้ามายังเหมืองหลวง เป็นเหตุให้เกิดการปะทะกันกับฝ่ายไทยขึ้นที่ปากแม่น้ำ และเขาได้บรรยายเหตุการณ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ไว้ว่า

> *...แต่แล้วเมื่อถึงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม กระทรวงการต่างประเทศของสยามก็ได้กระทำการเลินเล่ออย่างไม่น่าให้อภัย เมื่อ "ทำการห้าม" เรือ "แองกองสตอง" และโกเม็ต (Comète) (ซึ่งการปรากฏตัวของเรือลำนี้ก็ได้รับการคาดการณ์ไว้เช่นกัน) โดยห้ามมิให้แล่นเข้ามายังปากน้ำ อันเป็นสิทธิที่เรือเหล่านั้นมีอยู่ตามสนธิสัญญาและในวันถัดมาก็ยังกระทำการผิดพลาดซ้ำซ้อนเด็ดขาดรุนแรงยิ่งกว่าเดิม โดยเพิ่มอำนาจการสั่งการที่จำเป็นในทุกกรณีให้เป็นอำนาจสิทธิขาดของกองทัพเรือและกองทัพบก ขณะที่ความเห็นอกเห็นใจโอนเอียงมายังชาวสยาม จึงไม่น่าเป็นไปได้เลยที่พวกเขาจะมองไม่ออกว่าการเปิดฉากท้าทายกับฝรั่งเศสเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่ความพินาศวอดวายในตอนท้าย ตอนบ่ายวันที่ ๑๓ เป็นวันพระวันอาทิตย์สุดสัปดาห์ของชาวพุทธ[๑] ข้าพเจ้าเกิดความรู้สึกอยากที่จะพาย*

---

[๑] ต้นฉบับใช้ว่า Wan Pra, the Buddhist Sunday น่าจะหมายถึงวันหยุดงานของชาวพุทธ - สวป.

เรือบดขนาดเล็กของข้าพเจ้าออกไปยังปากน้ำ เพื่อไปดูการตั้งมั่นของ "กองกำลังแห่งราชนาวีกองทัพบก" ที่บริเวณนั้น ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปบนเรือ "โคโรเนชั่น" (Coronation) ลำที่ใช้ขนฟางข้าวจำนวนมากมายไปด้วยเพื่อใช้ในสงครามที่กำลังจะมาถึง มันเป็นการรบในแบบที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน และพวกเขาก็ไม่ได้เตรียมตัวล่วงหน้าไว้แม้แต่น้อย ในกองกำลังรบเต็มอัตรานั้นไม่มีใครเลยสักคนที่เคยเห็นการยิงปืนมาก่อน นอกเสียจากผู้บังคับการเรือเหล่าชายฉกรรจ์เพิ่งเสร็จจากการไถหว่านในท้องนามาสด ๆ ร้อน ๆ และก็ไม่เคยได้รู้เรื่องลูกปืนจากวิถีกระสุนโค้ง ลูกเรือทั้งหมดในเรือลำอื่น ๆ ก็ล้วนมีสภาพแบบเดียวกัน ส่วนป้อมปืนต่าง ๆ ก็มีแต่คนที่มีสภาพเช่นเดียวกันนี้เป็นผู้สั่งการ อาวุธยุทโธปกรณ์ประจำเรือประกอบไปด้วยปืนกระบอกหน้า R.M.L. ขนาด ๗๐ ปอนด์ ปืนคาร์โรเนดต์[๑] ทองเหลืองสำหรับใช้ยิงสลุตอยู่ท้ายเรือ ๔ กระบอก และถังน้ำมัน Hotchkiss จำนวน ๕ ใบที่ดาดฟ้าด้านหน้าบริเวณหัวเรือ เมื่อข้าพเจ้าได้ฝากข้อความที่ได้รับมาจากผู้บัญชาการเรือว่าให้เร่งฝีจักรเรือเมื่อแลเห็น "ขบวนเรือของฝรั่งเศส" แต่เขากลับรับฟังกันเหมือนเป็นเรื่องตลก ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปถึงที่ป้อมด้านในที่อยู่ตรงกันข้ามปากน้ำ และได้เห็นผู้บัญชาการซึ่งไม่รู้ว่าจะทำประการใดดีกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นข้างนอก เมื่อข้าพเจ้าได้ตั้งข้อสังเกตถึงรูปร่างอันบอบบางของผู้ใต้บังคับบัญชาของเขา เขาก็ตอบว่าพวกนี้มีคุณสมบัติดีพอแล้ว เพียงแต่ว่าพวกเขายังไม่เคยยิงปืนใหญ่ และเขาก็หวังว่าพวกนี้คงจะไม่ต้องยิงปืนจนกว่าจะได้รับการฝึกฝนมากกว่านี้

ข้าพเจ้าจอดเทียบเรือไว้ที่บริเวณด้านใต้ป้อม และเดินทางไปโดยรถไฟเที่ยวบ่ายด้วยตระหนักว่า เส้นทางแม่น้ำคงจะเป็นแนวรบที่จะผ่านไปได้ยาก ตามที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงชี้นำให้เชื่อเช่นนั้น แต่ว่า

---

[๑] Carronade ปืนใหญ่ขนาดสั้นทำด้วยเหล็กเบาแบบโบราณ แตกต่างจากปืนอื่น ๆ รวมทั้งปืนใหญ่โฮวิตเซอร์ (howitzer) ซึ่งเป็นปืนใหญ่กระบอกสั้นสำหรับยิงมุมสูง ตรงที่ไม่มีแคร่หรือเพลาปืน ใช้บนเรือเพื่อยิงหนักในระยะใกล้เพียง ๑ ใน ๔ และใช้บนฝั่งแบบเดียวกับปืนโฮวิตเซอร์ - สวป.

เป็นตอนที่พวกเขายังไม่หาญกล้าที่จะเปิดฉากการรบกับชนชาติมหาอำนาจอันดับหนึ่งอย่างฝรั่งเศสขึ้นมาก่อน มันก็คงจะไม่มีอะไรเกิดขึ้นจริง ๆ

ข้าพเจ้าสงสัยอยู่ว่าหน้าที่ความรับผิดชอบดังกล่าวที่ทำไปเพื่อเป็นการป้องกันเช่นนี้ จะเคยมีการไตร่ตรองกันบ้างหรือไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น หากพวกเขาประสบความสำเร็จในการจมเรือรบฝรั่งเศสได้ ชนชาติฝรั่งเศสทั้งชาติคงลุกฮือขึ้นเรียกร้องและการแก้แค้นก็คงจะไม่ได้จบลงง่าย ๆ ตรงแค่ชัยชนะของประเทศไทยเป็นแน่

ในทางกลับกัน หากการป้องกันประเทศนั้นทำขึ้นอย่างมุ่งมั่นจริง ๆ มันก็น่าสงสัยอยู่ว่าทำไมถึงไม่มีการนึกถึงเหล่าทหารชาวเดนมาร์กที่มีความจงรักภักดีต่อสยาม อย่างเหลือล้นและมีความกระตือรือร้นอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมอยู่เคียงข้างกับชาวสยาม และทำไมถึงไม่ยินยอมให้พวกเขาเข้าประจำการในตำแหน่งอย่างเหมาะสมแทนที่จะปล่อยให้เป็นการต่อสู้แบบเสี่ยงตายเช่นนี้ ยิ่งไปกว่านั้นตำแหน่งที่มั่นในการป้องกันตัวยังดูเหมือนจะถูกเลือกมาได้อย่างแย่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ ตำแหน่งที่มั่นนี้เกี่ยวข้องกับการฝ่าฝืนกฎเรื่องสิทธิตามสนธิสัญญามาตั้งแต่ต้น และมันก็ยังเป็นที่ตั้งมั่นที่ไม่ได้มีประสิทธิภาพอย่างที่ควรจะมี หากว่าเป็นความตั้งใจที่จะทำลายศัตรูจริง ๆ แล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะลงมือได้อย่างปลอดภัยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุดในช่วงลำคลองแคบ ๆ ของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนที่อยู่เหนือปากน้ำ โดยใช้แค่เหมืองที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว ๒-๓ แห่ง และปืน ๓ ถึง ๔ กระบอกที่จัดวางตำแหน่งและซ่อนไว้อย่างดีตามคงจากที่อยู่ในหนองน้ำซึ่งควรจะติดตั้งอยู่ที่ระยะประมาณ ๓๐๐ หลา หรือไม่ก็อาจขัดขวางเรือที่จะแล่นเข้ามาในทุกวิถีทางไม่ว่าสายน้ำและอากาศจะมีสภาวะเช่นไร ในขณะเดียวกันก็อาจจะโยนความรับผิดชอบในการล่วงละเมิดสนธิสัญญาให้ตกเป็นของอีกฝ่ายหนึ่งได้อีกด้วย

ขณะที่กำลังนั่งอยู่ที่ระเบียงก่อนอาหารมื้อค่ำ เสียงยิงกันจากทางด้านทิศใต้ก็ดังมาให้ได้ยินอย่างชัดเจน เสียงทั้งหมดนั้นดังอยู่นานร่วม ๒๕ นาที แต่เป็นลักษณะเสียงปืนอย่างแน่นอน หลังมื้อค่ำผ่านไปแล้วจึง

ได้ยินเสียงไซเรนดังอยู่ในแม่น้ำและบริเวณท่าเรือนั้นปรากฏมีเรือสองลำแล่นทวนกระแสน้ำเชี่ยวแรงขึ้นมาจากนั้นจึงกลับลำและทอดสมอทางด้านท้ายเรือ "ลูแตง" เป็นการแปรขบวนเรือที่ทำได้อย่างงดงามท่ามกลางบรรยากาศของพื้นน้ำที่มืดครึ้มและคับคั่ง กำลังพลสวมเสื้อเกราะบนเรือ "ลูแตง" ต่างทำหน้าที่กันโกลาหล เป็นเหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้น แต่ในไม่ช้าผู้คนก็กลับง่วงเหงาและพากันเข้านอนและรอดูเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในวันพรุ่งนี้

ปรากฏว่าหลังจากที่ข้าพเจ้าได้มาจากปากน้ำในวันนั้น เรือ"โคโรเนชั่น" และเรือรบ "มกุฏ" [๑] (Makut) ได้ที่ประจำตั้งมั่นอยู่ภายในแนวสันดอน ซึ่งเป็นแนวอยู่ทั้งสองฟากของเส้นทางเดินเรือ ทางฝ่ายฝรั่งเศสได้ส่งกองเรือขบวนใหญ่ที่กำลังจะเข้ามาจอดทอดสมออยู่ด้านใน แต่สำหรับฝ่ายสยามนั้นนอกจากเรือสองลำนี้แล้ว สยามมีเพียงฐานยิงปืนแบบล้าสมัยสุด ๆ อยู่ ๒ แห่งพร้อมด้วยปืนใหญ่แห่งละ ๑ กระบอก และมีเรือแบบที่ใช้ฝึกอยู่ลำหนึ่งลอยลำห่างออกไปทางตอนต้นแม่น้ำ ติดตั้งปืนคาร์โรเนดต์ทองเหลืองที่สำหรับไว้ใช้ยิงสลุต ๖ กระบอก ซึ่งมันคงจะน่าเอ็นดูกว่ามากหากว่าอยู่ในเรือของข้าพเจ้า..."

แหล่งที่มา : ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔
ผู้บันทึก : นายเฮอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิธ ชาวอังกฤษ
อดีตอธิบดีกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่)
เวลาที่บันทึก : พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๙ ในสมัยรัชกาลที่ ๕
จุดประสงค์ที่เข้ามาประเทศไทย : เข้ามารับราชการในประเทศไทย

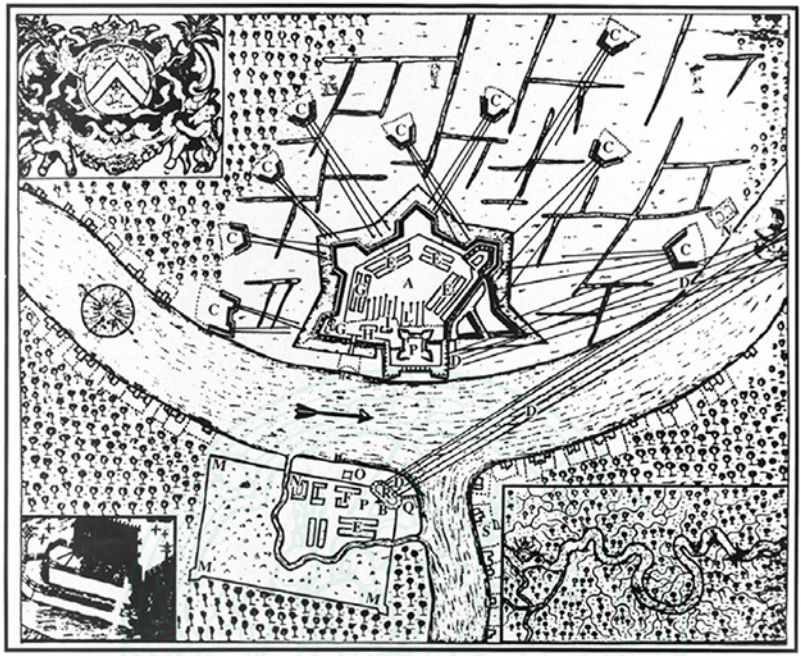
[๑] เรือปืนมกุฏราชกุมารของไทย - สวป.

แผนที่และภาพประกอบ

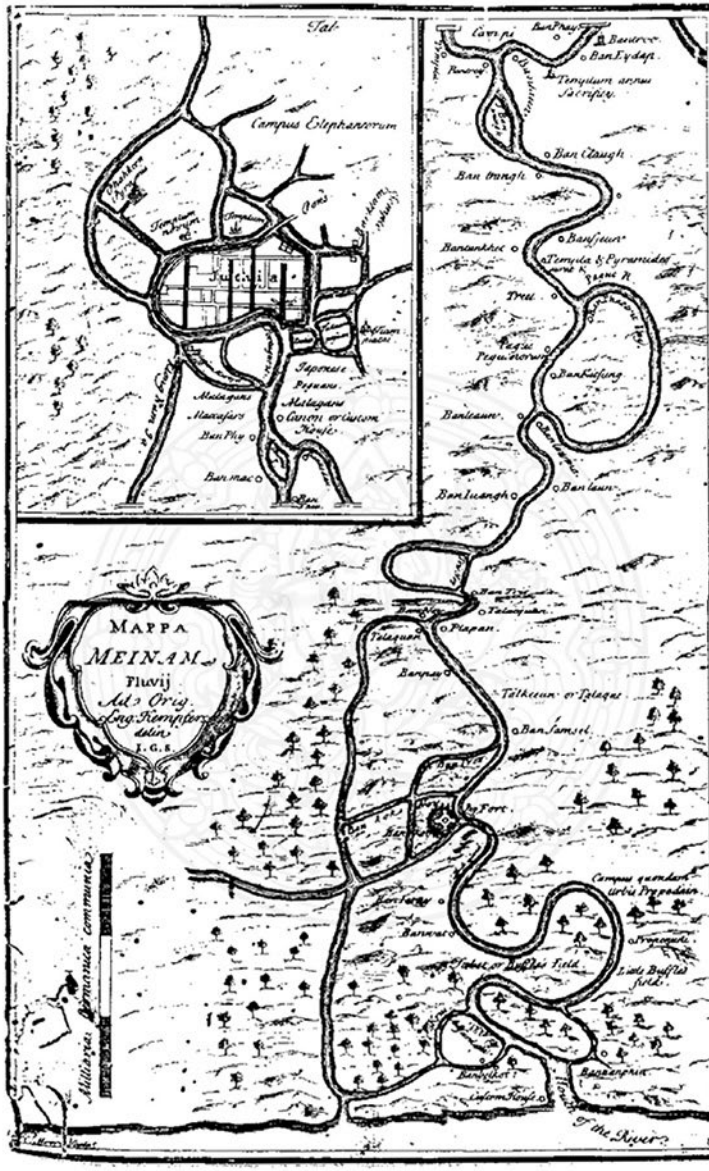
แสดงแนวทางขุดคลองเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา ในสมัยพระไชยราชาธิราช
(Canal lines connecting to the Chao Phraya in the reign of King Chairachathirat)
(จากหนังสือ กรุงเทพฯ ๒๔๘๙-๒๕๓๙ กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิชิเมนต์ไทยจัดพิมพ์ ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙)

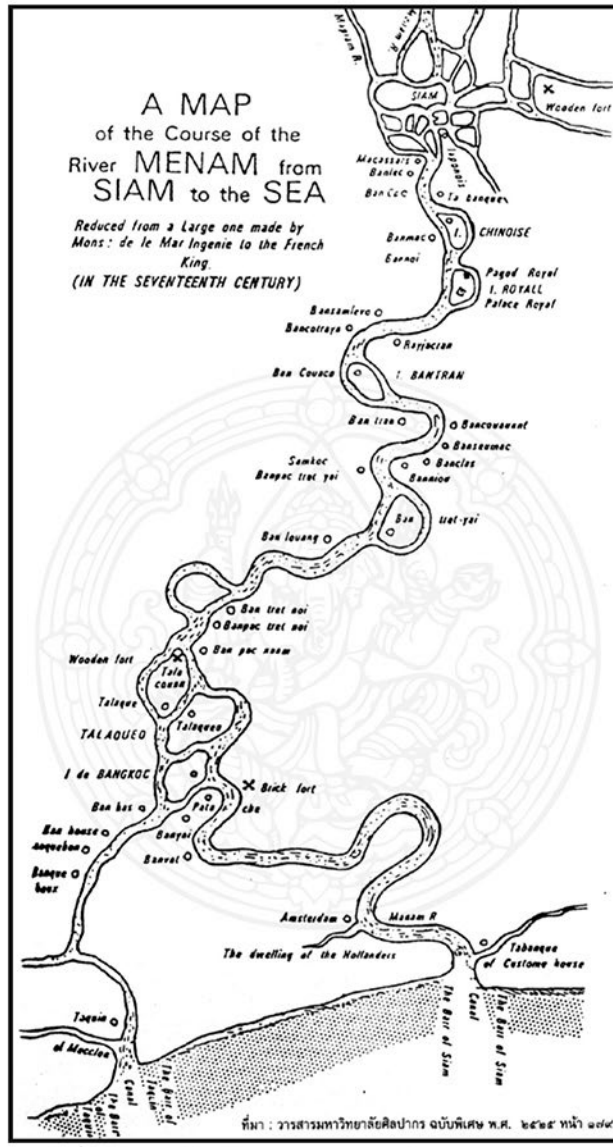

แผนป้อมเมืองธนบุรี ครั้งรบฝรั่งเศสต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑
มองซิเออร์วอลลันด์ เดส์เวอร์เกนส์ นายทหารฝรั่งเศสที่รักษาป้อมคราวนั้นได้ทำไว้
A plan of Thonburi fortress during the war with the French in the reign of King Phetracha in 1688

A	ป้อมที่ฝรั่งเศสรักษาสู้ไทย	I	โรงสวดของฝรั่งเศส
B	ป้อมวิไชยประสิทธิ์ซึ่งฝรั่งเศสทำลายปืนใหญ่เสียแล้วทิ้งไปรวมอยู่ที่ป้อม	L	แนวค่ายซึ่งฝรั่งเศสรื้อเสียเมื่อทำการต่อสู้ไทย
		M	แนวกำแพงเมืองธนบุรี
C	บรรดาค่ายที่ไทยตั้งล้อมฝรั่งเศส	N	วัดเลียบ (คือวัดราชบูรณะ)
D	ทางปืนใหญ่ที่ฝรั่งเศสยิงเรือกำปั่นหลวงอันเป็นเหตุให้รบกันขึ้น	O	ศาลากลางเมืองธนบุรี
		P	ตึกดิน
E	โรงทหารฝรั่งเศส	Q	ค่ายไทยทำขึ้นตั้งปืนใหญ่ ๑ กระบอก หนัก ๒๐๐
F	ที่พักนายทหารฝรั่งเศส	R	หอคอยไทยปลูกขึ้นบนป้อม B เพื่อสังเกตการรบ
G	โรงเก็บเสบียงอาหารของฝรั่งเศส	S	แผนที่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากน้ำถึงป้อมเมืองธนบุรี
H	ที่อยู่นายทหารผู้ใหญ่ฝรั่งเศส		

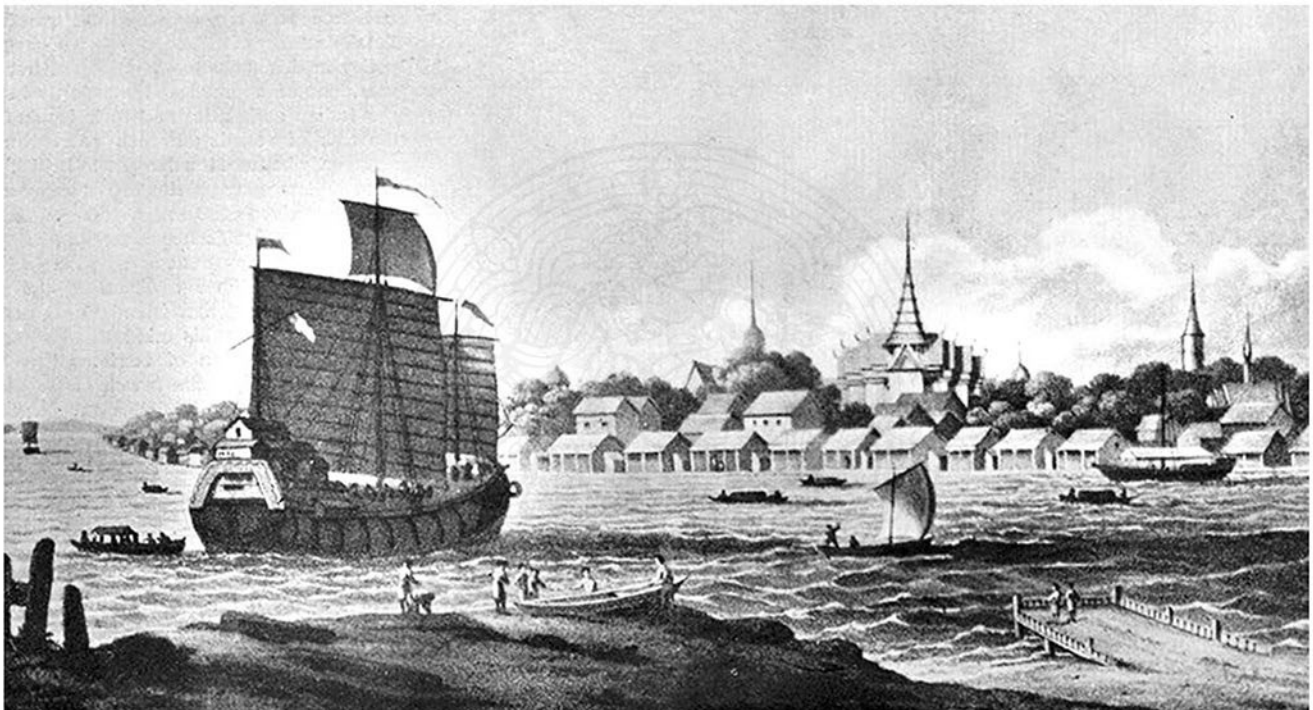
(จากหนังสือ กรุงเทพฯ ๒๔๘๙-๒๕๓๙ กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิชิเมนต์ไทย จัดพิมพ์ ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙)

Campus Elephantorum
Templum Sacrum
Templum & Pyramides
Templum Sacrum
Templum Sacrum
Templum Sacrum

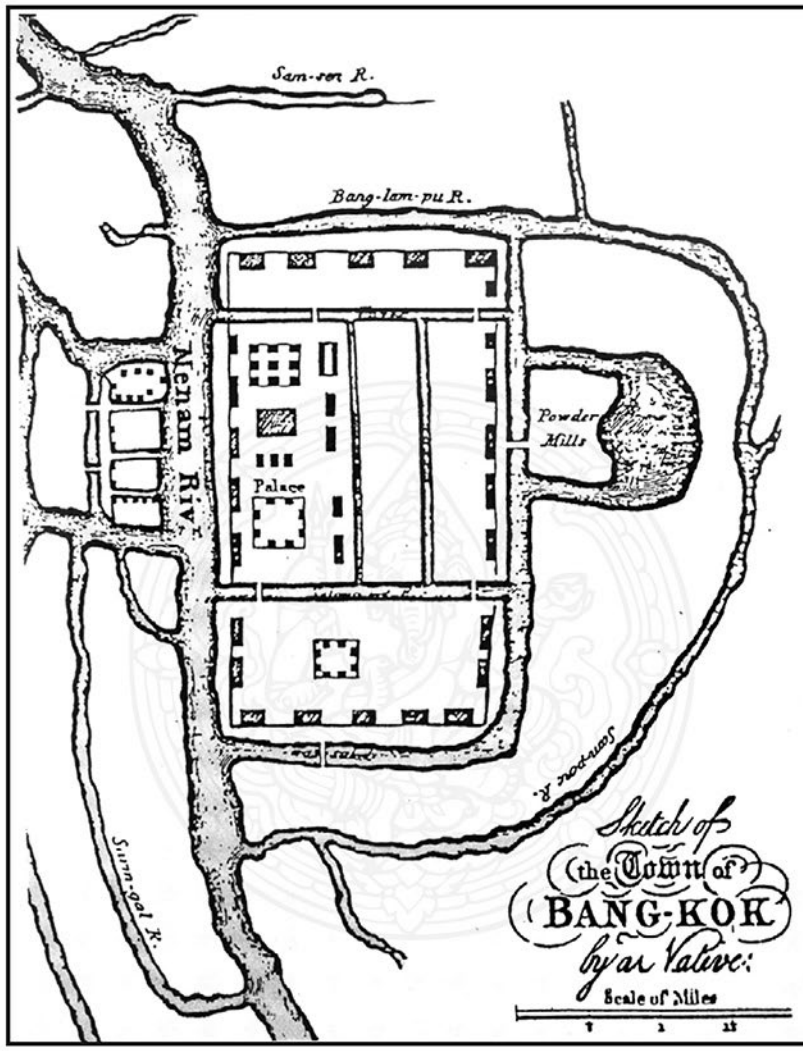

แสดงลำน้ำเจ้าพระยาในสมัยอยุธยา ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๙๖
The Chao Phraya in the Ayudhya period around 1753
แผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

(จากหนังสือ กรุงเทพฯ ๒๔๘๙-๒๕๓๙ กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิชิเมนต์ไทย จัดพิมพ์ ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙)

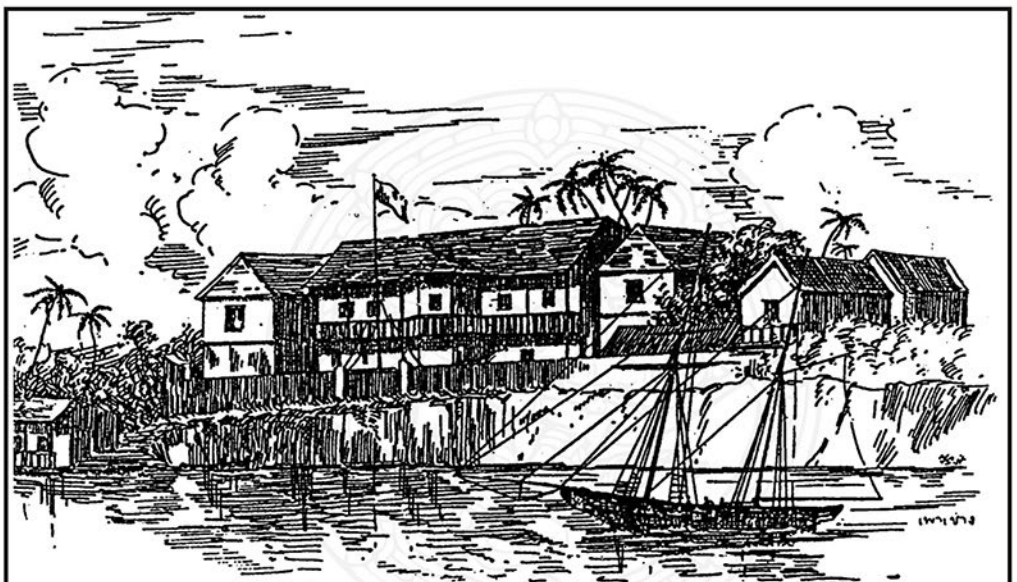

ทัศนียภาพของกรุงเทพมหานคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
(ภาพประกอบใน Journal of an Embassy to the Courts of Sime and Cochin China ของ John Cranfurd)
(จากหนังสือ รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๙)

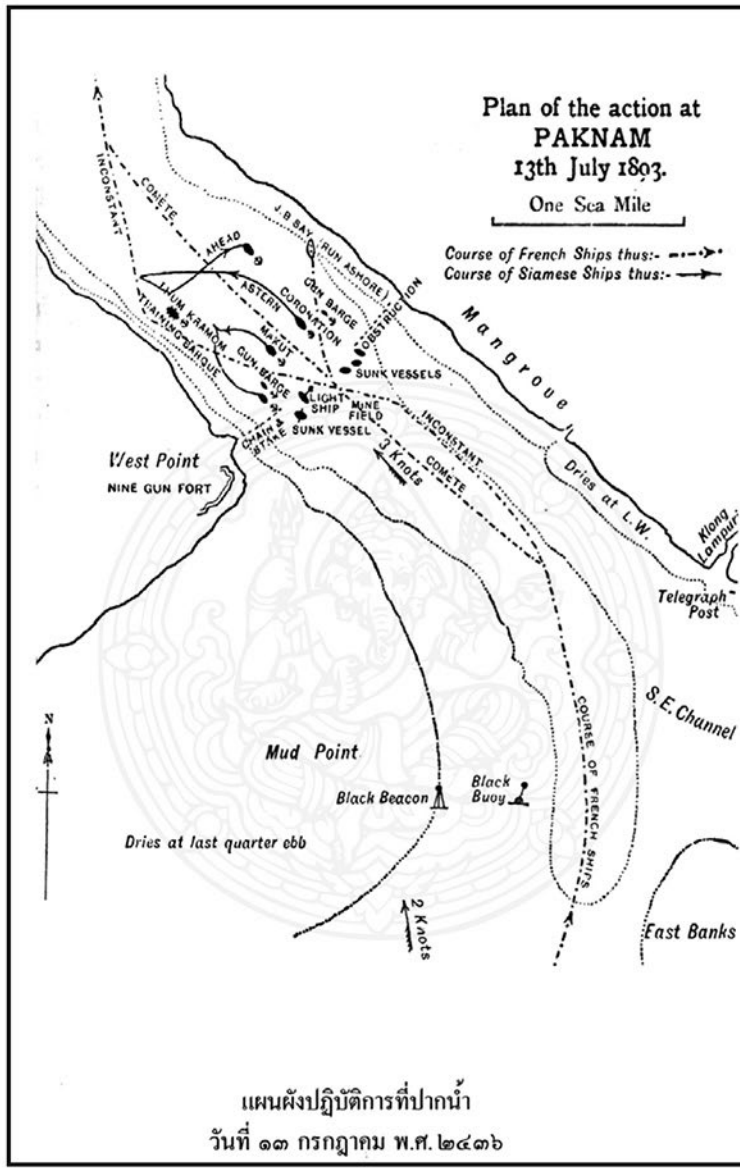

แผนที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

(จากหนังสือ กรุงเทพฯ ๒๔๘๙-๒๕๓๙ กรมศิลปากรร่วมกับมูลนิธิซิเมนต์ไทย จัดพิมพ์ ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙)

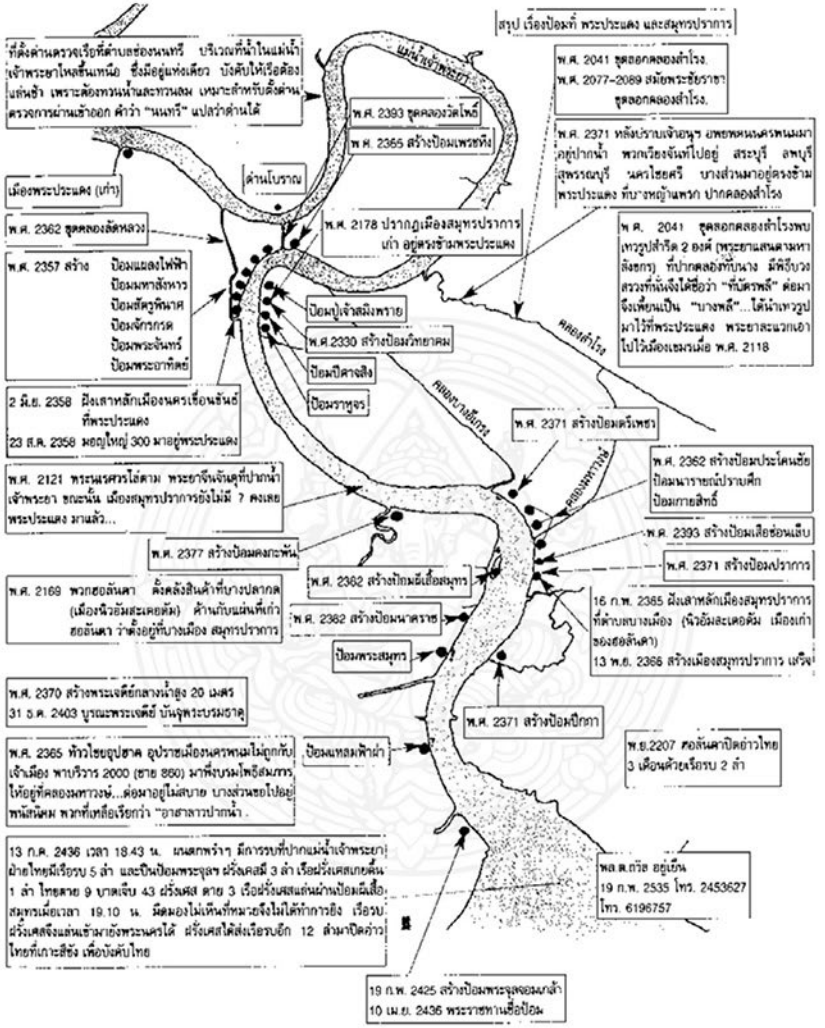
"โรงสินค้าอังกฤษ" จากหนังสือ Residence in Siam แต่งโดย Neale
โรงสินค้า หรือห้างหันตรานี้ เป็นอาคารหลังแรกที่ก่อสร้างตามแบบยุโรปในสมัยรัชกาลที่ ๓
และเป็นที่รู้จักกันในนามตึกฝรั่ง (Tuk Farang)
(จากหนังสือ รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๓ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔)

แผนผังปฏิบัติการที่ปากน้ำ
วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

แผนผังปฏิบัติการที่ปากน้ำ วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖
(จากหนังสือ ห้าปีในสยาม เล่ม ๑ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๔)

ป้อมที่พระประแดงและสมุทรปราการ

(จากหนังสือ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรปราการ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๒)

ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณบางกระเจ้า

(จากหนังสือ สมุดภาพแห่งกรุงเทพมหานคร ๒๒๐ ปี สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๖)

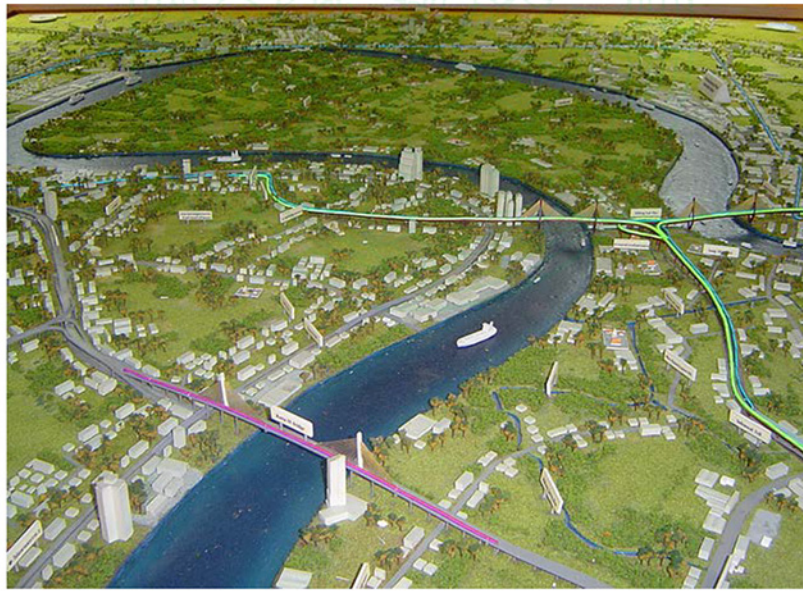

ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองตลาด

(จากหนังสือ สมุดภาพแห่งกรุงเทพมหานคร ๒๒๐ ปี สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๖)

บริเวณปากอ่าวแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพมุมกว้างของแบบจำลองแสดงเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาที่โอบล้อมบริเวณบางกระเจ้า มีรูปร่างคล้ายกระเพาะหมู

ภาคผนวก
สะพานวงแหวนอุตสาหกรรม คลองลัดโพธิ์ สะพานกาญจนาภิเษก

สะพานวงแหวนอุตสาหกรรม

สะพานวงแหวนอุตสาหกรรม เป็นส่วนหนึ่งของโครงการถนนวงแหวนอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นโครงการตามแนวพระราชดำริ และเป็นโครงการที่รัฐบาลสร้างเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี โดยกรมทางหลวงชนบทรับผิดชอบดำเนินการร่วมกับกรุงเทพมหานครและกรมทางหลวง

โครงการนี้สนองพระราชประสงค์ที่จะให้ถนนวงแหวนอุตสาหกรรมรองรับรถบรรทุกที่วิ่งอยู่ในเส้นทางที่เป็นวงแหวนเชื่อมระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมใน

จังหวัดสมุทรปราการทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา กับบริเวณท่าเรือคลองเตย เพื่อมิให้รถบรรทุกเหล่านี้วิ่งเข้าไปยังตัวเมืองหรือทิศทางอื่น ๆ ทำให้ปัญหาการจราจรบรรเทาได้

วงแหวนอุตสาหกรรมมีความยาวประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ส่วนที่เป็นสะพานขึงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ๒ ช่วง มีความยาวรวมประมาณ ๔.๒ กิโลเมตร สูงประมาณ ๕๔ เมตร ตัวสะพานกว้าง ๗ ช่องจราจร โดยทางขึ้นมี ๔ ช่อง เพื่อจัด ๑ ช่องจราจรสำหรับรถบรรทุกหนักซึ่งแล่นได้ช้า สะพานนี้เชื่อมโยงถนนพระรามที่ ๓ และถนนปู่เจ้าสมิงพราย ซึ่งต่อไปถึงถนนทางรถไฟสายเก่าปากน้ำไปถึงคลองเตย ทำให้โครงข่ายถนนวงแหวนอุตสาหกรรมต่อเชื่อมถึงกันได้หมด นอกจากนี้ บริเวณกลางสะพานยังมีทางแยกต่างระดับเชื่อมต่อกับทางยกระดับขนาดกว้าง ๔ ช่องจราจร ความยาว ๒.๒ กิโลเมตร ไปสู่ถนนสุขสวัสดิ์

ช่วงสะพานขึงแบ่งเป็น ๒ ช่วง

ด้านใต้ เชื่อมระหว่างตำบลทรงคนอง กับตำบลบางหญ้าแพรก อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นสะพานขึงประกอบด้วย ๒ เสาสูง (Pylon) ความยาวสะพานช่วงกลางแม่น้ำ ๓๙๘ เมตร และความยาวสะพานช่วงหลัง ๑๕๒ เมตร

ด้านเหนือ เชื่อมระหว่างตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง กับแขวงบางโพงพาง เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นสะพานขึงประกอบด้วย ๒ เสาสูง ความยาวช่วงกลางแม่น้ำ ๓๒๖ เมตร และความยาวสะพานช่วงหลัง ๑๒๘ เมตร

ทางยกระดับเชื่อมระหว่างสะพานขึงยาว ๓๑๔ เมตร

สถาปัตยกรรมและประติมากรรมตกแต่งบนสะพานล้วนเกี่ยวเนื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาทิ ตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ตรงจุดที่เสาสูงบรรจบกัน ส่วนยอดของเสาเป็นรูปยอดเจดีย์หรือยอดชฎา แสดงความสูงค่าประดุจพระธำมรงค์เพชรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ทวยราษฎร์ด้วยพระเมตตา รูปประติมากรรมบนสะพานด้านใต้เป็นรูป หยดน้ำจารึกอักษร **เหนือเกล้า** และบนสะพานด้านเหนือเป็นรูปใบเสมาบนดอกบัวจารึกอักษร **พระบริบาล** ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงหล่อเลี้ยง

ประชาราษฎร์ให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ และสายเคเบิลสีเหลืองทองเป็นเครื่องหมายของโครงการตามพระราชดำริ

เสาไฟตกแต่งสะพานจะเปลี่ยนสีตามวันและวันเฉลิมฉลองต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม เป็นแสงสีเหลืองเคลื่อนจากยอดสูงสุดเปรียบประดุจน้ำพระราชหฤทัยที่พระราชทานความเมตตา ความสุข แก่ประชาชนชาวไทย แสงสีเหลืองเมื่อเคลื่อนลงมากระทบสู่พื้นล่างจะเปลี่ยนเป็นแสงสีฟ้าทันทีเปรียบประหนึ่งน้ำพระราชหฤทัยที่บันดาลความร่มเย็นสู่พสกนิกร

ใต้ส่วนกลางสะพานซึ่งเป็นพื้นที่ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง มีคลองลัดโพธิ์คู่ขนาน ริมฝั่งคลองทางด้านใต้สะพาน กรมทางหลวงชนบทสร้างเป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ชื่อ สวนสุขภาพ- ลัดโพธิ์ กลางสวนตั้งอาคารพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงประวัติความเป็นมาของเมืองพระประแดงและวิถีชีวิตของชาวมอญพระประแดง รวมทั้งโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ลัดโพธิ์ และโครงการตามแนวพระราชดำริถนนและสะพานวงแหวนอุตสาหกรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างสะพานเมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ สะพานสร้างเสร็จ พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งเป็นปีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี

คลองลัดโพธิ์

ด้านล่างของช่วงกลางสะพานวงแหวนอุตสาหกรรม มีคลองคู่ขนาน ซึ่งมีประตูน้ำขนาดใหญ่ คลองนั้นก็คือ คลองลัดโพธิ์

คลองลัดโพธิ์ อยู่หมู่ที่ ๙ ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นคลองลัดเหนือ-ใต้ของคุ้งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งโค้งจากปากคลองด้านหนึ่งถึงปากคลองอีกด้านหนึ่ง มีความยาวประมาณ ๑๘ กิโลเมตร ในขณะที่คลองลัดโพธิ์มีความยาวเพียง ๖๐๐ เมตร บริเวณโค้งแม่น้ำนี้จึงเรียกกันว่า “คุ้งข้าวเหนียวบูด” หรือ “โค้งข้าวเหนียวบูด” ตามตำนานที่เล่าขานสืบมาว่า สมัยยังไม่มีคลอง ต้องแจวเรือโค้งไปตามลำแม่น้ำ ใช้เวลานานมากจนข้าวเหนียวนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่เสียยาก ยังบูด ต้องนึ่งใหม่

ส่วนผืนแผ่นดินที่แม่น้ำอ้อมนี้ เปรียบกันว่ามีรูปร่างเหมือนกระเพาะหมู โดยมีช่วงคลองลัดโพธิ์เป็นช่วงปากกระเพาะ หรือปากถุง

ปรากฏประวัติคลองลัดโพธิ์ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๒๗ คลองปากลัดกว้างออก น้ำทะเลขึ้นแรงเค็มมาถึงพระนคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงเสด็จโดยทางชลมารคไปปิดคลองปากลัด ให้เกณฑ์ข้าราชการขนมูลดินและอิฐหักถมทำนบกั้นน้ำ และให้ข้าราชการตามเลกหรือชายฉกรรจ์ในสังกัดขึ้นไปรื้อกำแพงกรุงเก่าบรรทุกเรือลงมา สานชะลอมบรรจุอิฐหักถมทำนบจนสูงเสมอฝั่ง น้ำเค็มไหลขึ้นมาทางคลองลัดไม่ได้ ต้องไหลไปทางแม่น้ำอ้อม น้ำเค็มก็เจือจางลงเมื่อถึงพระนคร ราษฎรได้รับพระราชทานน้ำจืดเป็นสุข

คลองลัดหรือคลองปากลัดนี้หมายถึงคลองลัดโพธิ์ ด้วยในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ อ้างถึงว่า *"...พ.ศ. ๒๓๕๗ ทรงพระราชดำริว่าที่ลัดต้นโพธิ์นั้น เมื่อในรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้โปรดให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จลงไปกะการที่จะสร้างเมืองขึ้นไว้ป้องกันข้าศึกที่จะมาทางทะเลอีกแห่ง ๑ การยังค้างอยู่..."* พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้สร้างเมืองจนแล้วเสร็จ แล้วโปรดให้ขุดคลองลัดใหม่ที่เหนือคลองลัดโพธิ์ ขึ้นมาจนทะลุออกคลองตาลาว ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า คลองลัดหลวง

ส่วนคลองลัดโพธิ์ ยังเป็นคลองที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์สืบมา ดังจะทราบได้จากคำบอกเล่าจากชาวบ้านแถบนั้น ตามบทความของ ส.ศิลปกรรม เรื่อง **"ลัดโพธิ์" คลองลัดแห่งประวัติศาสตร์** ลงพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ว่า

"...เมื่อราว ๕๐ ปีก่อน ขณะที่ลัดโพธิ์ยังใช้การได้ ตอนกลางมีทำนบดินฝีมือชาวบ้าน ตรงช่องทางน้ำไหลเข้า-ออกใช้ไม้กระดานกั้นเอาไว้ ส่วนการป้องกันการต่างระดับของน้ำ จะทำโดยการลดหรือเพิ่มจำนวนแผ่นไม้ เช่น ระดับน้ำสูงก็ใช้แผ่นไม้มาก และระดับน้ำน้อยก็เอาแผ่นกระดานออกให้เหลือพอกับระดับน้ำ แผ่นไม้นี้จะกั้นเฉพาะฤดูน้ำเค็มเท่านั้น ฉะนั้นในฤดูนี้เรือทุกชนิดจะผ่านตรงนี้ไปได้ เรือจะต้องขึ้นสาลี่ที่มีรางพาดผ่านขึ้นบนสันทำนบลงมาอีกฟากหนึ่ง...

ริมคลองมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ต้นลำพู ต้นโกงกาง ต้นโพธิ์ทะเล ต้นหนามเตย ต้นจาก ต้นเหงือกปลาหมอ ขึ้นปกคลุมไปทั่ว ในลำน้ำมีโพงพางอยู่ทั่วไป แสดงว่าปลาก็ใช้ลัดโพธิ์เป็นทางเข้า-ออกเหมือนกัน นอกจากนี้ราษฎร

ยังใช้เป็นเส้นทางในการติดต่อค้าขาย ปรากฏว่า ในบริเวณใกล้เคียงมีตลาดท้องน้ำถึง ๓ แห่ง อาทิ ตลาดท้องน้ำวัดปริวาส ตลาดท้องน้ำวัดจันทร์นอก ตลาดท้องน้ำวัดบางกอบัว...”

ต่อมา ทางการได้ตัดถนนสายเพชรหึง ผ่าทับคลองตรงที่เคยเป็นทำนบ โดยไม่มีสะพานข้ามหรือท่อระบายน้ำ คลองจึงเริ่มตื้นเขิน บริเวณโค้งข้าวเหนียวบูดจะจมอยู่ใต้น้ำในฤดูน้ำหลากทุกปี

จนปีน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. ๒๕๓๘ วันที่ ๗ พฤศจิกายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องเร่งศึกษาพิจารณาวางโครงการและดำเนินการปรับปรุงขุดลอกพร้อมก่อสร้างอาคารประกอบในคลองลัดโพธิ์ตามความเหมาะสม ซึ่งจะมีผลดีต่อการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมบริเวณพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑล

ต่อมา ได้มีพระราชดำริเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ *"ให้พิจารณาใช้คลองลัดโพธิ์ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นทางลัดระบายน้ำเหนือ ซึ่งจะทำให้ช่วยระบายน้ำได้เร็ว เพราะระยะทางสั้นเพียง ๖๐๐ เมตร ก็ออกทะเล หากวันใดมีน้ำทะเลขึ้นสูงก็ปิดประตูไม่ให้น้ำทะเลขึ้นมา"*

กรมชลประทานได้ดำเนินงานสนองตามพระราชดำริศึกษาความเหมาะสมของโครงการและสำรวจออกแบบคลองลัดโพธิ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ และดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยเริ่มเปิดบานระบายเพื่อระบายน้ำในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๙

ปัจจุบัน คลองลัดโพธิ์ได้รับการขุดลอกขยายความกว้างเป็น ๘๐ เมตร ยาว ๖๖๕ เมตร ความลึกที่ท้องคลอง ๗ เมตร มีประตูระบายน้ำเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ความยาว ๔๘.๔๐ เมตร มีอาคารควบคุมระยะไกล อาคารระบบไฟฟ้า อาคารเก็บบานระบายน้ำสำรอง ส่วนถนนเพชรหึงช่วงข้ามคลองลัดโพธิ์ก่อเป็นสะพานคอนกรีต น้ำไหลผ่านสะดวก

สะพานกาญจนาภิเษก

เมื่อแล่นเรือตามลำน้ำเจ้าพระยามุ่งออกปากอ่าว เมื่อผ่านสะพานพระราม ๙ และสะพานวงแหวนอุตสาหกรรมแล้ว จะเห็นสะพานแขวนอีกแห่งหนึ่ง สะพานนี้คือสะพานกาญจนาภิเษก

สะพานกาญจนาภิเษกเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพิเศษสายบางพลี-สุขสวัสดิ์ เป็นสะพานที่เชื่อมถนนวงแหวนรอบนอกหรือทางหลวงหมายเลข ๙ ซึ่งรัฐบาลสร้างเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี และได้รับพระราชทานนามว่า ถนนกาญจนาภิเษก

ถนนกาญจนาภิเษกนี้ได้ก่อสร้างแล้วเสร็จคือถนนด้านตะวันออก (บางปะอิน-บางนา) ระยะทาง ๖๔ กิโลเมตร ด้านตะวันตก(บางปะอิน-บางขุนเทียน) ระยะทาง ๗๐ กิโลเมตร ส่วนด้านใต้ระยะทาง ๓๕ กิโลเมตรนั้น ช่วงบางขุนเทียน-สุขสวัสดิ์ ระยะทาง ๑๓.๒๗๕ กิโลเมตร ก่อสร้างแล้วเสร็จ คงค้างช่วง บางพลี-สุขสวัสดิ์ ระยะทางประมาณ ๒๒.๔๙ กิโลเมตร คณะรัฐมนตรีให้โอนโครงการให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทยรับผิดชอบดำเนินการ โดยมีกรมทางหลวงร่วมดำเนินการด้วย เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๐ ช่วงนี้ มีสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสะพานขึง ส่วนถนนช่วงนี้สร้างต่อจากถนนสุขสวัสดิ์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านถนนสุขุมวิท ถนนศรีนครินทร์ ถนนเทพารักษ์ถึงถนนวงแหวนรอบนอกด้านตะวันออก

สะพานขึงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งนี้ มีระยะทางช่วงเสากลางสะพานประมาณ ๕๐๐ เมตร และความยาวทั้งหมดประมาณ ๙๔๑ เมตร

เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับพระราชทานนามว่า สะพานกาญจนาภิเษก และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เชิญตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ประดิษฐานที่สะพาน

วิณา โรจนราธา
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน
อักษรศาสตร์ ๙ ชช.

บรรณานุกรม

เฉลิม สุขเกษม. **สมุทรปราการ.** พระนคร: โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

คณะกรรมการพิเศษประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. **โครงการคลองลัดโพธิ์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ.** (เอกสารเผยแพร่ ๒ หน้า).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒.** กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๓.

ทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม ๓ ป ถึง ฮ.** พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๗.

ศิลปากร,กรม. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนโรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดัคชั่น, ๒๕๒๕.

ส. ศิลปกรรม (นามแฝง). **"*ลัดโพธิ์*" *คลองลัดแห่งประวัติศาสตร์*. ศิลปวัฒนธรรม.** ๗ (เมษายน ๒๕๓๙). ๕๐-๕๓.

เอกสารสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เรื่องขอพระราชทานชื่อสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา โครงการถนนวงแหวนอุตสาหกรรม. ๑๑ กันยายน ๒๕๔๙ – ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐.

เอกสารสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เรื่องขอพระราชทานชื่อสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา พร้อมตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี. ๓ พฤษภาคม - ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๐.

สำรวจบริเวณใต้สะพานวงแหวนอุตสาหกรรม และคลองลัดโพธิ์ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. ๑๔ - ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๑.

www.literatureandhistory.go.th